

200

Latv. nod.

Cand. paed. J. Kronlins

Zēnu un meiteņu šķirta mācība un kopaudzināšana

Pedagoģiski pamatojumi

Rīgā, 1939

I. M. Mācības līdzekļu nodaļas izdevums

67-4
126

6

Latv. nod.

L
37

Cand. paed. J. Kronlins

Zēnu un meiteņu
šķirta mācība un
kopaudzināšana

Pedagoģiski pamatojumi

Rigā, 1939

I. M. Mācības līdzekļu nodaļas izdevums

L. V. B.
№ ..... ~~352359~~

0309057857

A. GULBJA GRĀMATU SPIESTUVE
RĪGĀ, AUSEKĻA IELĀ 9

I e v a d a m.

Skolas būtības izpratnē sakatami divi pamatviedokļi, kas savukārt cenšas ietekmēt arī skolas dzīvi un izveidošanos. Viens redz skolā tradicionālu vērtību nesēju un glabātāju, otrs — jaunu dzīves formu līdzveidotāju. Viens, balstīdamies uz cilvēces vēstures pagātnē iegūtajām objektīvajām kultūras vērtībām, augsti vērtē tradīcijas, neticēdams tagadnes ieguvumu pilnvērtībai; otrs tiecas nevien skolu pakļaut dzīves plūsmai, bet to padarīt arī par jaunu vērtību meklētāju un nostiprinātāju.

Viens viedoklis savā galējībā var novest pie stinguša konvencionalisma, otrs — jaunradišanas un meklēšanas tieksmē var zaudēt sakarus ar pagātnes pieredzējumos nostiprinātām atziņām un iestīgt nepārbaudītu šķitumu maldos. — Pedagoģs ar šīm galējībām nevarēs samierināties. Tam gan jāaug līdzī jaunām atziņām, tomēr nekad nezaudējot pārbaudīto patiesību pamatu. Jābūt spējīgam arī kāpt soli atpakaļ, jo arī skola nav izsargāta no dzīves un atziņu ritma. Tikai abu viedokļu sinteze varēs nodrošināt skolai to nepieciešamo attīstību, kas ir katra sociāla organisma pamattendence.

Skolas būtības izpratne nav šķirama no skolas materiālās iekārtas un organizācijas, no mācības vielas un plāna, no audzēkņiem un audzinātājiem. Skola ir nedalams komplekss, kādēļ skolas ideoloģiskais aspekts neizbēgami iekrāso arī skolas kopjēdziena komponentus. Tas sprieguma stāvoklis, kas pastāv starp abiem viedokļiem skolas būtības izpratnē, rada dažādus uzskatus arī visā skolas dzīvē un iekārtā. Tas tiecas dot gluži pretējus atrisinājumus daudzām problēmām, ar kurām skolotājam jāstāpjas ikdienas savā darbā. Pie šādām problēmām pieder arī zēnu un meiteņu kopmācība skolās. Vai abu dzimumu bērnu kopmācība ir attaisnojama no pedagoģiska viedokļa? Vai zēnu un meiteņu gara dzīves attīstība, viņu fiziskās augšanas ritmika un intelektuālās dotības ir tik vienlīdzīgi formētas, ka zēnus un meitenes var mācīt un audzināt pēc vienas kopējas programmas un līdzīgos apstākļos? Varbūt šāda vienveidība gan pastāv, bet tikai līdz zināmam vecumam? Kāda ir abu dzimumu skolēnu savstarpējā ietekme skolas dzīvē, mācībās, sievietes un vīrieša tipa izveidošanā? Vai kopmācība, kas gan kalpo jau-

natnes ieaugšanai sabiedrībā, nav tomēr šķērslis tikumiskā audzināšanā? Vai dzīve neuzliek katram dzimumam tik īpatnējas prasības, ka tās pildīt iespējams, tikai iepriekš sagatavojoties šķirtā skolas mācībā un audzināšanā?

Šie jautājumi ir pietiekoši svarīgi, lai meklētu arvien jo pilnīgākus atrisinājumus, un tādā virzienā grib kalpot arī šīs kopmācības un šķirtas mācības apskata mēģinājums.

I. Kopmācības un kopaudzināšanas jēdziena izpratne.

1. Vispirms jāaizrāda, ka šīnī apcerējumā ievērota tikai skolās piekopta mācība un audzināšana, izslēdzot mājas mācību un audzināšanu, kā arī katru citu mācības iekārtojumu, kas neietilpst skolas rāmjos. Kopmācību tāpēc sapratīsim kā vienāda vecuma zēnu un meiteņu vai jaunekļu un jaunavu mācīšanu abiem dzimumiem kopējās klasēs (telpās) pēc vienas un tās pašas programmas, pie kam abu dzimumu skolēniem uzstāda vienādas prasības. Šīs kopmācības jēdziens paliek spēkā arī tajos gadījumos, ja dažus priekšmetus māca katram dzimumam atsevišķi, piem., zēniem — galdniecību u. c. rokdarbus un militāro mācību, meitenēm sievietu rokdarbus un mājturību, pie kam galvenā mācības priekšmeta daļa tomēr paliek kopēja. Tādā nozīmē bieži lietots arī vārds koedukācija (lat. coeducatio — kopaudzināšana), sevišķi Ziem.-Amerikas Savienotās Valstīs, Anglijā, Holandē un romāņu zemēs. Amerikāni un angļi šādu kopmācības skolu sauc par Coeducationsschool, zviedri — Samskolan, dāņi un norveģi — Fälleskole, vācieši — Gemeinsame Schule vai Gesamtschule. Visi šie apzīmējumi uzskatami par sinonīmiem jau minētajā kopmācības skolas izpratnē.¹ Ka kopmācības vietā bieži lietots koedukācijas jēdziens, kas nozīmē kopēju audzināšanu, varbūt, izskaidrojams ar to, ka pedagoģijā un sevišķi skolas praksē nav viegli novilkt atšķirīgu robežu starp mācīšanu un audzināšanu, jo katra mācība zināmā mērā audzina un audzināšana arī ko māca. Atšķirība tāpēc nav pilnīgi kvalitatīva, bet zināmā mērā kvantitatīva. No Herbarta (1776.—1841.) laikiem gan pastāv uzskats, ka mācības uzdevums ir kalpot audzināšanai, pieņemot mācību kā audzināšanas sastāvdaļu. Tomēr šī uz pārkārtošanas principa pama-

¹) Georg Krogh — Jensen. Archiv für die gesamte Psychologie. 1923. XLV. Band. Der Unterschied im männlichen und weiblichen Entwicklungstempo und seine Bedeutung für die moderne Koedukationsfrage. 11. lapp. u. t.

totā atšķirība ir vairāk teoretiska nekā praktiska, kāpēc arī rodas grūtības audzināšanas un mācības jēdzienu pilnīgā nošķiršanā. Kopmācību, kā tādu iekārtojumu, kur zēni un meitenes vienādos skolas apstākļos piesavinās zināmas mākas, labāki izteic koinstrukcijas jēdziens (lat. coinstruction — salikšana, sakopošana, kopēja mācīšana), kas gan mazāk izplatīts.

Prof. E. Meimanis dod koedukācijai un koinstrukcijai šādu definīciju: „Pilnīga koedukācija būs, piemēram, tā, ja zēni un meitenes taptu audzināti internatos un ar viņiem apietos pilnīgi vienādi (... wenn Knaben und Mädchen vollkommen gemeinsam und in der gleichen Form erzogen und behandelt würden). Koinstrukcijas noteikumi turpretī daudz šaurāki, un tā prasa tikai kopīgu mācību abiem dzimumiem“.²⁾ Šāda koedukācijas izpratne pārnes kopaudzināšanu tādos apstākļos, kādi īstenībā nekur nepastāv un varbūt arī nav pastāvējuši; tāpat kopmācība ņemta pilnīgā nošķirtībā no audzināšanas, kas praktiski nav iespējams. E. Meimaņa definīcijas tādēļ var pieņemt tikai kā mēģinājumu izprast koedukācijas un koinstrukcijas būtību, abstrahējot šo jēdzienu saturu no skolas un dzīves dotībām, bet pati kopmācības skola līdz ar to saprotama arī kā kopaudzināšanas iestāde.

2. Kopmācībā nepieciešams atšķirt divus šā jēdziena pamata komponentus: lokālo un programātisko. Pirmo raksturo zēnu un meiteņu novietojums vienā mācības telpā un otru — vienāda mācības programā, mācības noteikumi un prasības. Ja katrs dzimums novietots pilnīgi šķirtās mācības telpās, bet pārējie noteikumi tikai visumā vienādi, tad var izveidoties gluži jauns skolu iekārtais tips, kur abi dzimumi gan nošķirti mācību lielākajā daļā, bet zināmi sakari paturēti: vai nu kopēju rīta svētbrīžu, kora dziedāšanas mācību, ekskursiju, izrikojumu, pašdarbības pulciņu, vai kādā citā veidā. Te tad ir kopaudzināšanas skola ar kopēju administratīvi pedagoģisko personālu, kam ar klašu telpu nošķiršanu dota iespēja pat vienu un to pašu mācības vielu lielākā vai mazākā mērā pieskaņot katra dzimuma skolēnu īpatnībām.

3. Iespējama arī šāda iekārta, kur zēni un meitenes gan mācas pilnīgi šķirti un kur nepastāv arī kopaudzināšana nupat minētā izpratnē, tomēr abu dzimumu skolēni mācas to pašu mācības vielu pēc kopīgas programmas. Tādas bija, piem., ve-

---

²⁾ Ernst Meuman. Thesen zur psychologischen Grundlegung der Probleme der Koedukation und der Koinstruktion. Zeitschrift für pädagogische Psychologie und experimentelle Pädagogik. 1913. 511. lpp. u. t. t.

cās Krievijas beigu laikā dažās vietās atvērtās sieviešu ģimnazijas ar vīriešu ģimnaziņu programmu, tāpat dažas vidusskolas Latvijā. Šāds skolu tips mūs varētu interesēt vienīgi no vīriešu un sieviešu īpatnējo dispozīciju un vēlākās dzīves prasību neievērošanas viedokļa.

4. Ceturto skolu iekārtas tipu raksturo pilnīgi šķirta mācība un šķirta audzināšana katram dzimumam, kas dod gan visplašākās iespējas respektēt katra dzimuma dispozīcionalās īpatnības, bet atstāj trūkumus audzināšanā. Par to plašāki šī raksta tālākās nodaļās.

II. Sociālo faktoru loma kopmācības problemā.

Zēnu un meiteņu kopmācībai vēstures perspektīvā saskatāmi cieši sakari ar dažām parādībām sabiedriskā attīstībā. No tiem ievērojamāki sieviešu emancipācijas un politisko virzienu sakari ar kopmācību.

1. Sieviešu emancipācijas jeb atbrīvošanās kustība, ciktāl to saprot kā sieviešu centienus pielīdzināties vīriešiem saimniecisko, juridisko, morālo un politisko tiesību un pienākumu ziņā, Eiropā īsteni sākusies tikai XVII g. s., bet tās cēloņi un arī sieviešu centieni nostāties vīriešiem blakus kā līdztiesīgām dzīves veidotājām saskatāmi jau ievērojami agrāk. Šī jautājuma plašuma dēļ minēšu tikai dažas raksturīgākās parādības Eiropā.

Jāatzīst, ka kristietība gan principā atzina visu cilvēku līdzvērtību Dieva priekšā, tomēr kristīgā baznīca vēl ilgi uzturēja un pat vēl tagad uztur sievietēm dažus ierobežojumus savā hierarchiskajā iekārtojumā. Viduslaiku atzinums, ka „Mulier non est facta ad imaginem Dei“ (sieviete nav radīta kā Dieva attēls) bija it labi atbalstams ar apustuļa Pāvila pavēli Korintas draudzei: „Jūsu sievas lai draudzes sapulcē nerunā“ (1. kor. 14; 34), kam tad nereti sekoja atzinums, ka sievietei jāklusē arī dzīvē. Ar to gan nav sacīts, ka kristīgā baznīca būtu vienīgais faktors sieviešu tiesiskā stāvokļa ierobežošanā, tomēr, ievērojot baznīcas lielo nozīmi visu Eiropas kulturtautu dzīvē, sākot ar IV g. s., tās loma nav apšaubama. Tā saprotama arī kristīgās baznīcas līdzdalība Eiropas tautu izglītības ievirzē — uz vīrieti, kas bija saimnieciskās un administratīvās dzīves kārtotājs.

Pirmās kristīgo skolas, sevišķi viduslaiku sākumā, bija galvenā kārtā profesionālas skolas. Klosteru skolu (scholae interiores) uzdevums bija pirmā kārtā sagatavot pueri oblati kristīgās misijas amatam un tikai vēlāk, blakus šīm mūku un garīdznieku skolām, radās arī scholae exteriores, kas kalpoja

laju izglītībai. Kārļa Lielā (771.—814.) mēģinājums gādāt par vispārēju tautas izglītību ar skolu palīdzību, it drīz izbeidzās, bet valsts amata personu sagatavošanai radušās galma skolas (scholae palatinae), kuru sākumi redzami jau Romas ķeizara Augusta (31. pr. Kr. — 14. pēc Kr.) laikā, arī vēlāk izrādījās it derīgas.

Visas šīs skolas, arī pie bīskapu baznīcām nodibinātās, bija vīriešu skolas. Meitenēm, ciktāl viņu izglītība nebija sasniedzama mājā, mātes vadībā un mācībā, tikai ap IX un X g. s. robežām pie sieviešu klosteriem sāka rasties scholae exteriores, kas uzņēma laju meitenes un jaunavas. Tomēr šī mācība aprobežojās pa lielākai daļai ar rokdarbiem un reliģiju. Arī bruņniecība, ar savu dāmas kultu, pat augstāko aprindu sievietēm nedeva nekādu noteiktu plašāku izglītību, kā tikai to, ko varēja iemācīt pils kaplāns (lasīt, rakstīt, latīņu valodu un reliģijas mācību).

Renesanses laikos tomēr redzami daži raksturīgi izņēmumi, kur sievietes arī vispārās izglītības ziņā sacenšas ar vīriešiem. Tas sevišķi sakams par Itāliju, kur renesansei vispār bija pasaulīgāks raksturs. Sievietes te sastopamas universitatēs pat kā mācības spēki (piem., Boloņā). Vairākas sievietes no dižciltīgajām Skalu, Sforcu un Destu ģimenēm ieguvušas plašu erudīciju tā laika zinātnēs un seno valodu prāšanā. Bet tie tomēr bija tikai izņēmumi. Visumā pat lasīšanas un rakstīšanas māka tad bija tikai sevišķas izlases privilēģija.

Ap XIV g. s. sākumu arī pārējā Viduseiropā sāka rasties atziņa, ka sievietei ar mājas izglītību vien nepietiek. Sievai nereti nācās vadīt vīra uzņēmumu viņa aizceļošanas vai arī vīra nāves gadījumā, bet te bija nepieciešamas arī tādas zināšanas, ko ģimene nedod. Sakarā ar to radās sevišķas meiteņu skolas. Tā kāds no 1320. gada³⁾ uzglabājies raksts par Briseles skolām saka, ka tur jau sen pastāvēt ieradums uzturēt divas skolas — vienu zēniem, otru meitenēm. Šādas meiteņu skolas tomēr ir retums vēl līdz XVI g. s., kad reformācijas ietekmē sāka rasties mazas kopskolas lauku draudzēs un atsevišķas meiteņu skolas pilsētās. Zēnu un meiteņu kopskolas atļauta tikai pagaidām, ar visādiem ierobežojumiem, kā launums, kas pie pirmās iespējas jānovērš.

Ratkes un Komenija ietekme XVII g. s. dažuviet panāca vispārēju elementāras izglītības uzplaukumu, pat valsts spaidus obligatoriskā skolas apmeklēšanā (Veimara, Gota, Braun-

³⁾ I. Müller. Vor- und frühreformatorische Schulordnungen und Schulverträge. 1885/86. I. 5. lapp.

šveiga, Virtemberga), kas gan nozīmēja ievērojamu uzlabošanu sievietēm elementārā izglītībā, tomēr par augstāku izglītību sievietēm arī te vēl nevar runāt, ja neskaita dažus īslaicīgus privāta rakstura mēģinājumus. Starp tiem izcili un ierosinātāju vietu ieņem markīzes Mentenonas (Maintenon, 1635.—1719.) Francijā, St. Sīrā 1685. g. nodibinātā trūcīgu dižciltīgu meiteņu audzināšanas iestāde ar 300 audzēknēm.

Pirmo redzamāku panākumu plašākā sievietes izglītībā deva vācu pietisms. 1698. g. Franke nodibināja Hallē savu „Gynaeceum'u“ dižciltīgu aprindu jaunavām, kur audzēknes saņemt ar attiecīgu sabiedrisku audzināšanu. Frankes dibinātais Gynaeceum's gan drīz pārtrauca savu darbību, bet tā vietā radās citas līdzīgas mācības iestādes ar Fenelona un Ruso ietekmētu estētiskās audzināšanas ievirzi labāko aprindu jaunavām. Te vēl ilgi valdīja Ruso domas, ka „La femme est spécialement pour plaire à l'homme“ (Emils). Vispār XVIII g. simtenis sievietes izglītībā rit stiprā franču ietekmē, kam visumā piekļaujas arī filantropistu (Bazedova, Kampes) audzināšanas ideāls, ka sievietei nav vajadzīga intelektuāla izglītība, jo viņas galvenais uzdevums ir kopt māju un pildīt mātes pienākumus. Tomēr arī šie mēģinājumi dot sievietēm izglītību, kas sniegtos pāri elementāriem rāmjiem, bija atsevišķu personu pasākumi, kas negarantēja ne stabilitāti sievietes izglītības kārtotānā, ne arī pavēra kādas plašākas izredzes patstāvīgā saimniecības un vispārējā kultūras dzīvē.

No sievietes dzīves kārtotājiem sociālajiem faktoriem te gan minēta tikai izglītības un skolu iekārta, kas tomēr it labi raksturo sievietes nepatstāvību tiklab valsts, kā saimnieciskā un sociālā dzīvē. Šādam stāvoklim turpinoties, radās nesaņķāņas izjūta starp sievietes atkarību un cilvēka cieņu. Šo izjūtu veicināja arī apgaismības laikmeta racionalisms un Vācijā bez tam vēl vētru un dziņu laikmeta (Sturm und Drang) individualisms. Tā iezīmējās divas saknes, no kurām izauga XVIII un XIX g. s. sievietes kustība. Viena skāra attiecības pret valsti un sabiedrību visā sociālās iekārtas daudzpusībā, otra balstījās uz sievietes garīgajām prasībām un individuālajām dotībām, kas tiecās izpausties.

XIX g. s. šiem diviem lielajiem sievietes kustības rosinātājiem pievienojās vēl ekonomiskais faktors. Industrijai attīstoties, arī sievietes tika ierautas ražošanas procesā kā darba spēks. Speciāli nesagatavotas, vairumā arī bez kādas izglītības, sievietes bija gan lēts darba spēks, bet līdz ar to arī auglīga zeme viņu tieksmēm pēc materiālā un juridiskā stāvokļa uzlabošanas ražošanas procesā.

Pirmais skaļākais sauciens pēc līdzīgām tiesībām sievietēm, īstenībā — prasība pēc pielīdzinājuma vīriešiem, atskānēja franču revolūcijas laikā (XVIII g. s. beigās). Te, blakus cilvēka tiesību deklarācijai, savas prasības uzstādīja arī Olimpijas de Gūžas (Olympia de Gouges) sieviešu tiesību deklarācija, sevišķi uzsvērdama aktīvās un pasīvās vēlēšanu un visu amatu tiesības. Pāriedams formalismā, bez iedziļināšanās sievietes dvēselē un prasīdams pat pilnīgi āriņu pielīdzināšanos vīrietim, ieslēdzot arī klubu apmeklēšanu un vīriešu drēbju valkāšanu, šis savilņojums drīz izsīka, lai gan tikai uz laiku. Sieviešu emancipācijas kustība no jauna uzliesmoja jūlija (1830.) un februāra (1848. g.) revolūcijā, pēc kam turpinājās ar lielāku vai mazāku aktivitāti vairākās zemēs, atkarībā no zemes politiskās un sociālās iekārtas. —

Sievietes emancipācijas kustība — sevišķi aroda tiesību ziņā — vispirms Anglijā dabūja praktisku atzinājumu, kad 1860. g. Londonā sāka dibināt tirdzniecības un amatu skolas sievietēm, kam sekoja arī dažādu pilsonisku tiesību iegūšana. — Eiropas kontinentā visraksturīgākā cīņa pēc aroda un izglītības tiesībām sievietēm norisinājās Vācijā. Vadītājas lomu uzņēmās Luīzes Oto 1865. g. nodibinātā Vispārējā vācu sieviešu savienība, kas tiecās ne tik daudz pēc politiskām tiesībām, kā pēc sieviešu pacelšanas vispārējas izglītības un gara kulturas laukā.⁴ Tāpēc arī cīņa par tādu izglītību sievietēm, kas tās padarītu neatkarīgākas nevien saimnieciskā izpratnē, bet vispirms garīgi-tikumiskā ziņā patstāvīgākas. Tāpēc arī cīņa ne tik daudz pēc arodnieciskām meiteņu skolām, kā pēc dziļākas intelektuālas izglītības. Ne tikai jūtas, tikumus un estetismu kopt, bet arī domu plašumu, dziļumu un patstāvību. Pastāvošās sieviešu mācības iestādes tādai izglītībai bija maz piemērotas, kāpēc arī neapklusā prasības pēc programu pārkārtošanas un pēc sieviešu uzņemšanas vīriešu mācības iestādēs. To uzsvēra kongresos, literatūrā un valdības iestādēm iesniegtās petīcijās līdz ar plašiem sieviešu izglītības pārkārtošanas projektiem.

Lai gan Vācijas sieviešu kustības idejiskā vadība vairāk uzsvēra vispirms vispār kulturalus un garīgas izglītības mērķus, liela nozīme bija arī tīri arodnieciskam un materialās ekzistences jautājumam. Kā Eiropas lielākajā kulturas valstu daļā, arī Vācijā sieviešu bija ievērojami vairāk nekā vīriešu, kāpēc vienai daļai sieviešu nebija nekādu izredžu nodibināt ģimenes dzīvi un iekārtot ar vīru kopēju saimniecību. Tām

⁴) Dr. Julie Poehlmann. Der Anteil der Frauenbewegung an den Schulreformbestrebungen der Gegenwart. 1925. 14. lapp. u. t.

bija jāpaļaujas tikai uz saviem spēkiem. Tā pēc Jēnas prof. J. Pirstorfa (J. Pierstorff) statistikas Vācijā 1895. gadā vecāki par 16 gadiem bija 15.923.973 vīrieši un 16.878.564 sievietes. Tā tad sieviešu šinī vecumā par 954.591 vairāk nekā vīriešu. Tāds stāvoklis sievietes izglītības un aroda problēmu nostādīja arī valsts saimniecības plāksnē un to nevarēja neievērot.

Sieviešu organizācijas un viņu kongresi, tāpat pedagoģijas teoretiķi un praktiķi, piem., prof. V. Reins, H. Gaudigs, E. Vilms, M. Martins, Helena Lange, Gertrūde Boimere u. c. strādāja dažādus sieviešu izglītības organizāciju projektus, kuru vairums gan tiecās uz sieviešu izglītības pielīdzināšanu vīriešu izglītībai. Sevišķi raksturīga bija Frauenbildung-Frauenstudium Verein'a 1907. g. 11. oktobrī Kaselē sasauktā kongresa rezolūcija par sieviešu izglītību: „Kaselē sapulcējušās sievietes atzīst zēnu un meiteņu kopmācību par vienu no mērķtiecīgajiem līdzekļiem, lai izšķirtu jautājumu par sieviešu vidējo izglītību un par ceļu attiecību izveidošanos starp abiem dzimumiem“.

Visspraigākā cīņa risinājās ap sieviešu tiesībām iegūt gatavības apliecības un iestāties universitatē. Tā kā ģimnazijās sievietes neuzņēma, tad attiecīgā izglītība bija jāiegūst citā ceļā. Pirmo iespēju te deva Helenas Langes 1889. g. Berlīnē nodibinātie sieviešu realkursi (Realkurse für Frauen), kur pieaugušām sievietēm deva zinātniski pamatotu izglītību. Mācības te ilga divi gadus, pēc kam bija iespēja Šveicē, ja izturēja attiecīgo pārbaudījumu, iegūt abiturija tiesības un studēt.

Pēc atkārtotiem sieviešu organizāciju mēģinājumiem dabūt atļauju arī sievietēm iestāties vai eksaminēties pie ģimnazijām vispirms abiturija tiesības sievietēm atvēlēja iegūt Bādenē (1890.). Prūsijā tas notika 1896. g., kad H. Langes kurši deva pirmās piltiesīgās abiturientes. Mācības te turpinājās četri gadi pēc augstākās meiteņu skolas absolvēšanas. Nākošajos gados atvērās arī pirmās meiteņu ģimnazijas ar gatavības apliecību izsniegšanas tiesībām. Bet lai iestātos par piltiesīgām studentēm augstskolās, pirmajām abiturientēm bija vēl diezgan ilgi jāgaida. Bādene atvēra sievietēm universitātes durvis 1900. g., Bavārija 1903./04. g., Virtembergā 1904., Saksijai, Prūsijai un Hesene 1908./09. g. un Meklenburga 1909./10. m. gadā.

Vācijas atsevišķajās sastāvdaļās sieviešu kustības ietekme izglītības problēmu risināšanā ir bijusi dažāda, tāpat dažāds ir bijis sieviešu izglītības organizatoriskais nokārto-

jums. Liela atzinumu dažādība ir bijusi tiklab sieviešu izglītības iestāžu iekšējās izbūvēs, mācības programās un arī audzināšanas līdzekļu un mērķu ziņā. Rezultatā, aplūkojot visas Vācijā radušās kopmācības skolas, Dr. Gertrūde Boimere (Dr. Gertrude Bäumer) tomēr saka: „Mums Vācijā nav nekādu kopmācības skolu, mums ir — attiecībā uz skolotāju personālu, metodēm un organizāciju — tikai zēnu skolas, kur procentuāli aprobežotā samērā uzņem meitenes“.⁵ Šāds definējums rāda, ka kopmācības skolas Vācijā nav izveidojušās par kopmācības skolām pēc būtības, t. i. nav vienādi abiem dzimumiem pieskaņotas, bet tikai organizatoriski, formāli padarītas par abiem dzimumiem pieejamām mācības iestādēm, kas pilnam nevarēja derēt ne vīriešiem, ne sievietēm; vismazāk tās varēja derēt sievietēm pašām. Sacīto visumā varēja attiecināt arī uz kopmācības skolām citās Eiropas valstīs.

2. Politisko virzienu sakari ar izglītības un skolu problemām ir tik cieši, cik cieši ir šie sakari ar materialo un gara kulturu. Politiskās partijas radušās līdz ar kultūras dzīves attīstību visā tās daudzveidībā, un šinī daudzveidībā skolas ir viens no spēcīgākiem faktoriem. Tāpēc arī neviens no jaunlaiku politiskajiem virzieniem, kas pretendējis uz plašu un ilgstošu iespaidu, nav varējis paiet garām skolas problemām.

No dažādajām politiskajām ideoloģijām šeit pieminēšu tikai socialistisko, kas vēl nesena pagātnē jūtami ietekmēja arī Latvijas skolu dzīvi. Šo ideoloģiju pie tam minēšu tikai šeit aplūkojamā kopmācības plāksnē.

Jau angļu fabrikants Roberts Ouens (Robert Owen 1771. līdz 1858.), pamatodamies vienīgi uz visu cilvēku līdzvērtības atziņu, savā fabrikā Jaun-Lanarkā un Amerikā Jaun-Harmonijas kolonijā mēģināja iekārtot „zēniem un meitenēm garīgu un miesīgu kopmācību elementārās un augstākās mācībās, lai sasniegtu arī tehnisku gatavību arodnieciskos, lauksaimniecības un māju darbos bez dzimumu izšķirības.“⁶) K. Markss šo ideju lika nākotnes audzināšanā iekārtas pamatā, jo tā iesaistīšot visus zināma vecuma bērnus produktīvā darbā, kas savienots ar mācību un vingrošanu, pie tam nevien kā metode sabiedrības produkcijas vairošanai, bet kā vienīgais līdzeklis pilnīgi attīstītu cilvēku veidošanā.⁷)

No te minētā skolas mācību apvienojuma ar piedalīšanos

⁵) Georg Krogh — Jensen. 12. lapp.

⁶) Dr. Hertha Koellner. Das Schulprogramm der deutschen Socialdemokratie. 1920. 14. lapp. u. t.

⁷) K. Marx. Das Kapital. Hamburg, 1890. I. 449. lapp.

produktīvā darbā socialdemokrati vēlāk gan atteicās, patu-rēdami tikai kopmācību kā socialas vienlīdzības izteiksmi un simpatijas darba skolas principam. Bet darba skolas prin-cipu atbalstīja arī nesocialistu pedagogi, tikai ar plašāku un psiholoģiski pamatotu motivāciju. Abu dzimumu kopmācī-bas princips palika socialdemokratijas ideoloģijā negrozīts arī tad, kad dzimumu un individualpsiholoģija jau prasīja mācību diferenciaciju tiklab skolēnu dažādas apdāvinātības un spēju, kā arī interešu virziena dēļ. Tikai tagad, blakus citiem mot-iviem, uzsvēra arī eventualo abu dzimumu labvēlīgo savstar-pējo ietekmi audzināšanā. Tā, piem., vēl 1904. gadā Vācijas socialdemokratisko sieviešu konference⁸ kopmācību motivē šādi: „Lai izsargātu jaunus ļaudis no miesīgiem un garīgiem maldiem, zēni un meitenes jāaudzina kopēji, kur tie mācīsies viens otru vērtēt kā labi biedri, kam kopīgi mērķi. Kopmā-cība ir labākais aizsargs pret tikumiskām briesmām. Bet kopmācībai ir arī vēl kāda cita vērtība. Tai jāveicina abu dzimumu saprašanās un sadarbība, kas top jo nepieciešamāka, jo vairāk līdztiesīga sieviete savu īpatnību attīsta atklātā dzīvē. Abu dzimumu garīgās un tikumiskās apdāvinātības atšķirību savstarpējā iedarbība darīs kulturas dzīvi bagātāku un panāks labvēlīgu izlīdzinājumu, mīkstinās zēnu brutalitāti un padziļinās meiteņu intelektu“.

Šī motivācija sevišķi raksturīga ar to, ka gan atzīst zēnu un meiteņu gara dzīves dažādību, tomēr sagaida, ka kopmācībā un kopaudzināšanā šī dažādība iedarbosies kā pa-pildinātājs faktors. Pie šī uzskata novērtējuma atgriezīšos apcerējuma tālākās nodaļās.

Tā kā komunistiskā ideoloģija ir tikai socialistisko pro-gramu maksimālais veidojums, tad principi arī abu dzimumu audzināšanā visumā tie paši. (Par komunistiskās ideoloģijas skolu iekārtu skat. nodaļu par Krieviju).

III. Zēnu un meiteņu mācība Ziemeļamerikas Savienotās Valstīs un Austrumeiropā.

Mēģinot noskaidrot, kur vispirms izveidojusies kopmā-cības ideja, arvienu mēdz minēt Ziemeļamerikas Savienotās Valstīs kā šīs idejas izcelšanās un praktiskās realizācijas vietu. Te tomēr derēs atšķirt problēmas praktisko risinājumu no teoretiski pedagoģisku apsvērumu viedokļa. Kopmācības prakse — bez sevišķiem pedagoģiskiem motivējumiem — se-

⁸) Dr. Hertha Koellner. 44. lapp.

višķi tanī mācības daļā, kas pārsniedz elementaro izglītību, gan radusies Amerikā, bet savus teoretiskos pamatojumus vispirms dabujusi Eiropā, sevišķi Skandināvijas valstīs un Vācijā, tā kā kopmācības problemā iespējams pieņemt Eiropas un Amerikas savstarpēju ietekmi.

1. Ziemeļamerikas Savienotās Valstis.

Kopmācības skolas Ziemeļamerikas Savienotās Valstīs radās kā nepieciešamības diktats. Emigrantu mītnes tur vēl XIX g. s. sākumā tikai pakāpeniski veidoja arvienu biezāku tīklu, bt sākumā stap tām bija ievērojami atstatumi. Un tādos apstākļos dibināt atsevišķas skolas zēniem un meitenēm bija vienkārši neiespējami. Tās būtu izmaksājušas pārāk dārgi. Pat tādi emigranti, kuru agrākās dzīves vietās Eiropā zēni un meitenes bija mācījušies šķirti, iekārtoja saviem bērniem vieglāki uzturamo kopmācības skolu. Par šādas iekārtas teoretiskajiem pamatojumiem tad Amerikā vēl nemaz nedomāja, un arī vecajā pasaulē kopmācības problema radās īsti tikai pēc tam, kad sieviešu izglītības vajadzība bija pietiekoši atzīta. Ar to arī izskaidrojams tas apstāklis, ka Ziemeļamerikā kopmācība minēta oficialos rakstos tikai XIX g. s. vidū, lai gan praksē tā pastāvējusi jau sen.⁹ Tā Mičiganas valstī kādā skolām sūtītā cirkulārā kopmācība pieminēta pirmo reizi 1857. g. Pensilvanijas skolu žurnālā (Pensilvania School Journal) 1854. gadā u. t. t., kamēr jau 1790. g. Bostonā meitenēm skolu apmeklēšanā dotas tādas pat tiesības kā zēniem. Gādība par meiteņu izglītību sevišķi pastiprinājās pēc Ziemeļamerikas neatkarības cīņām, kas noslēdzās 1783. g., un XIX g. s. beigās pirmmācības skolās jau gandrīz visur blakus zēniem mācījās arī meitenes.

Tā lauku pirmmācības skolas Ziemeļamerikā ar tajās valdošo kopmācību šai ziņā ir līdzīgas lauku skolām Eiropā. Starpība tikai pilsētās, kur amerikāņi paturējuši kopmācību. Varbūt to var izskaidrot ar Amerikas ciemu ātrajām augšanas spējām, kuri dažkārt dažos gadu desmitos izauga par pilsētām, kamēr skolu principāla pārkārtošanas vajadzība palika nesaskatīta.

K. Grundšīds¹⁰ aizrāda uz dažiem īpatnējiem iemesliem, kas veicinājuši kopmācības izplatīšanos Ziemeļamerikā, neatkarīgi no katras pedagoģiskas motivācijas. To veicinājis 1) Amerikas sievietes ievērojami patstāvīgais stāvoklis, salī-

⁹) Dr. phil. Thomas Woody. A History of Women's Education in the United States. Volume II. 224—303. lapp.

¹⁰) Carl Grundschied. Koedukation in den Vereinigten Staaten von Nord-Amerika. 1906. 7.—9. lapp.

dzinot ar sievietes stāvokli Eiropā; 2) baznīcas pretestības trūkums un 3) lielais skaits sieviešu mācības spēku (Ziemeļamerikas Sav. Valstīs sieviešu skolotāju visumā trīsreiz vairāk nekā vīriešu). Jāatceras arī, ka Ziemeļamerikas Savien. Valstīs atsevišķajiem štātiem pieder pilnīga patstāvība kultūras jautājumu izšķiršanā un skolu pārvaldes decentralizācijas dēļ pat viena štāta robežās sastopamas dažādi organizētas skolas, kāpēc pilnīgu vienveidību arī te grūti atrast. Prof. T. Vūdijs (Th. Woody) savā pētījumā tomēr aizrāda, ka jau 1891. gadā no 628 Z.-A. Sav. Valstu mazākām pilsētīņām tikai 41 (6,52%) bija atsevišķa mācība dažās elementarskolu klasēs, pārējās — kopmācība. 1910. g. atsevišķa mācība bijusi vairs tikai 4% skolās, galvenā kārtā valsts austrumos, kur agrāk gādāts tikai par zēnu izglītību un vēlāk, atzīstot arī meiteņu izglītības vajadzību, celtas jaunas skolu ēkas meitenēm. Tā tad kopmācību Z.-Am. Sav. Valstu pamatskolās var uzskatīt par šai zemei raksturīgu sistemu.

*Līdzīgu stāvokli prof. T. Vūdijs rāda arī vidusskolās (High schools and colleges). Atskaitot tehniskās un sieviešu skolas, no pārējām jau 1870. gadā 30,7% mācījās arī sievietes; desmit gadu vēlāk kopmācības vidusskolu jau 51,3%, 1890. gadā — 65,5% un 1900 gadā — 71,6%, kāds samērs arī vēlākos gados maz grozījies.

2. Dānija. Eiropā vispirms sevišķi Skandināvijas valstīs piegriezušas vēribu kopmācībai skolās. Par pirmo šāda tipa vidusskolu pedagoģiskajā literatūrā mēdza uzskatīt Palmgrēna „Samskolan“ Stokholmā, kas atvērta 1876. g.¹¹ Šo pirmo vietu kopmācības skolu chronoloģijā apstrīd Dānija, kur Lemvīgas pilsētīņā 1875. g. atvērta privāta realskola zēniem un meitenēm.¹² Lai gan Palmgrēna skolai bijusi neapšaubami lielāka nozīme un ietekme kopmācības problēmas risinājumā, tomēr tīri laika ziņā pirmā vieta pieder šai Lemvīgas realskolai Dānijā. Tā kā mazākās pilsētās nebija iespējams uzturēt atsevišķas vidusskolas katram dzimumam, tad nepieciešamība lika meklēt atrisinājumu kopmācības skolā. Jaunā ceļa lauzējas te bija privatās skolas, kuru starpā sevišķu popularitāti Dānijā ieguva Hannas Adleres 1893. g. Kopenhagenā

¹¹) W. Rein. Encyklopädisches Handbuch der Pädagogik. III. 2. izd. 317. lapp. u. t.

¹²) Georg Krogh — Jensen. 5. lapp. G. Brun. Vor Ungdom. 1897. Vispārīga piezīme. Raksti par kopmācības un šķirtas mācības iekārtojumu Dānijas, Zviedrijas, Norvēģijas, Somijas, Igaunijas, Lietuvas un Polijas skolās, ciktāl tie nav pamatoti ar aizrādīto literatūru, balstas uz attiecīgo valstu izglītības ministriju autentiskiem ziņojumiem. J. Kr.

atvērtā zēnu un meiteņu kopmācības skola (Fröken H. Adlers Fällesskole). H. Ädlere bija iepazinusies ar amerikāņu skolām ilgākā studiju ceļojumā pa Ziemeļamerikas Savienotām Valstīm un tur gūtos novērojumus centās pilnā mērā izlietot savā jaunajā skolā. Zēnus un meitenes te mācīja kopējās klasēs un pēc vienas programmas no sākuma klasēm līdz abiturija eksamenam. Kopmācību te ievēroja tik konsekventi, ka pat vingrošana bija kopēja zēniem un meitenēm, ko Palmgrēna skolā un arī amerikāņi parasti nedara. Pirmais abiturija eksamens Ädleres skolā bija 1905. g. 1918. g. šo skolu pārņēma Kopenhagenas pilsētas pašvaldība savā uzturēšanā, nosaucot to par „Sortedams Gymnasium“.

Nelūkojot uz šiem celmlaužu darbiem kopmācības skolu organizacijā, Dānijā vēl līdz XX g. s. sākumam bija redzama Eiropā parastā iekārta ar kopmācību lauku un mazāku pilsētīņu pamatskolās, bet augstāka tipa skolās šķirta mācība. Bez tam lielākās pilsētās, sevišķi Kopenhagenā, zēni un meitenes mācījās arī šķirtās elementārās skolās.

1903. g. 31. jūlija karaliskais dekrets noteica, ka vidusskolās pakāpeniski jāuzņem arī meitenes, un jau 1916. g. no 184 vidusskolām 113 skolās bija iekārtota kopmācība abu dzimumu skolēniem. Tai pašā laikā sākās pastiprināta pāreja uz kopmācību arī pilsētu pamatskolās, lai gan ne bez izņēmumiem. Sevišķi tas sakams par Kopenhagenas pamatskolām, kuras visumā turējās pie šķirtas mācības principa un šai iekārtai palikušas uzticīgas arī tagad. Tāpat citās lielākās pilsētās ir pārsvarā vai nu pilnīgi šķirtas pamatskolas, vai arī skola tā sadalīta, ka zēniem un meitenēm ir nevien atsevišķas klases, bet arī savs pagalms, kur pavadīt mācības stundu pārtraukumus.

Zīmējoties uz pamatskolām, 1937. g. 18. maija skolu likums noteic, ka tās var būt kopmācības vai arī šķirtas mācības skolas, pie kam augstākā skolu vadība ar saviem rīkojumiem nosaka, kādā mērā audzināšanai jābūt šķirtai vai kopīgai. Kopmācības robežas norādāmas katras skolas mācību plānā.

Visas valsts mērogā pārsvarā tomēr kopmācības pamatskolas. Tā 1936./37. m. gadā no visiem 453.000 Dānijas pamatskolu skolēniem ne mazāk kā 354.000 (78,15%) mācījās kopmācības skolās.

Vidusskolās pārsvarā abu dzimumu kopmācība. Te 1936./37. m. gadā no 33 valsts uzturētām vidusskolām ar 11.808 skolēniem, kopmācība bija 22 (66,67%) skolās ar 8068 (68,33%) skolēniem.

Šinī skaitā ir arī četras valsts uzturētas vidusskolas Ziemeļslēzvigā, kuru pievienoja Dānijai 1920. gadā. Arī šinīs skolās bija paredzēts ievest kopmācību, bet tā kā turienes skolās agrāk bija šķirta mācība un skolu telpas piesaņotas šādi iekārtai, tad atstāta šķirta mācība. — Privatās un komunalīestāžu uzturētās vidusskolās kopmācība vēl lielākā pārsvarā, bez tam nedaudzajām šķirtās mācības skolām ir tendence pāriet uz kopmācību.

3. **Zviedrija** ir viena no tām valstīm Eiropā, kur visplašāki atvērušās durvis kopmācībai. Izskaidrojums varbūt pa daļai meklējams tanī apstākļi, ka Zviedrija — līdz ar citām Skandināvijas valstīm — ir pilnīgi protestantiska, kamēr kontinentā valdošais katolicisms bija noskaņots pret kopmācību, sevišķi pret kopmācību augstāk par elementārās izglītības robežām.

Tomēr arī Zviedrijā kopmācība kā vispārīgs princips pastāvēja tikai pamatskolās, pārējās mācības iestādēs bija dažādas variācijas vēl līdz XX g. s. sākumam.

Kopmācības sākumu Zviedrijas vidusskolās licis Palmgrēns ar savu 1876. g. atvērto Palmgreenska Samskolan (Kopskolu). Tur kopējās klasēs pēc vienas programmas mācījās vīriešu un sieviešu kārtas skolēni no 6 līdz 20 gadu vecumam. Arī mācības spēki bija vīrieši un sievietes, kas kā audzinātāji un skolotāji vadīja savus audzēkņus no mācības sākumiem līdz abiturija eksamenam. Pirmais šāds eksamens, kur piedalījās jaunekļi un jaunavas, notika 1888. g. Palmgrēna „Samskolan“ bija domāta vairāk turīgāko aprindu bērniem, bet pēc tās parauga it drīz radās arī citas privatas skolas. Komunālo iestāžu un valsts uzturētās vidusskolas vēl ilgi ievēroja šķirto mācību, līdz 1904. gada skolu likums arī šinīs skolās atvēra durvis meitenēm. Uz šī pamata Zviedrijā pastāvēja realskolas (bez abiturija tiesībām) zēniem un kopmācībai, astoņklasīgas meiteņu vidusskolas (bez abit. tiesībām) un četrgadīgas ģimnazijas zēniem, meitenēm un kopmācībai (ar abiturija tiesībām).

1922. gadā Zviedrijā sāka pārkārtot līdzšinējo skolu sistemu pēc vienotas skolas principa un 1927. gadā ievēda arī kopmācības vidusskolās. Tagad meitenes varēja iestāties visās vidusskolās, arī līdzšinējās zēnu skolās. Specialas meiteņu skolas palika vienīgi tur, kur telpu trūkuma vai citu vietēju apstākļu dēļ nebija iespējams iekārtot kopmācības skolu.¹³

¹³) K. Ieviņš. Vidusskolu reforma Zviedrijā. Izglīt. Min. Mēnešraksts. 1923. g. 3. nr. — K. Ieviņš. Zviedrijas skolu dzīve pēdējā gadu desmitā. Izgl. Min. Mēnešr. 1937. g. 5/6. nr.

4. Norveģijas un Zviedrijas kulturalā un politiskā ilgus gadus pastāvējušā vienība izteicas arī Norveģijas skolu iekārtā. Te visumā tie paši principi, kas raksturo Zviedrijas skolas.

1937. g. 16. jūlijā izdotais tautskolu likums nešķiro zēnus no meitenēm, bet runā tikai par bērniem, kādēļ skolu organizācijā un iekārtā vadošie motīvi bijuši tīri praktiskas dabas. Lauku un mazākās pilsētu pamatskolās zēni un meitenes mācas kopējās klasēs, bet pilsētās un vispār lielākās skolās ar paralelām klasēm zēnu un meiteņu mācība iekārtota atsevišķi. Tas darīts arī tādēļ, ka daži priekšmeti, piem., rokdarbi un mājturība, mācāmi katram dzimumam atsevišķi. Tāpēc arī zēnu un meiteņu novietojums šķirtās klasēs, kas atvieglo mācību nokārtojumu, pilsētu pamatskolās ir ievērojamā pārsvarā: 1934./35. m. gadā Norveģijas pilsētās bija 1126 zēnu klases, 1099 meiteņu un tikai 711 kopmācības klases.

1935. g. 10. maijā izdotais vidusskolu likums arī nešķiro skolniekus pēc dzimuma, bet paredz tikai skolniekus. Un skolnieki tad šeit mācas kopējās skolās. Vienīgais izņēmums šinī likumā (4. §) attiecas uz papildu izglītību vidusskolu skolniecēm, kas grib izvēlēties grāmatvedību vai māj-saimniecību un franču valodu kā neobligatoriskus priekšmetus. Tādām skolniecēm lielāko pilsētu realskolās iekārtots četrgadīgs kurss, parastā trīsgadīgā kursa vietā. — Skolotāju seminaros mācības kopējas, tāpat visās profesionalās skolās, ciktāl pats arods neprasa skolnieku šķirošanu pēc dzimuma. „Praktiski-ekonomiski iemesli un arī sievietes tiesību paplašināšana mūsu zemē radījusi kopēju skolu“.¹⁴

5. Somijas skolu likumos nav nekādu norādījumu uz šķirtu vai kopēju mācību, kāpēc mācības iekārtas jautājumus izlemj skolas uzturētājs. Bet uzturētāji te vairāk balstas uz saimnieciskiem pamatiem: mazākās skolās, kā tas ir pa lielākai daļai uz laukiem un mazākās pilsētās, tāpēc pastāv kopmācība kā lētāks iekārtas veids.

Sacītais pilnīgi attiecinams uz lauku pamatskolām — tur valda kopmācības iekārta. Atsevišķi mācas tikai rokdarbus un mājturību (meitenes). Gadījumā, ja klasē ir liels skolēnu skaits vai skolotājs to atzīst par vēlamu, zēni un meitenes arī vingro atsevišķi — sākot ar 9. dzīvības gadu. — Pilsētu pamatskolās līdz 9. dzīvības gadam, t. i. divās zemā-

¹⁴⁾ Otto Andersen. Norges høiere skolevesen 1814—1914. (Pēc G. Krogh — Jensena.)

kās klasēs, zēni un meitenes mācas kopā, pēc tam — atsevišķās klasēs. Pilsētu pamatskolās tā tad sākumā ir kopmācības un vēlāk — kopaudzināšanas princips.

Vidusskolās un licejos lielāka dažādība. Privatās skolās, ieskaitot arī tās, kuras saņem valsts pabalstus, iekārtota kopmācība (yhteiskoulu). Valsts uzturētās skolās pastāv gan šķirta, gan kopmācība. Tā 1936./37. m. gadā Somijā 34 valsts licejos un prolicejos (vidusskolās) bija kopmācība, bet zēniem vien pastāvēja 31 licejs un prolicejs, meitenēm — 24. Pieskaitot arī privatās un pašvaldību vidusskolas un licejus, Somijā 1936./37. m. gadā bija 157 skolas ar kopmācību, kur mācījās ap 15.000 zēnu un 17.000 meiteņu; 76 skolās — 11.000 zēniem un 5300 meitenēm bija šķirta mācība. Tā tad arī licejos un vidusskolās kopmācības iekārta ievērojamā pārsvarā.

Profesionalajās skolās, ja vien arods nešķiro skolēnus, piem., visu pakāpju tirdzniecības skolās — pastāv kopmācība. Tikai sagatavošanas iestādēs ir šķirta mācība. Bez tam jāatzīmē, ka lielākās pilsētās vērojama tendence pāriet uz šķirtu mācību vidusskolās.

6. Krievijā līdz pasaules karam kopmācība bez sevišķiem iebildumiem pastāvēja tikai pirmmācības skolās, pie kam galvenā kārtā uz laukiem. Pilsētu pirmmācības skolās jau lielā mērā bija izplatīta šķirta mācība. Tā, piem., Maskavā vēl līdz 1917. g. pilsētas uzturētās pirmmācības skolās bija tikai šķirta mācība. Pēterburgā, turpretim, kur pilsētu uzturētās pirmmācības skolas radās visumā kādus desmit gadus vēlāk, pārsvarā bija kopmācības skolas.¹⁵ Pārējās mācības iestādēs kopmācības iespēju apgrūtināja 1828. g. izdotā likumu kopoējuma 3713. pants, kas kopmācības skolas pielaida tikai līdz 11 gadu vecumam. Krievijas izglītības ministrijai pakārtotajās skolās kopmācības aizliegumi pastāvēja līdz 1907. g. 30. septembrim, kad atvēlēja privatās mācības iestādēs arī pārsniegt šo vecuma normu, tomēr katras šādas kopmācības skolas atvēršanai bija vajadzīga sevišķa Krievijas izglītības ministra atļauja. Kopmācības atļauju pēc tam attiecināja arī uz augstākajām tautskolām, kuras izveidojās no pilsētu skolām (По Положению 1872 года). Dažādās abu dzimumu skolās unursos, kas bija domāti pieaugušiem, varēja iestāties ne jaunāki par 17 gadiem.

¹⁵⁾ Н. В. Чехов. Типы русской школы в их историческом развитии. Москва. 1923.

Gimnazijās, tāpat citās vidusskolās un arī augstskolās bija pilnīgi šķirta mācība, pie kam sieviešu mācības iestādes parasti atšķīrās gan ar zemāku mācības kursu, gan ar īpatnēju iekārtojumu.

Vienīgi tirdzniecības un rūpniecības ministrija bija labvēlīgāka kopmācībai. Tā atļāva atvērt kopmācības tirdzniecības skolas, komercskolas un komercinstitutus ar akadēmiska grada piešķiršanas tiesībām sievietēm.¹⁶

1917. gada februāra revolūcija un sevišķi lielnieciskais apvērsums t. p. g. oktobrī Krievijas skolām deva pavisam jaunu iekārtu un citus audzināšanas un mācīšanas ideālus. Līdzšinējās šķirtās mācības vietā, ar tautas izglītības komisiāriāta rīkojumiem, stājās abu dzimumu kopmācība kā princips, pie tam nevien pirmmācībā, bet visu pakāpju skolās un mācības iestādēs. Daudzām pirmmācības skolām šāda iekārta jau pastāvēja, bet līdzšinējās šķirtās mācības skolās jaunās kārtības ieviešana radīja ievērojamus sarežģījumus. Te līdzšinējās zēnu un meiteņu skolas vai nu klasi pa klasei sadalīja divās daļās un šīs puses tad pa pāriem apvienoja vienā jauktā skolā, vai arī meiteņu skolās atklāja zēnu uzņemšanu un zēnu skolās uzņēma meitenes, pie kam katrā klasē uzņēma līdzīgu skaitu abu dzimumu skolēnu. „Tagad,“ raksta jau pieminētais N. V. Čehovs 1923. gadā, „šo reformu var uzskatīt par nobeigtu un kopmācību par ievestu visā republikas teritorijā nevien pirmās un otrās pakāpes mācības iestādēs, bet arī augstākās.“

7. Lietuva līdz pasaules karam ietilpa vecās Krievijas Viļņas mācības apgabalā, tāpat kā Latvijas Latgale, kādēļ tur nekāda īpatnēja iekārta mācību ziņā nav redzama. Šķirtās mācības princips visās skolās, kas pārsniedz pirmmācību, valdīja arī šeit un visumā palicis arī pēc patstāvīgas Lietuvas valsts nodibināšanās.

Lietuvas izglītības likumā, zīmējoties uz pamatskolām, nekas nav sacīts ne par šķirtu mācību, ne par zēnu un meiteņu kopmācību, tāpat nav arī nekādu oficiālu rīkojumu šinī jautājumā. No praktiskā viedokļa lūkojoties, lietderīgāka šķirt kopmācība, un šis viedoklis arī valdījis visā turpmākā Lietuvas pamatskolu iekārtojumā. Tāpēc arī Lietuvas pamatskolās ir kopmācība un tie 15 meiteņu un 10 zēnu komplekti dažās

¹⁶) Статистическія свѣдѣнія о состояніи учебныхъ заведеній, подвѣдомственныхъ учебному отдѣлу министерства торговли и промышленности 1912—15 уч. г.

Lietuvas pilsētās (1936./37. m. g.) uzskatami kā vispārīgās kārtības izņēmums. Lauku pamatskolās ir tikai kopmācība.

Citāds stāvoklis ir vidus- un arodu skolās. Par vidusskolām izglītības likuma 2. § noteic, ka tās ierīkojamas atsevišķi zēniem un meitenēm, bet arodu skolas un kursi (3. §) jāiekārto zēniem un meitenēm atsevišķi vai arī zēniem un meitenēm kopīgi. Praksē tomēr nav bijis iespējams visās vidusskolās iekārtot šķirtu mācību, kāpēc mazākās skolās, ar nelielu skolēnu skaitu, pastāv zēnu un meiteņu kopmācība, bet lielākās pilsētās ierīkotas vai nu atsevišķas zēnu un meiteņu vidusskolas, vai vismaz šķirtas zēnu un meiteņu klases. Tāda pat iekārta ir arī arodu skolās, tikai te skolēnu šķiršanu kārtoti arī pats skolas raksturs.

1936./37. m. gadā no visām Lietuvas 89 vidusskolām tikai 17 (19,10%) skolas bija pilnīgi šķirtas (8 zēnu un 9 meiteņu vidusskolas), pārējās bija vai nu pilnīga kopmācība vai kopaudzināšana (ar šķirtām zēnu un meiteņu klasēm). Kopaudzināšanas un kopmācības vidusskolās bija 6810 zēni un 6762 meitenes, bet šķirtajās — 2652 zēni un 2614 meitenes. Tā tad tikai 27,95% no visa vidusskolu skolēnu kopskaita mācījās katram dzimumam atsevišķi iekārtotās vidusskolās.

8. Igaunijā kopmācības jautājumā likumdevējas iestādes savu viedokli nav fiksējušas. Tāpēc arī 1931. g. likumā par pamatskolām (5. §) sacīts, ka „pamatskola var būt kopmācības vai šķirtas mācības skola, atkarībā no tā, kā izšķiras skolas uzturētājs“. Tāpat attiecīgajos likumos par vidusskolām un ģimnazijām (1934. g. 5. §) un arodu skolām (1937. g. 16. §) sacīts, ka šīs skolas var būt kopmācības vai šķirtas mācības skolas.

Praksē tad izveidojies tāds stāvoklis, ka pamatskolās, ar nedaudziem izņēmumiem, ir zēnu un meiteņu kopmācība. Šādas izņēmuma skolas ir Tallinā un Tartū: 1936./37. m. gadā Tallinā bija 4 zēnu pamatskolas ar 673 skolēniem un 6 meiteņu skolas ar 1421 skolnieci; Tartū 4 zēnu pamatskolas ar 1112 skolēniem un 5 meiteņu skolas ar 1386 skolniecēm. Pārējās 1200 pamatskolās 102.700 skolēni mācījās kopā. Tā tad no visiem pamatskolas skolēniem tikai 4,28 procenti mācījās šķirti, bet pārējie zēni un meitenes — kopā.

Proģimnazijās, realskolās¹⁷⁾ un ģimnazijās redzama lielāka

¹⁷⁾ Igaunijas skolu sistēmā ir sevišķas „vidusskolas“ starp pamatskolu un ģimnaziju; tās ir proģimnazijas un realskolas. Piecgadīgā proģimnazijā var iestāties, absolvējot sešgadīgas pamatskolas ceturto klasi, vai iestāties trīsgadīgā realskolā pēc pilnas sešgadīgas pamatskolas. Ģimnazijas kurss trīsgadīgs. (J. Kr.)

dažādība. Te no 67 skolām kopmācība iekārtota 43 (64,18%) skolās ar 8313 skolēniem jeb 51,89% no visa šo skolu audzēkņu skaita. Zēniem vien iekārtotas 11 skolas ar 3564 skolēniem un meitenēm, 13 ar 4142 skolniecēm. — No arodnieciskajām skolām vienīgi tirdzniecības un komercskolās noteiktā pārsvarā ir kopmācība. Pārējās profesionālajās skolās skolēni vairāk grupējas pēc dzimuma, sakarā ar arodu, kādam kalpo attiecīgā skola.

9. Vācija. Zēnu un meiteņu kopmācība Vācijas lauku tautskolās veidojusies Eiropai raksturīgos apstākļos. Daudzās atsevišķās valstiņās sadalītās zemes likumi parasti nekādus norādījumus nedeļa, kādēļ skolas veidojās tā, kā tas skolu uzturētājiem un vecākiem izdevīgāki. Bet izdevīgāki bija iekārtot un uzturēt vienu skolu zēniem un meitenēm, sevišķi sākuma mācībām, kur arī programma neprasija nekādus šķirojumus. Principāli iebildumi vietām radās gan no katoļu baznīcas puses, kas kopmācībā redzēja tikumības apdraudējumu.¹⁸⁾ Bieži apdzīvotās vietās un pilsētās, kur no bērnu dzīves vietas līdz skolai nebija tālu, iekārtoja arī atsevišķas zēnu un meiteņu skolas, tā ka šķirtās skolas dažviet bija pat skaitliskā pārsvarā. Jau 1886. gadā Prūsijā no 4.838.247 skolēniem 3.512.150 (72,59%) mācījās kopmācības skolās un 1906. gadā no 6.164.398 bērniem — 3.933.575 (63,81%). Tā tad divdesmit gadu laikā notikusi zināma novirzīšanās no kopmācības, lai gan Rietumu Vācijā vēl nākošajos gadu desmitos kopmācības tautskolas sastādīja 90% no visa tautskolu skaita,¹⁹⁾ tā ka visā Vācijā ap $\frac{2}{3}$ tautskolu audzēkņu mācās kopmācības skolās.

Pilsētās, blakus pilnīgi šķirtām zēnu un meiteņu pirmmācības skolām, ekonomijas dēļ nereti iekārto skolas pāros: blakām ceļ zēnu un meiteņu skolas, pat abas vienā ēkā, tikai ar abām skolām lietojamu aktu zāli un vingrotavu. Tādām skolām katrai ir savs pārzinis (Rektor) un savs pedagoģiskais personāls. Zināmas dienas nedēļā šīs kopējās telpas ir zēnu skolas lietošanā, pārējās dienās — meiteņu rīcībā.²⁰⁾

Vidusskolās kopmācības sākumi saskatāmi jau 1872. gadā, kad Mergentheimas (Virtembergā) zēnu vidusskolā (bez abi-

---

¹⁸⁾ Dr. Gräfin von Pestalozza. Der Streit um die Koedukation. 54. lapp.

¹⁹⁾ Dr. Gr. v. Pestalozza. 55. lapp.

²⁰⁾ П. Т. Мижневъ. Современная школа въ Европѣ и Америкѣ. 124. лapp.

turija tiesībām) uzņemtas arī meitenes, pēc tam līdzīgās mācības iestādēs arī citās Vācijas sastāvvalstīs. 1900. g. Bādenē meitenes uzņemtas jau pilntiesīgā zēnu ģimnazijā, un Bādenes paraugam 1901. g. sekoja Virtembergā, 1903. g. — Hesene, 1906. g. Elzasa-Lotringa, 1909. g. — Brēmene u. t. t. Meiteņu uzņemšana zēnu ģimnazijās visumā tomēr risinājās gausi, tā ka arī Bādenē, kur meitenēm vispirms atļauta iestāšanās zēnu ģimnazijās, vēl 1908. g. meitenes bija tikai 2,4% no zēnu skaita ģimnazijās, realģimnazijās — 3,4%, virsrealskolās (Oberrealschule) 3,5%, realproģimnazijās — 5,1%, realskolās — 19,3%. Citās Vācijas sastāvdaļās meiteņu skaits zēnu vidusskolās visumā nebija augstāks, jo iestājoties bija jāizlūdz sevišķa atļauja. — Visu pakāpju tirdzniecības un mākslas skolās pakāpeniski izveidojās kopmācība, bet vīriešu ģimnazijās Prūsijās izglītības ministrija vēl ar 1919. g. 5. febr. rīkojumu atļāva sievietes uzņemt tikai izņēmuma veidā. Līdzīgus rīkojumus deva arī citās vietās, kas sieviešu iestāšanos vīriešu vidusskolās apgrūtināja, lai gan pilnīgi neaizliedza.

Sieviešu tiekšanās iestāties universitatēs vai citās akadēmiskās mācības iestādēs uzturēja arī nepieciešamību iegūt attiecīgo gatavības apliecību kādā pilnvērtīgā vidusskolā, kā pēc sieviešu uzņemšana vīriešu mācības iestādēs (virsrealskolās, ģimnazijās un realģimnazijās) vairs nenogāja no dienas kārtības. Lai dotu sievietēm iespēju iegūt gatavības apliecību arī neapmeklējot vīriešu ģimnazijas, Prūsijā pie sešklasīgiem sieviešu licejiem dažās vietās nodibināja četrgadīgas virsliceju (Oberliceum) klases ar praktiskās dzīves vajadzībām pieskaņotu programmu, sevišķi pedagogijā, kamēr sevišķas trīsgadīgas „Studienanstalt“ (pamatotas uz Höhere Mädchenschule desmitgadīgo kursu) klases gatavoja tikai studijām augstskolā.

Ar nacionalsocialistiskās iekārtas nostiprināšanos Vācijā kopmācība — sevišķi vidusskolās — vairs nepastāv, vai arī to tikai cieš kā pārejas laika stāvokli. Vācijas izglītības ministra Rusta 1938. g. 29. janvāra rīkojums pilnīgi pārveido Vācijas vidusskolas, dod jaunu programmu un arī jaunu iekārtu.²¹⁾ Attiecīgajam likumam pievienotais ideoloģiskais pamatojums (Grundlagen) uzsver, ka „abu dzimumu kopmācība skolās nav saskaņojama ar nacionalsocialistisku audzināšanas garu, tā-

²¹⁾ Deutsche Wissenschaft, Erziehung und Volksbildung. Amtsblatt des Reichs- und Preußischen Ministeriums für Wissenschaft, Erziehung und Volksbildung un der Unterrichtsverwaltungen der Anderen Länder. 5. Febr. 1938, Heft 3. — Amtlicher Teil.

pēc zēniem un meitenēm ierīkojamas pilnīgi šķirtas skolas (grundsätzlich getrennte Schulen)... ka meitenes mācās zēnu skolā, varēs notikt kā atsevišķs gadījums; zēni meiteņu skolās nemaz netiek ielaisti. Ja meitenes mācās zēnu skolās, tad arī te ievērojami sieviešu audzināšanas noteikumi. Meiteņu pāriešanai zēnu skolu augstākajās klasēs (no 6. līdz 8.) jāpāliek kā izņēmumam ar ikreizēju virspresidenta vai skolu augstākās pārvaldes atļauju. Meitenēs var mācīties ģimnazijā tikai gluži sevišķos izņēmuma gadījumos (nur in ganz besonderen Ausnahmefällen), kam izlūdzama izglītības ministra atļauja". Meiteņu izglītības mērķiem iekārtotas sevišķas meiteņu virsskolas (Oberschulen), kur atsevišķi var pastāvēt māj-saimniecības vai valodu tips ar astoņgadīgu kursu. Absolventes tē var saņemt arī gatavības apliecības.

Ievērojot to, ka šķirta mācība jau bija samērā plaši izplatīta Vācijas pilsētās, ar kopmācības kraso likvidāciju vidusskolās Vācija ierindojas zemēs, kur pārsvarā zēnu un meiteņu šķirta mācība.

10. Polija līdz pasaules karam ietilpa vecās Krievijas, Austro-Ungārijas un Vācijas teritorijā, kāpēc arī skolu iekārta bija pieskaņota katras šīs valsts sevišķiem likumiem un rīkojumiem.

Pēc pirmajiem pagaidu noteikumiem 1922. g. 17. februārī iznāca likums par publisko pamatskolu atvēršanu un uzturēšanu (Dzennik Ustawowy Rzeczypospolitej Polskiej. 1922. Nr. 18), kas runāja tikai par bērnu bez dzimuma izšķirības. Organizējamo skolu skaits te noteikts vienīgi atkarībā no bērnu skaita vienā skolas rajonā, pie kam bērnu skaits nedrīkst būt lielāks par 650 un ceļš no mājas līdz skolai nevar pārsniegt 3 klm. Tā tad šķirtas skolas varētu atvērt, ja skolas vecuma bērnu skaits pārsniegtu 650, kā tas ir pilsētās. Tomēr vēlāki rīkojumi te ienes principālu noteiktību. 1933. g. 21. nov. Polijas izglītības ministrijas (konfesiju un publiskas izglītības ministrijas) rīkojums noteica, ka pamatskola kā tāda ir kopēja zēniem un meitenēm, bet izņēmuma gadījumos var būt arī atsevišķas zēnu un meiteņu pamatskolas. 1936. g. 31. okt. apkārtraksts Nr. 115 stāvokli noteic galīgi, uzsvērot, ka izglītības ministrija 1) pieņēmusi kopmācību kā vienu no pamatprincipiem skolu organizēšanā, bet 2) arī pieļāvusi atsevišķas publiskas pamatskolas zēniem un meitenēm tādās vietās, kur līdz šim kopmācība nebija iekārtota un kur atsevišķo skolu pastāvēšana nerunātu pretī ne taupības un pārķārtošanas principiem, ne arī traucētu jaunatnei no šādas pa-

Vriēšu, sievietēšu un kopmācības skolas Polijā
1936./37. mac. gadā.

Skolu tipi un uzturētāji	Skolu kopskaitis	N o t ā m			Kopmācības skolas	Skolēnu skaits tūkstos	N o t i e m		
		Vriēšu skolas	Sievietēšu skolas	Kopmācības skolas			Vriēšu skolas	Sievietēšu skolas	Kopmācības skolas
Pirmsskolas (bērnu dārzi)	1715	13	8	1694	87,3	0,3	0,2	86,8	
Pamatskolas	28337	489	347	27501	4743,0	147,5	132,0	4463,5	
publiskas	26837	219	235	26383	4533,0	117,4	119,6	4356,0	
pilsētu	2148	210	226	1712	1193,6	113,0	115,0	965,1	
lauku	24689	9	9	24671	3399,4	4,4	4,1	3390,9	
privatas	1500	270	112	1118	150,0	30,1	12,4	107,5	
pilsētu	929	263	107	559	115,4	29,7	11,8	73,9	
lauku	571	7	5	559	34,6	0,4	0,6	33,6	
Vispār. izglīt. vidusskolas	756	227	236	293	158,4	58,7	45,1	54,6	
valsts	307	136	49	122	85,1	40,4	14,3	30,4	
citas	449	91	187	171	73,3	18,4	30,7	24,2	
Arodskolas	717	194	304	219	90,8	31,6	28,7	30,5	
valsts	121	—	—	—	28,7	—	—	—	
citas	596	—	—	—	62,1	—	—	—	
Dažādas specialas skolas	98	15	1	82	11,0	1,4	0,1	9,5	

matskolas iestāties kopmācības vidusskolā. To ievērojot, ir pilnīgi saprotami, ka atsevišķo pamatskolu skaits pastāvīgi samazinājies. Salīdzinot 1930./31. un 1935./36. m. gada datus, redzam, ka šo 5 gadu laikā zēnu pamatskolu skaits samazinājies par 334, meiteņu — par 265, kurpretī kopmācības pamatskolu skaits — ieskaitot jaunatvērtās — pieaudzis par 2338. Tā tad pamatskolās redzama noteikta tendence pāriet uz kopmācību arī tanīs skolās, kur līdz šim mācība bijusi šķirta. Bez tam, kā to rāda pievienotā statistiskā tabula, kopmācības pamatskolām ir pilnīgs skaitlisks pārsvars: atsevišķo skolu 1936./37. m. gadā bija tikai 2,95% no visa pamatskolu skaita, bet skolēnu skaits šinīs skolās sastādīja 5,89%. Lielākā daļa šo šķirtās mācības skolu pieder dažādām privatām personām vai organizācijām pilsētās; komunāliestāžu uzturēto šķirtās mācības pamatskolu skaits sastāda tikai 1,69% no visa komunālo skolu skaita.

Šķirtās pamatskolas zēniem un meitenēm, kur tādas ierīkotas, ir pilnīgi šķirtas; jo atsevišķas zēnu un meiteņu klases vienā skolā netiek iekārtotas. Dažuviet gan aiz taupības iemesliem skolas atrodas „dvīņu ēkās“ (w gmachach bliźniaczych), kas tā uzceltas, ka vingrošanas zāle, dabaszinību kabineti u. t. t. ir kopēji abām skolām un atrodas vidū starp vienas un otras skolas telpām, lai varētu kalpot abām skolām.

Konfesiju un publiskās izglītības ministra 1933. g. rīkojums, kas uz izglītības likuma pamata noteica valsts vidusskolu iekārtu, deklarēja, ka „ģimnazijas ir vīriešu, sieviešu vai arī ar kopmācību“. Ģimnazijas ar kopmācību var atvērt tur, kur 1) nav sieviešu vidusskolas un 2) kur ir speciāli labvēlīgi apstākļi kopmācības vidusskolas atvēršanai. Līdzīgi noteikumi paredzēti arī valsts uzturētiem vispārīgās izglītības licejiem. Privatās vispārīgās izglītības vidusskolās skolnieku uzņemšana pēc dzimuma noteikta šo skolu statutos. (Lai saņemtu atļauju privātas skolas atvēršanai, skolas uzturētājam jāiesniedz satuti ar skolas iekārtas noteikumiem). — Jāatzīmē, ka vīriešu, sieviešu un kopmācības vidusskolu skaits ir visumā noteikts, paredzot katrā novadā zināmu skolu skaitu. Mazākos novados tomēr ir tendence pārvērst sieviešu skolas par kopmācības skolām, lai sieviešu jaunatnei rastos labvēlīgāki apstākļi vidusskolas izglītības iegūšanā. Tā tad vispārīgās izglītības vidusskolu organizācijā nav redzama tik stingri ieturēta līnija. Ar to arī izskaidrojās, ka no 307 valsts vidusskolām meitenēm iekārtotas 49, zēniem — 136, bet arī kopmācības skolu nav mazums — 122.

Visumā, skaitot kopā valsts, komunalās un privatās vidusskolas, redzam sieviešu, vīriešu un kopmācības skolu skaitā gandrīz vienmērīgu sadalījumu, ar nelielu pārsvaru kopmācības skolu skaitā: sieviešu vidusskolu ir 30,03%, vīriešu — 31,21% un kopmācības skolu — 38,76%.

Arodnieciskās skolas cenšas iekārtot atsevišķi zēniem un meitenēm. Sevišķi tas sakams par valsts skolām. Profesionāla rakstura skolas ar kopmācību iekārto tikai izņēmuma veidā tādās mācību nozarēs, kur kopmācība iespējama, piem. tirdzniecībā, kā arī tādos novados, kur vietējie apstākļi neatļauj dibināt atsevišķas skolas zēniem un meitenēm. Tā 1936./37. m. gadā Polijā no 208 tirdzniecības skolām kopmācība bija 151 skolā, sievietes vien mācījās 30 un vīrieši vien — 27 skolās; no 198 saimniecības un dārzkopības skolām vīriešiem iekārtotas 115, sievietēm — 78 un kopmācībai — 5 skolas. Techniskajās arodu skolās, kur mācījās 23.714 zēni un 13.878 meitenes, kopmācība iekārtota tikai vienā skolā, kur blakus 30 meitenēm mācījās arī 6 zēni.

Arodnieciskas papildu skolas, kur mācas 15—18 gadu veča jaunatne, ar kopmācību var organizēt tikai tādās vietās, kur attiecīgais jauniešu skaits neatbilst atsevišķu skolu dibināšanas noteikumiem.

IV. Kopmācības un šķirtas mācības problēma Latvijā.

Kad Vidzemē zviedru laikos sāka rasti pirmās tautskolas, kopmācība nebija ierobežota, tikai meitenes reti kad sūtīja skolā. Tāpat pēc Ziemeļu kara, kad izpostīto Vidzemi pievienoja Krievijai, nedaudzās atjaunotās skolās mācījās arī pa retai meitenei. Tā 1736. g. skolu vizitācijas protokolos redzams, ka, piem., Apukalna skolā no 20 skolēniem 2 bijušas arī meitenes, Tirzā — 6 zēni un 2 meitenes, Mazsalacā no 28 skolēniem 5 meitenes, Rūjienā — 24 zēni un 3 meitenes u. t. t. Arī pilsētu elementarskolās bērni nav šķirti. Tā Rīgas Pētera skolā 1705 g. mācījušies 78 zēni un 52 meitenes.

Vidzemes tautskolās iekārtojušies kopmācība turpinājās uz tradīcijas pamata, bet tad radās arī iebildumi. Tā uz Vidzemes konsistorijas mācītājiem 1803. g. izsūtīto aptauju Kalšnavas mācītājs ieteic iekārtot atsevišķas draudzes (Kirchspiel) skolas zēniem un meitenēm. Tā tad parastā kārtība pagastu un draudžu skolās bijusi kopmācība. Arī 1819. g. Vid-

zemes zemnieku likums neko nesaka atsevišķi par zēniem un meitenēm, bet runā tikai par bērniem un skolēniem. 1845. g. Skolu virsvalde izdeva sevišķu instrukciju laukskolu revidentiem, kurā ieteica tais skolās, kur bērni 12 — 14 gadu vecumā, zēnus un meitenes mācīt atsevišķi, katru grupu 3½ dienas nedēļā, pie tam aizrādot, ka izmēģināšanas dēļ mācību varētu iekārtot arī citādi.²²

Šulrāts Ulmanis 1849. g. skolotāju konferencē Turaidā ieteic dibināt sevišķas meiteņu pagasta skolas, ko atbalsta arī 29 konferences dalībnieki-skolotāji, bet 1870. g. skolotāju konference Smiltēnē ar 70 dalībniekiem atzīst, ka „zēnus un meitenes šķirti mācīt nav iespējams“. Sakarā ar šo skolotāju atzinumu jāatceras Alūksnes prāvesta un skolu konventa rīkojums 1868. g., ka pagasta skolās jāiet visiem bērniem pēc kārtas: 3 ziemas puikām un pēc tam 2 ziemas meitenēm. Vidzemes Skolu virsvaldes 1874. g. publicētā „Instruction für die Livländischen Landschulen evangelisch-lutherischen Confession“ nekā nemin par šķirtām zēnu un meiteņu skolām vai klasēm, bet gan par atsevišķām guļamām istabām skolēnu kopmītnēs. Tomēr tai pašā gadā izdotajā „Lehrplan“ uzsvērts, ka būtu ļoti ieteicams zēniem un meitenēm iekārtot atsevišķas draudzes skolas, paredzot arī atsevišķus mācību plānus.

Šie ieteikumi tikai mazā mērā tikuši realizēti. Kopmācība arī turpmāk palikusi par vispār pieņemto iekārtu tautskolās, sevšķi pagasta skolās, ar nedaudziem izņēmumiem, ko noteica vietējie apstākļi.

Kurzēmē kopmācības problēmas risinājums bijis tikpat dažāds dažādos laikos, tomēr arī te skolu uzturētājiem nav ņemta rīcības brīvība. — Sakarā ar ģen.-gub. Pauluči rakstu Kurzemes muižniecības maršalam 1825. g. 2. okt. nodibināja sevišķu komisiju, kuras uzdevums, starp citu, bija arī izstrādāt Kurzemes tautskolu likuma projektu. Projekts gan neieguva likuma spēku, bet izteica tā laika vadošo aprindu (muižnieku un garīdznieku) uzskatu latviešu skolas jautājumā. 85. pants noteica, ka zēniem un meitenēm jānācas šķirtās klasēs, bet kur tikai viena klases telpa, tur meitenes mācāmas no 1. nov. līdz Ziemassvētkiem, bet zēni no Ziemassvētkiem līdz pavasarim. Šī kārtība gan nebūs bijusi vispārīga, jo par dažām tā laika nedaudzajām lauku skolām zināms.

²²) A. Vičs. Latviešu skolas vēsture. Trešā gr. 196. lapp.

ka tur arī meitenes mācījušās kopā ar zēniem, piem., Cīravas-Dzērves skolā 19. g. s. 30-os gados.²³⁾ Vēlāk vairākkārtīgi izstrādātos tautskolu likumprojektos un 1875. g. apstiprinātā likumā nekas nav sacīts par zēnu un meiteņu šķiršanu mācībās. Vērojams pat pretējais virziens: 1877. g. skolu virsvalde paskaidro, ka „skolās, kur divi vai vairāk skolotāju, ir labāki apakšējās un augšējās klases ieriktēt, ne kā puisēnus un meitenes pie mācības šķirt.”²⁴

No šiem lēmumiem un rīkojumiem redzams, ka jautājums par šķirtas mācības ieviešanu lauku skolās gan laiku pa laikam ticis kustināts, tomēr tiklab Vidzemē, kā Kurzemē nav izšķirts kādā noteiktā un skolām obligatoriskā veidā. Praksē pārsvars bija kopmācībai un kopaudzināšanai.

Citās mācības iestādēs, kuras pārsniedza pirmmācības līmeni, valdija šķirtas mācības iekārta (Skat. attiecīgu rakstu par Krievijas skolām), ar tiem nedaudzajiem izņēmumiem, kādi kļuva iespējami XX g. s. sākumā.

Latviešu skolotāju aprindās kopmācības doma bija populāra. To liecina arī 1905. g. 395 tautskolotāju parakstīta peticija ministru komitejai. Peticijā, starp citu, prasīts ievest abu dzimumu obligatorisku kopmācību no 8—16 gadiem.²⁵ Par kopmācībām vidusskolās tanī laikā risinājās spraiga cīņa, sevišķi Vācijā, un tā spēcīgi atbalsojās arī pedagoģiskā literatūrā. Arī latviešu skolotāju aprindās tai sekoja un visumā simpatizēja, ja arī ne pedagoģisku piedzīvojumu atbalstīti, tad vismaz to lozungu vārdā, kas pauda „brīvību, vienlīdzību, un brālību”. Un kopmācība visās skolās šķita viens no lielākajiem sasniegumiem vienlīdzības realizācijā. Bez tam nozīme bija arī socialdemokrātu politiskai programai, kas, sākot ar 90-iem gadiem, sāka ietekmēt arī latviešu skolotāju aprindās un vienlīdzības vārdā propagandēja vienādas skolas un kopēju mācību abiem dzimumiem.

Jau vecās Krievijas beigu laikā, sākot ar 1907. g., radās iespēja kopmācību realizēt jaunatvērtās augstākās tautskolās, progimnazijas un sevišķi tirdzniecības un rūpniecības ministrijai pakārtotās mācības iestādēs. Arī pasaules kara apstākļi ienesa kopmācībai dažus atvieglojumus. Skolotāju aprindās

²³⁾ A. Vičs. Latviešu skolu vēsture. Otrā grāmata. 51. lapp.

²⁴⁾ Mācību rādītājs priekš Kurzemes evang. luteru laukskolām. 19. § 2. piezīme.

²⁵⁾ Konversācijas vārdnīca. II sējums. 1908. 2252. lapp.

visumā atbalstīja kopmācību, kas sevišķi izpaudās Tērbatā no 1917. g. 8.—13. jūnijam notikušajā skolotāju kongresā ar 189 balssfiesīgiem delegātiem, kur par kopmācību un kopaudzināšanu pieņemti šādi lēmumi:²⁶ 1) Sabiedrības uzturētās vidusskolās ievadama abu dzimumu kopmācība. 2) Vēlams arī, ka ārpus klases abiem dzimumiem būtu dota iespēja laiku pavadīt kopā izdaiļojošā satiksmē, piekopjot mākslu, sportu un rotaļas“.

Nākošais plašākais skolotāju kongress ar 87 balsstiesīgiem dalībniekiem Rīgā, no 1919. g. 2. — 5. janvarim, jau noritēja lielinieku varas atmosferā. Te referatam par audzināšanas pamata principiem sekoja šādas tezes:²⁷ 1) šķirta skola, pastāvēdama gadu simteņus, nav devusi redzamus rezultātus jaunatnes tikumisko atziņu izkopšanā. 2) Kā pedagogu un zinātnieku atsauksmes dažās valstīs rāda, tikai kopmācība var sekmēt abu dzimumu normalas attiecības; tāpēc kopaudzināšana ir vienīgi pareizais un dabiskais audzināšanas veids. 3) Kopmācība pielaižama visās izglītības pakāpēs, sākot ar bērnu dārzu, beidzot ar augstskolu.“ — Drusku savādāki uzskati kopmācības jautājumā bijuši šī paša kongresa vidusskolu sekcijai, kur pieņemta šāda teze: „Visu tipu vidusskolas attiecinamas uz abiem dzimumiem; kopmācība pielaižama, bet ne obligatoriska.“ Lielinieciskā skolu reforma Latvijā 1919. g. pirmajā pusē²⁸, ar kopmācību kā principu, ko gan īsajā valdīšanas laikā nespēja pilnam ievest, bija gluži dabisks turpinājums jau agrāk iekustinātai vienlīdzības domai. Un kad atjaunojās patstāvīgā Latvija, tad skolu dzīves noteicējās aprindās pārsvars bija socialistiskajam novirzienam, kas savu ietekmi nezaudēja arī saeimas izglītības komisijā un skolu likumdošanā. Augstākās likumdošanas un administratīvās iestādes tā tad visumā veicināja kopmācību un kopaudzināšanu, atstājot tomēr iespēju izpausties arī šķirtas mācības domai.

Tāpēc arī pirmie Pagaidu noteikumi par skolu iekārtošanu un uzturēšanu (1919. g. V. V. 24. n.), zīmējoties uz obli-

---

²⁶⁾ Latviešu skolotāju delegātu kongresa darbība un lēmumi. Tērbatā, no 8.—13. jūnijam 1917. g., 58. lapp.

²⁷⁾ Latvijas skolotāju delegātu konference Rīgā, no 2. līdz 5. janvarim 1919. g., 5., 8. un 12. lapp.

²⁸⁾ J. Kronlins. Latvijas skolas lielinieku laikā. Izgl. Min. Mēnešr. 1929. 12. nr.

gatorisko izglītību, runā tikai par bērniem, bez šķirojuma zēnos un meitenēs, bet vidusskolas pielaiž gan abiem dzimumiem kopējas, gan arī atsevišķas zēniem un meitenēm. (Turpat: Vidusskolas, 5. p.). Tāpat 1919. g. 8. decembrī Tautas padomes pieņemtais Likums par Latvijas izglītības iestādēm (Lik. kr. 1919. g. 155. nr.) noteic, ka skolas var būt kopējas, kā arī atsevišķas zēniem un meitenēm. 1934. g. 12. jūlijā izdotsais Likums par tautas izglītību (1934. g. V. V. 156. nr.) 70. pantā saka par ģimnazijām, ka tās ir atsevišķas zēniem un meitenēm vai arī kopējas; par pārējo skolu sadalījumu pēc skolēnu dzimuma nav nekas sacīts.

Skolu problemā nozīme arī skolotāju dzimumam. Zīmējoties uz pamatskolām tāpēc Skolu departaments ir devis inspektoriem šādu rīkojumu (1925. g. 26. jūn. Nr. P. 2579):

„Mūsu skolās pastāv abu dzimumu kopmācība, tādēļ ir dabiski, ka arī ikvienā skolā darbojas abu dzimumu skolotāji. Taču ir skolas, kur vairāku skolotāju starpā nav neviena vīrieša, kāda parādība būtu jānovērš. Skolu departaments liek priekšā pie skolotāju apstiprināšanas un, kur iespējams, pie ievēlēšanas sekot, lai ikvienā skolā būtu vismaz viens skolotājs-vīrietis, bet lielākās skolās vismaz viena sievietē“.

Tā Latvijas skolu pirmajos 15 gados izveidojās pilnīga kopmācības un arī kopaudzināšans iekārta gandrīz visās pamatskolās, pirmskolās, papildu skolās un bērnu dārzos. Kopmācība un kopaudzināšana bija arī lielākā daļā ģimnaziņu un komercskolu; vienīgi arodu skolās, kas mācīja tikai vienam vai otram dzimumam piemērotus arodus, bija redzams stingrāki ieturēts šķirtas mācības un arī šķirtas audzināšanas princips.

Latvijas pārveidošanās uz autoritaras iekārtas pamatiem deva iespēju spilgtāki izpausties arī tādiem atzinumiem, ko agrāk noraidīja dažkārt tikai tāpēc, ka tie nesaskanēja ar kādu pieņemtu dogmu. Valsts viedoklis prasīja, lai katrs skolas audzēknis sagatavotos tādu darbu un pienākumu veikšanai, kam tas atbilst ar savām dotībām un kas nepieciešami valsts un nācijas labklājībai. Bet šāda sagatavošanās grūti un nepilnīgi iespējama kopmācības skolās, tāpēc 1937. g. sākās ģimnaziņu, komercskolu un citu arodu skolu pārkārtošana pēc šķirtas mācības principiem.²⁹⁾ Izglītības ministrija lika priekšā

²⁹⁾ K. Ozoliņš. Šķirta vai kopēja mācība ģimnazijās un arodu skolās. IMM. 1957. g. 5./6. nr.

tām vidusskolām, kur viena dzimuma skolēni bija lielā vairākumā, pārveidoties par vīriešu resp. sieviešu vidusskolām. Mazākas vidusskolas, kur tikai viens klasu komplekts, atstāja par kopmācības skolām aiz ekonomiskiem principiem. Vidusskolu piemēram sekoja arī dažas lielākas pamatskolas, sevišķi Rīgā un citās pilsētās, kur skolas ir tuvu cita citai un tāpēc arī vecākiem nerodas grūtības, vienas ģimenes zēnus un meitenes sūtot katru savā skolā.

Izglītības ministrijai pakārtoto Latvijas skolu stāvokli kopmācības aspektā rāda šāda tabula:

Skolas tips	Māc. gads	Šķirta mācība un šķirta audzināšana				Šķirta mācība un kopaudzināšana			
		Klases		Skolēni		Klases		Skolēni	
		Skaitis	%	skaitis	%	skaitis	%	skaitis	%
Pamatskolas	1935./34.	170	2,57	4636	2,29	2	0,05	19	0,01
„	1937./38.	145	2,14	4162	1,95	965	14,27	30355	14,22
Ģimnazijas	1935./34.	74	15,38	1750	12,97	76	13,74	1849	13,70
„	1937./38.	91	15,93	2884	17,19	136	23,82	4406	26,26
Arodskolas	1935./34.	99	50,18	2039	24,68	37	11,28	1124	13,60
„	1937./38.	127	55,48	5623	55,23	106	29,61	3524	32,53

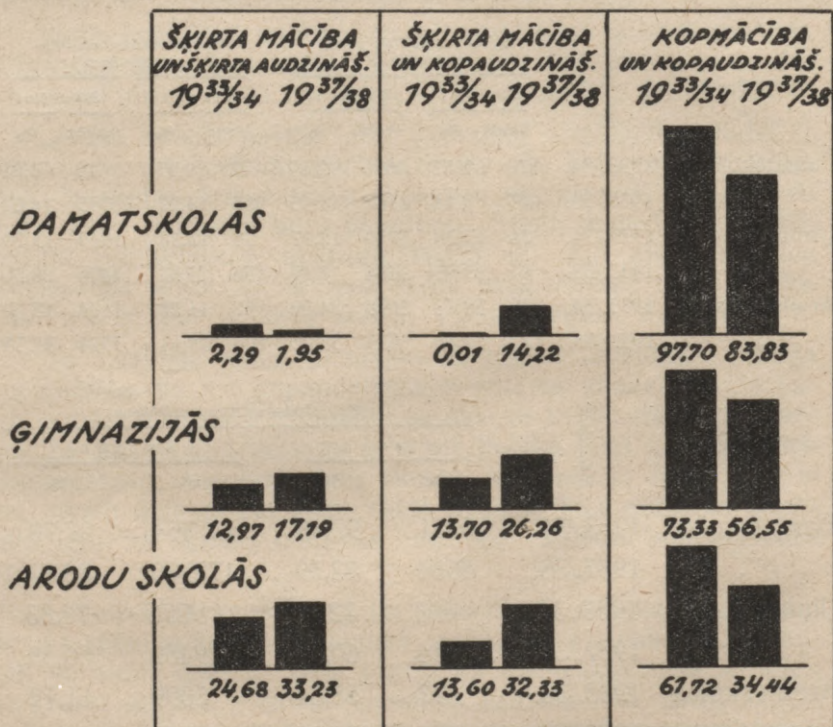
Skolas tips	Māc. gads	Kopmācība un kopaudzināšana			
		Klases		Skolēni	
		skaitis	%	skaitis	%
Pamatskolas	1933./34.	6451	97,40	198054	97,70
„	1937./38.	5654	83,59	178970	83,83
Ģimnazijas	1933./34.	403	72,88	9896	73,33
„	1937./38.	344	60,25	9489	56,55
Arodu skolas	1933./34.	192	58,54	5099	61,72
„	1937./38.	125	34,91	3755	34,44

Tā kā dažas skolas iekārtotas pēc diviem principiem, t. i. vienā un tai pašā skolā dažās klasēs ir kopmācība un līdz ar to arī kopaudzināšana, bet citās klasēs šķirta mācība zēniem un meitenēm, atstājot šīm klasēm tikai kopaudzināšanu, tad skolu skaits tabulā nav nemaz uzdots, bet gan klasu un sko-

lēnu skaits attiecīgās klasēs. Un te nu redzams, ka Latvijas skolās veidojas kopaudzināšanas, bet šķirtas mācības iekārta. Aug arī pilnīgi šķirtas mācības un

Skolēnu skaits šķirtās un kopmācības klasēs.

Procentos no kopskaita.

1. zīm.

šķirtas audzināšanas klasu un skolēnu skaits ģimnazijās un sevišķi arodu skolās, kamēr pamatskolās līdz 1937./38. m. gadam vērojama pat pretēja parādība — šķirtas mācības un šķirtas audzināšanas klasu un skolēnu skaita sārūkums. Kopmācības un kopaudzināšanas klasu un skolēnu skaits noteikti

samazinas, bet šķirtas mācības un kopaudzināšanas iekārta rāda ievērojamu pieaugumu tiklab klasu, kā skolēnu skaitā. Tā pamatskolās 1933./34. m. g. bija tikai 19 skolēni (0,01% no kopskaita) ar šķirtu mācību un kopaudzināšanu, bet 1937./38. m. g. jau 30.355, kas ir 14,22% no skolēnu kopskaita pamatskolās; ģimnazijās pieaugums no 13,70% uz 26,26%, arodu skolās no 13,60% uz 32,33%.

Šī straujā pārmaiņa četrus gadus laikā ir spilgta jaunā virziena iezīme (skat. 1. zīmējumu), bet tā kā pārkārtošanās īsteni sākusies tikai pēdējos gados,³⁰ tad stāvokļa pilnīgs konstatējums būs iespējams tikai pēc iekārtas stabilizācijas.

V. Atzinumu dažādība kopmācības un šķirtas mācības problemā.

Abu dzimumu skolēnu kopmācības pozitīvās un negatīvās puses ir likušas daudz domāt, vērot un salīdzināt, un tomēr jāatzīst, ka spriedumos trūcis un vēl tagad trūkst vienprātības. Nemaz nerunājot par audzināšanas teoretiķiem senatnē, piem., par Platonu (427.—347.), kura uzskati vīriešu un sieviešu audzināšanas jautājumos neguva vispārīgu piekrišanu, saskaņas nav bijis arī vēlākos laikos. Problemas svarīgums gan licis atkal un atkal pie tās atgriezties, meklēt jaunus viedokļus un jaunas atziņas. Jautājuma izšķiršanu sarežģīja tas apstāklis, ka audzināšanas problēma ir nevien psiholoģiska, bet arī sociāla, nacionāla, politiska un vispār kultūras problēma, kas cieši saistīta ar cilvēka garīgo un materiālo attīstību visā tās daudzveidībā. Psihologu un pedagogu atzinumi par zēnu un meiteņu īpatnībām, audzināšanas un mācības uzdevumiem, atkarībā no valsts un nācijas spraustiņiem mērķiem, kultūralās, morālās un reliģiskās tradīcijas blakus dažādiem šaurāka apmēra faktoriem, neizslēdzot pat audzinātāja subjektīvos spriedumus, — tas viss ir devis un vēl tagad dod dažādas un dažkārt pat pilnīgi pretrunīgas atbildes kopmācības jautājumos. Īss šo atbilžu pārskats, ievērojot tikai raksturīgākos atzinumu tipus, varēs būt palīdzīgs vismaz problēmas daudzpusības un arī viedokļa noskaidrošanā. Vispirms uzklaušīsim dažu kopmācības aizstāvju domas, pēc tam arī pretējos atzinumus.

³⁰) Divas valsts ģimnazijas Rīgā un divas Jelgavā pārkārtoja jau 1936. g., kam sekoja izglītības ministra 1937. g. 27. maija rīkojumi Vidus- un arodskolu direkcijai par 16 dažādu citu vidusskolu pārkārtošanu.

A. Kopmācības aizstāvju atzinumi.

1. Vašingtonas audzināšanas biroja pilnvarotais pārstāvis (Commissioner of Education) Dr. W. T. Harris³¹ kopmācības aizstāvēšanai atrod sešus pamatojumus: tā ir 1) dabiska (natural), jo atbilst ģimenes un sabiedrības strukturai, 2) parasta (customary), jo saskan ar parasto ikdienas kārtību un valsts likumiem, 3) bezpartejiska (impartial), tāpēc ka dod abiem dzimumiem vienādas tiesības, 4) ekonomiska (economical), jo skolām nolemtos līdzekļus te vislietderīgāki var izlietot, 5) piemērota (convenient) tiklab skolas vadītājam, kā skolotājiem, zīmējoties uz vielas izvēli, spēju salīdzinājumiem, mācīšanu un disciplīnu, 6) labvēlīga (beneficial) audzēkņu garīgai, morālai un paradumu attīstībai.

Te gan jāatceras, ka Z.-Am. skolās, sevišķi vidusskolās un koledžās, audzēkņiem ir samērā liela brīvība mācības priekšmetu izvēlē, kas kopmācību padara daudz ērtāku. Citās zemēs šādas brīvības skolēniem iespējamās tikai mazā mērā, kādēļ arī kopmācības realizācija sarežģītāka.

2. Dr. phil. T o m s V ū d i j s (Thomas Woody), pedagoģijas vēstures profesors Pensilvanijas universitatē, šiem pašiem kopmācības motīviem pievieno šādus skaitļus:³² no 491 pilsētas, kas savās skolās ievēdušas kopmācību, 158 tās atrod par labvēlīgu (beneficial), 101 par ekonomisku (economical), 81 par parastu (customary), 78 par piemērotu (convenient), 59 par dabisku (natural) un 14 par bezpartejisku (impartial).

3. G r a n t s u n H o d ž s o n s ³³ sevišķi uzsver šo pēdējo, t. i. bezpartejisko jeb demokrātisko viedokli. „Visi cilvēki ir radīti brīvi un vienlīdzīgi“, tāpēc arī abiem dzimumiem vajadzīgas vienādas skolas un vienāda izglītība.

4. Noteikts kopmācības aizstāvis ir arī prof. E l w o o d s Keberlijs.³⁴ Viņš uzsver četrus attaisnojumus kopmācībai: ekonomiskos iemeslus, paraduma ietekmi, morālās vērtības un vienāda izglītības līmeņa vajadzību abiem dzimumiem.

³¹) Ziemeļ-Amerikas Savienotās Valstis izglītības lietas kārtā pārstāvīgi katra štāta iestādes. Centralai Vašingtonas valdībai ir tikai Buro of Education (Audzināšanas birojs), kura uzdevums galvenā kārtā ir vākt un sniegt informāciju par izglītības problemām. Tikai pašā pēdējā laikā projektēts šim birojam piešķirt arī dažas administratīvas tiesības. J. Kr. — Dr. W. T. Harris atzinumi citēti pēc V. Reina — Pädagogik in systematischer Darstellung. II. 195. lapp.

³²) Prof. Thomas Woody. A History of Women's Education in the United States. Volume II. 1929. 227. lapp. u. t.

³³) Grant and Hodgson, The Case for Coeducation. 160. lapp. u. t.

³⁴) Ellwood P. Cubberley. Public Education in the United States. 1919.

Ekonomiskā faktora svarīgumu Keberlijs atzīst sevišķi tādām zemēm kā Ziemeļ-Amerikas Savienotās Valstis, kas samērā reti apdzīvotas. Būtu ļoti dārgi katrā apdzīvotā vietā atvērt divas mācības iestādes. Tas nozīmētu arī uzturēt divreiz tik daudz vidusskolu un augstskolu nekā ir pašreiz. Bez tam Ziem.-Amerikā dzīves apstākļi jau sen tiekušies pretim sievietes saimnieciskai neatkarībai. No tā izriet, ka kopmācībai, kā vispār dzīvei, nav vajadzīgi nekādi ierobežojumi (any kind of guardianship over her has seemed unnecessary). Tikpat mājā, kā skolā sievietei ir vienādas tiesības ar vīrieti.

Tālāk Keberlijs uzsver arī kopaudzināšanas moralo vērtību. Meitenes te kļūst patstāvīgākas un aktīvākas, zēni zaudē brutalitāti un izkopj laipnāku raksturu. Arī intelektuālai sacensībai starp zēniem un meitenēm, kas norisinās kopmācības skolās, ir liela ierosinātāja nozīme. „Daudzgadīgie piedzīvojumi kopmācības skolās rāda, ka meitenes līdzīgi zēniem aptver skolā pasniegtos priekšmetus, atšķirdamās vienīgi tikdaudz vienā vai otrā veidā no zēniem, cik vispār tā paša dzimuma bērni vienā klasē atšķiras savā starpā,“ saka prof. Keberlijs.

Raksturīgākais šīnī amerikāņu motivācijā ir viņu prakticismis. Teoretiskiem pētījumiem, kas redz abu dzimumu gara dzīves vienādības un atšķirības, ierādīts samērā maz vietas. Arī prof. Vūdijs atzīst, ka kopmācību „maz vai bez sevišķas piepūles“ mēģināts pētīt zinātniski (. . . but little or no effort has been made to study it in a scientific way).³⁵

5. Zviedrija ir viena no tām zemēm, kur zēnu un meiteņu kopmācība visagrāk izplatīta, kādēļ kopmācības aizstāvju domas no šīs zemes var būt sevišķi raksturīgas. Te plašāki minēšu K. E. Palmgrenā atzinumus.³⁶

«Pamatojumi, uz kuriem mēdz balstīties, disputējot par vai pret kopaudzināšanu,» saka Palmgrens, «ir dažādas dabas: morāli, higiēniski, pedagoģiski un sociāli. No tiem gan morālajiem vajadzētu būt ievērojamākiem, un tāpēc arī no moralistu puses pret kopaudzināšanu celts visvairāk iebildumu. Pa lielākai daļai šos iebildumus cēlušī cilvēki, kam šīnī jautājumā nav personīgu piedzīvojumu, bet kas savu spriedumu pamato vienīgi ar kādu teoriju un nepierādītām baumām, vai ar atsevišķiem gadījumiem, kas novēroti slikti vadītās skolās, vai arī tā sauktajās «konfirmandu skolās», kur piepeši un uz īsu laiku saved kopā atsevišķi

³⁵⁾ Prof. Thomas Woody. 295. lapp.

³⁶⁾ W. Rein. Encyclopädisches Handbuch der Pädagogik. 2. izd. III. 317. lapp. u. t. Gemeinsame Erziehung vom moralischen, hygienischen, pädagogischen und sozialen Gesichtspunkte betrachtet. K. E. Palmgren.

audzinātus bērnus. Bet visur, kur kopaudzināšana iekārtota pēc labas ģimenes parauga, tā taisni tikumiskā ziņā pierādījusi savu augstvērtību.»

«Tikumiem un ieražām jau nav nekādu iebildumu, ja jaunekļi un jaunas meitenes satiekas ārpus skolas tā sauktajā sabiedrībā, pie tam izprieču, baudu un kārdinājumu virpulī. Vai tas nu varētu būt morales ziņā riskants mēģinājums, ja abu dzimumu jaunatni savestu kopā skolā, pastāvīgā uzraudzībā un nopietnā darbā? Kāpēc lai kopējais darbs skolā ar nokārtotu nodarbošanos vairāk pavedinātu uz netikumību, nekā ikdieniskā satiksme ārpus skolas, kas ne vienmēr norit tēva un mātes uzraudzībā, vairāk nekā kopējas pastaigas, apmeklējumi, balles, teatri u. t. t.? Daudz kas no kopskolas nopietnā darba taisni ierobežo vieglspārnaino fantaziju, un tās puses, no kurām jaunieši te mācas viens otru pazīt, nekādā ziņā nav rotaļas un joki. Skolēni un skolnieces bieži piedzīvo, ka viņiem trūkst spēka un talanta izpildīt savus pienākumus skolā, ka viņiem ir kļūdas un trūkumi, un draudzīgs padoms un nopietns atgādinājums tiem jāsaņem tiklab zem četrām acīm, kā visas klases priekšā. Viss tas nospiež, nomāc kaislības, nevis tās iededzina. Taisni šķiršana un jaunā kairinājums jau ir tie faktori, kas modina dzimuma dziņas un tās uztur. Kopskolā ziņkāri klusina, nevis kairina, pie tam skolēni saņem veselīgu atziņu par abu dzimumu īpašībām, kas tikai nostiprina tikumību. Žēns mācas apspiest savu brutalitāti vārdos un darbos, un zūd arī sievietes mazvērtējums no zēnu puses. Meitenes piesaņinas zināmu brašumu (Hurtigkeit) un modribu, mācas dzīvi pazīt nopietnākā gaismā nekā bieži pārspilētās (überspannten) meiteņu skolās. Skolotāju kadrs, kurā ietilpst vīrieši un sievietes, top tāpat humanizēts. Kopskolas gars un noskaņojums ir citāds nekā šķirtās skolās, un te mīnēto motīvu dēļ kopskola morālā ziņā izpilda vienu no saviem skaistākajiem uzdevumiem — cik vien iespējams aizsteigties priekšā netikumiem.»

«Gluži dabiski, ka disciplīnai, kārtības un pieklājības uzraudzībai, kas šķirtās mācības skolās vienpusīgi vērsta vai nu uz meitenēm, vai zēniem un tāpēc ir bieži cieta un brutāla, šai disciplīnai kopskolā jābūt gluži citādaī. Tai jāpiesaņinas kaut kas no ģimenes dzīves, no labas ģimenes gara, mātes maigumu apvienojot ar tēva stingrību, tomēr nekaitējot bērnu dabiskajam priekam. Biežā satiksme ar bērniem, ikdienas sarunas ar tik daudziem, cik vien iespējams, uzmanība un līdzdalība viņu atpūtas brīžu rotaļās un nodarbēs, tāpat bērniem parādīta interese viņu dzīves notikumos un darbos te ļoti svarīga. Mazāku kļūdu ievērošana, kas satiksmē ar bērniem viegli redzamas, neļauj notikt lielām kļūdām. Tādos apstākļos disciplīna kopmācības skolās būs drīzāk veicināta nekā traucēta, un šeit ir viens no iemesliem, kāpēc pieņemama kopaudzināšanas skolas ideja.»

«Zīmējoties uz kopskolas tieksmi pielīdzināties ģimenei, jādzird iebildumi, ka tāda līdzība īstenībā neesot iespējama. Ģimene gan augot kopā zēni un meitenes, bet tie esot brāļi un māsas, un šis apstāklis tos pasargājot no slidenām tekām tikumības ziņā. Te jāatbild, ka daba, par sevi ņemot, dzimumu attiecībās nepazīst nekādus brāļus un māsas, bet vienīgi vecāku un audzinātāju modribu, t. i. ģimenes audzināšana sargā brāļus un māsas no savstarpējas netikumības. (Pirmatnējo tautu tikumu pētījumi šo apgalvojumu negribēs vispārināt. J. Kr.) Kur tādas audzināšanas trūkst, tur arī brāļu un māsu attiecībās trūkst tikumisku aizturu, un morale cieš. Tikumiski labā ģimenes stāvokli iederas arī ikdienējā satiksme, brāļu un māsu tuvība, ar ko «jaunajam» nekad nav dots gadījums modināt dzimumu dziņas; tāpat savstarpēja laba pazišanās, kāda ir brāļiem un māsām, zīmējoties uz kļūdām, priekšrocībām un interesēm, — tie visi ir tādi faktori, uz ko balstas kopmācības skola morāliskā ziņā.»

Runājot par kopmācības skolu no skolēnu veselības viedokļa, Palmgrens gan atzīst, ka meitenes, sevišķi pubertātes laikā, ir vārgākas un vairāk saudzējamas nekā zēni, ko kopmācības skolā būs grūti panākt. Nekā arī nerunā par fiziskās un garīgās attīstības tempu, kas katram dzimumam savāds, tāpat neievēro īpatnējo gara ievirzi, intereses, bet par intelektuālajām spējām, mācību uzņemšanas un izturēšanās veida atšķirībām bez tuvāka pamatojuma apgalvo, ka „kopējais skolas darbs augstākā mērā labvēlīgi ietekmē abu dzimumu labākās īpašības, bet sliktākās pamatīgi neitralizē [wesentlich neutralisiert], kāpēc sekmes mācībās top lielākas, uzvešanās labāka un viss mācības darbs vieglāks un sekmīgāks“.

Problemas socialai pusei un sevišķi skolnieču pienākumiem nākošajā ģimenes dzīvē, kādiem pienākumiem kopmācības skola maz var sagatavot, Palmgrens tikko pieskaras un aizrāda, ka „šo iebildumu apstrīd visa modernā sieviešu kustība“. Bet tā kā arī „modernās“ kustības var maldīties, tad šis Palmgrena arguments maz pārliecina.

Ilgāki uzskatītos pie Palmgrena tāpēc, ka te labi redzama tā vienpusība, kas nereti raksturo viena vai otra virziena piekritējus.

6. Prof. V. Reins gan nostājas kopmācības aizstāvju pusē,³⁷ tomēr ar lielu apdomu un piesardzību, katrā ziņā bez Palmgrena aizrautības. Objektīvi aplūkojis iebildumus un pozitīvās puses, viņš noteikti noraida kopmācības ieviešanu piepiedu kārtā.

«Tāds veids vispār ir pretī mūsu pedagoģijas garam. Kopmācību tikai tur var ievest, kur nostiprinājusies pārliecība par kopmācības svētību mūsu jaunatnei.»

Coeducation is a question of latitude, tāpēc jāievēro arī vietējie apstākļi, klimats, rase, temperaments un paražas. Ne katrai tautai kopmācība derēs. Zīmējoties uz Vācijas apstākļiem, prof. Reins atzīst, ka tur kopmācībai jau bijis pietiekoši ilgs izmēģinājuma laiks, kāpēc arī iespējams mācības un audzināšanas ceļu paplašināt, pie tam tomēr nenoslēdzot līdzšinējās tekas, t. i. nenovēršoties no šķirtās mācības.

«Vispirms jāizbeidz dārgā un nevajadzīgā meiteņu skolu dibināšana mazās un vidēja lieluma pilsētās, bet jāatļauj arī spējīgām meitenēm, kas grib turpināt izglītību, iestāties zēnu skolās. Tas būs arī liels praktisks atvieglojums vecākiem un pašvaldībām. Vecākiem tad nav jānodod viņu meitas kādā lielpilsētas pansijā, un mazāk spējīgās pašvaldības atsvabi-

³⁷⁾ Wilhelm Rein. Pädagogik in systematischer Darstellung. II. 2. izd. 1911. 193. lapp. u. t.

nātos no rūpēm uzturēt sevišķas meiteņu un sieviešu skolas un studiju iestādes. Katrā ziņā tomēr jāprasa, lai šādām skolām būtu reformskolu³⁸⁾ mācības plāns, jo meitenēm viņu piemērotība un spējas uz augstākām studijām parādas tikai sasniedzot jau zinamu vecumu.»

B. Šķirtas mācības aizstāvju atzinumi.

1. Arī Amerikā ne visi audzināšanas praktiķi un teoretiķi aizstāv kopmācības sistemu. Šiem pēdējiem pieskaitams arī psihologs Stenlijs Holls (Stenley Hall).³⁹⁾ Lai gan formāli viņš nenostājas kopmācības pretinieku pusē, tomēr no Holla rakstiem redzams, ka viņš šo sistemu neatbalsta vai pieņem ar dažādiem iebildumiem un ierobežojumiem, arvien uzsvērdams sievietes un vīrieša audzināšanu, kam jābūt speciālai, piemērotai dzimuma prasībām un funkcijām. Viņam nav iebildumu pret kopmācību līdz 12 gadu vecumam, pieļauj kopmācību — bet gan bez sajūsmas — arī koledžās, kur iestājas ne jaunāki par 16 gadiem, bet par starplaiku, no 12—15 gadiem, kādā vecumā parasti apmeklē amerikāņu vidusskolas (High schools), Holla atzinumi atšķiras no Amerikā plaši izplatītiem uzskatiem.

«Visi piebalsos,» viņš saka, «ka pubertātes pirmajos gados, nogatavošanās posma sākumā, uz zināmu laiku meitenes jāatšķir no zēniem; viņiem jādzīvo šķirti šinī kritiskajā periodā, līdz miesas un gara vilņojumi izpaušies noteiktās jaunās dzimuma gatavības funkcijās.»

Runājot par abu dzimumu īpatnēju audzināšanu, Holls gan tēlo tādus ideālus, kādus nezin vai kad būs iespējams sasniegt: meitenes audzināt ērtos un idiliskos lauku apstākļos (katrai 3 istabu dzīvoklis), tuvu dabai, tomēr ne visai tālu no pilsētas, lai baudītu arī pilsētas dzīves priekšrocības; vajadzīgi rotaļu laukumi, mežs un ūdens, bet mācības programā arī priekšmeti, kas nepieciešami sievietes uzdevumiem ģimenē un dzīvē. Tāda audzināšana un dzīves apstākļi iespējami gan tikai bagātu aprindu bērniem pieejamās mācības iestādes, bet līdz ar to arī rāda St. Holla atzinumu, ka sievietes mācībai un audzināšanai jābūt citādi, nekā zenu, kas kopmācībā nav realizējama.

³⁸⁾ Reformskolas jeb Altonas (pirmā atv. 1873. g.) vai Frankfurtes (1897.) sistēmas raksturīgā iezīme ir tā, ka skolēniem pēc 5. klases absolūvēšanas, apm. 15 gadu vecumā, iespējams izvēlēties, pēc kāda tipa programmas turpināt mācības. J. Kr.

³⁹⁾ G. Stanley Hall. *Adolescence, its psychology and its relation to physiology, anthropology, sociology, sex, crime, religion and education.* 2 vol. New-York. 1904.

2. Prof. Dr. A. Hergets (Herget)⁴⁰⁾ arī atzīst, ka kopmācībai ir dažas priekšrocības, pie kam sevišķi labs ir ietekmējums meiteņu maigākai dabai no zēnu puses.

«Kopmācībai tomēr kā lielākais trūkums stāv pretī apstākļi, ka te nevar pienācīgi ievērot zēnu un meiteņu individualitāti. Un tā kā no 13. mūža gada zēnu un meiteņu attīstība rit gluži savdabīgi, tad augstāka tipa skolās kopmācība nemaz nav pielaižama, vislielākais — lietojama kā izlīdzēšanās veids tādās vietās, kur meitenēm nav augstāku skolu.»

3. Berlīnes univ. prof. V. M i n c h s (W. Münch)⁴¹⁾ audzināšanas problemām pieiet ar lielu rūpību. Sakarā ar kopmācību un vispār sieviešu skolu programmas pieskaņošanu vīriešu skolu programmai, Minchs starp citu saka:

«Tam apstāklim, ka pastāv tieksme meiteņu skolas padarīt pilnīgi līdzīgas zēnu un jaunekļu skolām, pie tam tādā laikā, kad vīriešu skolas jau no daudzām pusēm padotas asai kritikai, tam apstāklim vajadzētu gan darīt apdomīgus. Vai pareizi tiekties pielīdzināties kādai līdz šim pastāvošai iekārtai, kad jau tik dzīvi prasa pieskaņoties visādām dabiskām un kulturalām īpatnībām? Un kāpināt līdzšinējos uzdevumus, kad jau tik rūgti žēlojas par esošām nastām, kad jau bez tam nervu spēks sāk izsīkt? Vēl lielāku pielāgošanos prasīt no tā dzimuma, kura nervu dzīve jau bez tam tik viegli pārkaicināta un padota tik savdabīgiem likumiem?.. Jaunā kustība ir iepriecinoša vienīgi tik tālu, cik tā palīdz nopietnāku padarīt, iedvest jaunu nopietnību darbā un domāšanā tam dzimumam, kura gara dzīve tik viegli svārstas starp pacilātību un pagurumu.»

«Tomēr īpatnību neievērošanu daudzi no mums vēl uzskatīs par rupju kļūdu. Visas garīgās un arī miesīgās dzīves savdabību neievērošana — te nevar iztikt bez asas izteiksmes — ir zināma veida brutalitāte (eine Art von Verrohung). Šāda noskaņojuma pamatā varētu būt kāds primitīvs uzskats un sevišķi tur, kur par izejas punktu nevar ņemt attīstību un mācībā bagātu pagātņi, kā tas ir it īpaši Amerikā. Bet tā pārliecība, ka ar tur plaši izplatīto coeducation sistemu, kas abiem dzimumiem ierāda kopīgu izglītību, ieslēdzot arī studijas universitatē, jau būs aizrasts istais nākotnes izglītības ceļš, drīzāk balstas uz stingušas teorijas, nekā uz dziļi esošiem psiholoģiskiem novērojumiem, un visa kopmācības iekārta tur galu galā nav nekas cits, kā vienīgi izlīdzēšanās (ein Notbehelf) līdzeklis naudas izdevumu ietaupīšanai.»

«Zīmējoties uz apstākļiem Vācijā, jāsaka, ka tādai iekārtai, kur no agrākiem laikiem mantotā tradīciju nasta uz pielāgoties spējīgām sieviešu skolām negulstas tik smagi, kā uz zēnu skolām, ir lielas priekšrocības... Dažādu priekšmetu mācības laikam sieviešu skolās jābūt citam nekā vīriešu, tāpat mācības mērķim. Mācības veidam, garam un noskaņojumam nevien pielaižams būt citādam, bet tam jābūt citādam, lai taptu īsts. Sieviešu kustības pirmo rindu cīnītājas gan tam dedzīgi pretosies, bet vecākie un īsti izglītotie cilvēki vēl nav izmiruši. Un tie šinī tieksmē iekšīgi un ārīgi par katru cenu pielīdzināties redz tikai nožēlojamu slimību.»

⁴⁰⁾ Prof. Dr. A. Herget. Lehrbuch der Pädagogik. I. 5. izd. 1922. 151. lapp.

⁴¹⁾ Dr. Wilhelm Münch. Zukunftspädagogik. Berlin. 3. izd. 1915. 266. lapp. u. t.

4. Brīvā garīgā darba skolas nodibinātājs H u g o G a u - d i g s (Hugo Gaudig), kurš par skolas uzdevumu uzskatīja kalpošanu topošai personībai, zēnu un meiteņu kopmācību nosauc par tukšu pielīdzināšanu (öde Gleichmacherei)⁴²⁾ un brutalitāti pret sievietes psihi.

5. Moralpedagogs prof. F. V. Fersters (F. W. Foerster)⁴³⁾ par audzināšanas uzdevumu uzskata ētiskas personības veidošanu. Viņš kopmācībā, kur valda vīriešu gara dzīvei pieskaņota mācības programma, saskata vēl citus jaunumus: vienpusīgu intelektualisma kultivēšanu sievietēm un skubinājumu uz vīriešu arodu pārņemšanu. Ar to notiek harmoniskā attīstībā nepieciešamo kulturas sievišķīgo elementu absorbēšana, kādēļ kultura top vienpusīga, vīrišķīgi cieta, pārupja. Uz abiem dzimumiem attiecināta, vīrišķīgā audzināšana ir zaudējums nevien sievietēm, bet visai kulturai. Audzināšanā gan jāpanāk vīrieša un sievietes dvēseles elementu savstarpēja izdaiļošana un papildināšana, tomēr tā nekad nav panākama ar vienkāršu mehānisku kopaudzināšanas metodi.

«Tām iluzijām jāsabruk,» saka Fersters, «ka tikai ar intensīvu kopā atrašanos (Zusammensein) un kopdarbību (Zusammenarbeiten) attīstības gados abi dzimumi viens otru varētu audzināt un papildināt. Savstarpējā papildināšanās ir daudz komplicētāka pedagoģiska problēma, nekā abu dzimumu kopaudzināšanas aizstāvji to domā. Katram no abiem dzimumiem vajag vispirms pašam sevi atrast un izpaust tā tipiskā būtībā un tikai tad tas var tapt par pedagoģisku spēku otram dzimumam. Zēniem pusaudžu gados nenobriedušiem jaunekļiem, kuru vīrišķībai vēl nav nekādas gatavības, nekāda līdzsvarojuma un drošības, nav iespējams nekādu izdaiļotāju iespaidu atstāt uz meitenēm un jaunavām. Tas, ko meitenes no tiem mācīsies, visbiežāk būs zināms ārējs skarbums (Derbheit) un izlaidīgs, buržikožs žargons, tā tad tikai izlaidīgas vīrišķības pazīmes. Tikpat maz var jaunas meitenes darboties kā audzinātājas uz otru dzimumu tādā vecumā, kad vēl pašas sevi nesaprot, kad tām nav ne apzinātas sievišķības spēka, ne robustā vīriešu jaunatnes cīņas gara. Tādā nevienlīdzīgā sabiedrībā, kā piedzīvojumi rāda, vīriešiem attīstas tikai otra dzimuma mazvērtējums.»

6. Latvijas universitātes prof. R. J ü r g e n s savās pedagoģiskās psiholoģijas lekcijās konstatēja zēnu un meiteņu gara dzīves atšķirības, kas liedz sēdināt uz viena sola abu dzimumu jaunatni, prasīt vienu un to pašu un pēc kopējas programmas. Kopmācība, pēc prof. Jürgena atzinuma, ir viens no cēloņiem, kādēļ Latvijas vidusskolas, kur pārsvarā kopmācības iekārta, devušas vāji sagatavotus jauniešus. Kopmācība, pēc prof.

⁴²⁾ H. Gaudig. Didaktische Ketzereien. 2. izd. 1909.

⁴³⁾ Fr. W. Foerster. Schule und Charakter. Moralpädagogische Probleme des Schullebens. Zürich. 1912. 11. izd. 62. lapp. u. t.

Jürgena domām, būtu pielaižama tikai pēc 18 mūža gadiem, kas visumā saskan arī ar prof. Ferstera atzinumu.

Rezumējot šo uzskatu dažādību, vēl jāatzīmē kopmācības un šķirtas mācības šādas biežāki minētas īpašības:

Kopmācība ir ekonomiska, atbilst ģimenes audzināšanas raksturam, uztur audzēkņu starpā sacensības garu; meitenes top patstāvīgākas, drošākas un vairāk piemērotas dzīves cīņām; zēni mācas cienīt sievieti, saprast viņas līdzvērtību un apvaldīt savu bravuru un brutalitāti; visa skolas dzīve top humanāka.

Šķirtā mācība dod iespēju pieskaņoties abu dzimumu nevienādajam attīstības tempam, tipiskai abu dzimumu fizisko un garīgo spēju savdabībai, izkopt vīrišķo un sievišķo tipu līdz lielākai pilnībai un labāki sagatavoties nākotnes uzdevumiem darbā un ģimenē.

VI. Zēnu un meiteņu fiziskās attīstības temps.

Mans uzdevums gan ir aplūkot abu dzimumu skolu jaunatnes gara dzīves atšķirības, tomēr somatiskais substrats tik cieši saistīts ar gara funkcijām, ka fiziskā attīstība ļauj secināt arī par gara dzīves rosmēm, ja pat ir tās priekšnoteikums. Gan ne katrā gadījumā, bet gadījumu vairumā labai fiziskai attīstībai atbilst arī rosīga gara darbība, ja vien gara dzīves izpausmēm nav bijuši kādi sevišķi kavēkli. Seno romiešu atzinums, ka „mens sana in corpore sano“, nav zaudējis nozīmi arī mūsu dienās. Tāpēc bērnu un skolēnu fiziskās attīstības aplūkojums var ievērojami pakalpot dažu gara dzīves parādību izpratnei.

1. Augšana garumā un pieņemšanās svarā. Viena no raksturīgākām parādībām bērna miesiskā attīstībā ir augšana garumā, tai blakus stādama pieņemšanās svarā. Līdz pag. g. simt. pēdējiem gadu desmitiem valdīja beļģiešu zinātnieka Kētlē (Quételet, 1796.—1874.) uzskats, ka augšana notiekot vienmērīgi, pie kam zēniem un meitenēm vienādi, tikai zēni augšanas laikā esot vienmēr drusku lielāki. Antropometriskie pētījumi ir noskaidrojuši, ka augšanā 1) ir zināma ritmika, t. i., ka zināmos laikos organisms pieņem garumā, bet citos — tuklumā, pie kam stiepšanās laikmets savienots pat ar noliesēšanu; 2) ir laikmets (4—5 gadi), kad meitenes garumā pārsniedz zēnus un 3—4 gadus arī smagākas par zēniem.

Pie šīm normām un salīdzinājumiem tomēr arvien jāat-

ceras, ka šie lielumi ir ievērojamā mērā relatīvi. Rezultatus var ietekmēt mērijamo individu rase, tautība, dzimums, socialais slānis, dzīves vieta (pilsētā vai laukos), mērīšanas metode, individu skaits un gada laiks. Tā, piem., Šmits-Monards⁴⁴⁾ formulējis šādu no gada laikiem atkarīgu ritma likumu:

Augšana garumā	$\left\{ \begin{array}{l} \text{no febr. līdz jūnijam — vidēja,} \\ \text{„ jūl. „ augustam — spēcīga,} \\ \text{„ sept. „ janvarim — vāja.} \end{array} \right.$
Pieņemšanās svarā	

Nozīme ir arī mērīšanas momentam dienas stundās, jo vakarā cilvēka ķermenis 1—2 cm. īsāks nekā rītā. Izskaidrojums šai parādībai vienkāršs. Cilvēka mugurkauls nav taisns, bet S — veidīgs un sastāv no atsevišķiem posmiem — skriemeļiem ar skrimšļu plāksnēm savienojumos, kas zem ilgstoša spiediena var dot īsāku distanci starp mugurkaula gala punktiem. Bet tas nozīmē arī ķermeņa garuma mērijumam mazāku rezultātu.

Un tomēr, nelūkojot uz mērīšanas un svēršanas relativismu, antropometrijā iegūtie dati dod visumā pieņemamu drošību spriedumam par fizisko attīstību. Ameriķa psihologs Stenlijs Holls⁴⁵⁾ par šo drošību tā izsakās: „No visiem atsevišķiem mērijumiem garums visvairāk ievērojams. Tas ir vieglāki noteicams, ir relatīvi konstants un nav tik daudz padošs svārstībām. Kopā ar svaru tas ir drošākais augšanas enerģijas izteiksmes līdzeklis.“

Vispirms aplūkosim A. Keija (A. Key) Zviedrijā pag. g. s. 80-o gadu sākumā izdarītos mērijumus, ko ilgu laiku uzskatīja izpildījuma ziņā par priekšzīmīgākiem Eiropā.⁴⁶⁾ Viņa atzinumi pamatoti uz 15000 zēnu un 3000 meiteņu mērijumiem, ievērojot nepieciešamo rūpību pie iespējami homogēna mērijamo skolēnu sastāva. Bez tam zviedru dati var mūs interesēt arī tādēļ, ka zviedru garuma mēri visumā ir tuvu latviešu mēriem:

⁴⁴⁾ Nohl und Pallat. Handbuch der Pädagogik. II. 1929. 26. lapp. u. t.

⁴⁵⁾ Stanley Hall. Adolescence, its psychology etc. I. 19. lapp.

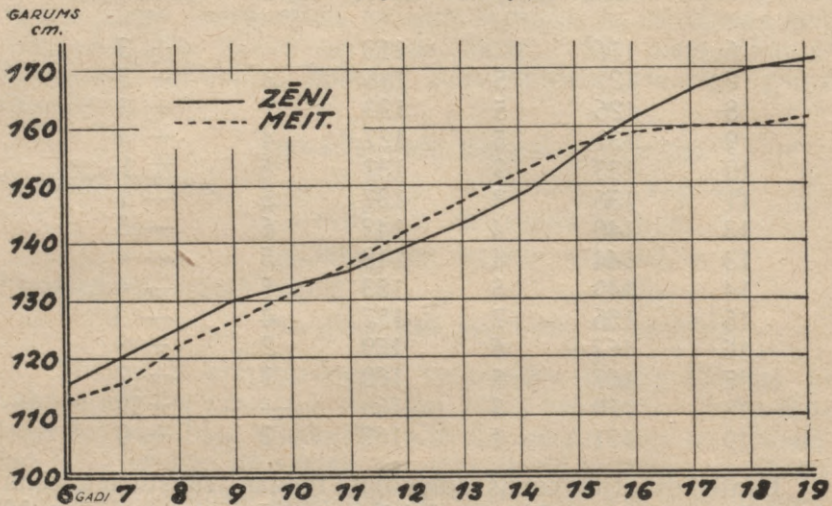
⁴⁶⁾ Georg Krogh — Jensen. 22. lapp. u. t.

Vecums (gados)	Zēni		Meitenes		Zēni lielāki (+) vai mazāki (—) par meitenēm cm
	Garums	Gada pieaugums cm	Garums	Gada pieaugums cm	
6	116		113		+ 3
7	121	5	116	3	+ 5
8	126	5	123	7	+ 3
9	131	5	127	4	+ 4
10	133	2	132	5	+ 1
11	136	3	137	5	— 1
12	140	4	143	6	— 3
13	144	4	148	5	— 4
14	149	5	153	5	— 4
15	156	7	157	4	— 1
16	162	6	159	2	+ 3
17	167	5	160	1	+ 7
18	170	3	160	—	+10
19	171	1	162	2	+ 9

Grafiskos attēlojumus aplūkojot, redzam raksturīgu zēnu un meiteņu auguma līkņu atšķirību (2. zīmējums). Līdz 10 gadu vecumam meitenes ir visumā mazākas par zēniem, bet pēc 10. gada aina mainas: 11 gadu vecumā meitenes jau ir par vienu cm garākas, bet 13. un 14. gadā pat par četri cm; 15. gadā vairs tikai par vienu cm, pēc kam zēni strauji augdami pārsniedz meitenes un arī paliek lielāki visā turpmākajā mūžā. Tomēr piecu gadu ilgā posmā, no 11.—15. gadam, meitenes bijušas garākas par zēniem, fiziskās attīstības tempā pēdējos pārspēdamas. — Visai raksturīga ir augšanas aina, ko rāda gadskārtējo pieaugumu grafika (3. zīmējums). Te skaidri saskatams pubertātes laika augšanas paātrinājums zēniem no 10. līdz 15. gadam un meitenēm no 9. līdz 12. gadam. E. Lange, G. Krogh-Jensens, G. Bakmanis u. c. šo paātrinājumu sauc par „Pubertätsantrieb“, St. Holls par pubertātes „acceleration“. Šo apzīmējumu arī es lietošu savā apcerējumā, ar akcelerāciju saprazdams priekšpubertātes laikam raksturīgo fiziskās augšanas paātrinājumu.

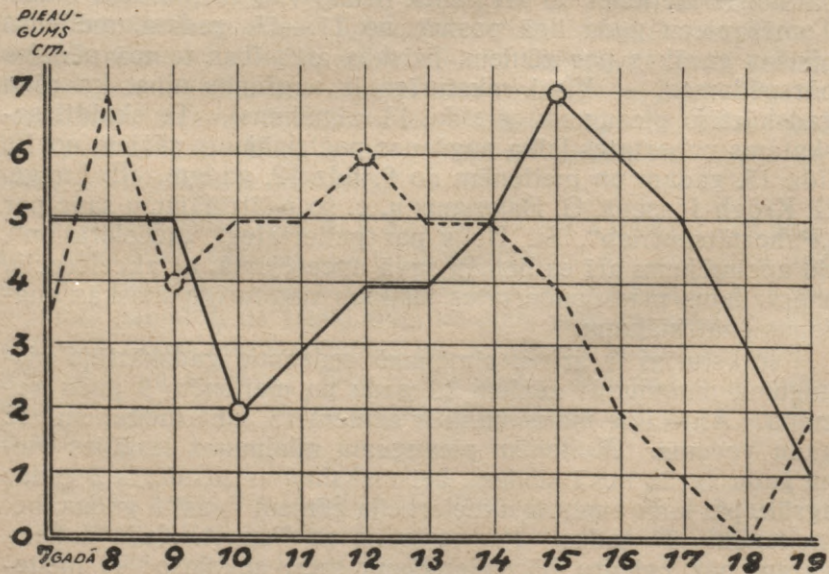
Raksturīgi ir arī 3. zīmējumā redzamie gadskārtējo pieaugumu minimumi: zēniem 10 gadu un meitenēm 9 gadu vecumā. Attiecīgie maksimumi ir zēniem 15 un meitenēm 12 gadu vecumā. Meitenēm pieaugumu minimums iestāties vienu gadu agrāk nekā zēniem, bet maksimums sasniegts 3 gadus agrāk, pie kam auguma akcelerācija zēniem ilgusi 5 gadus, bet meitenēm 3 gadus. Pamatojoties uz šiem A. Keija datiem, varam par zviedru bērnu augšanu sacīt sekojošo: 1) meite-

Zēnu un meiteņu garums pa gadiem
Pēc Keija (Zviedrijā).

2. zīm.

Zēnu un meiteņu pieaugums garumā
pa gadiem
Pēc Keija (Zviedrijā).

3. zīm.

nēm auguma akcelerācijas minimums iestājas par vienu gadu agrāk nekā zēniem; 2) zēniem auguma akcelerācija ir divi gadi ilgāka nekā meitenēm; 3) auguma akcelerācijas maksimumu meitenes sasniedz 3 gadus agrāk nekā zēni.

Tas nozīmē, ka meitenes 12 gadu vecumā fiziskās attīstības ziņā ir aizsteigušās zēniem par 3 gadiem priekšā. Aplūkojamā kopmācības problemā šim apstāklim var būt liela nozīme.

Ķermeņa svars ir otrs ievērojams faktors bērnu fiziskās attīstības konstatējumā, lai gan ar mazāku simptoma vērtību. Svārs daudz vairāk atkarīgs no dažādiem blakus faktoriem: no sociāliem apstākļiem un barojuma, bez tam sverot ir daudz lielāka iespēja kļūdities nekā mērijot augumu. Sverot ar un bez apģērba, pirms un pēc ēšanas — rezultāti var būt dažādi. Tāpēc arī te lielāko vērtību pelna nevis absolūtie skaitļi, bet to attiecības un salīdzinājumu līknes.

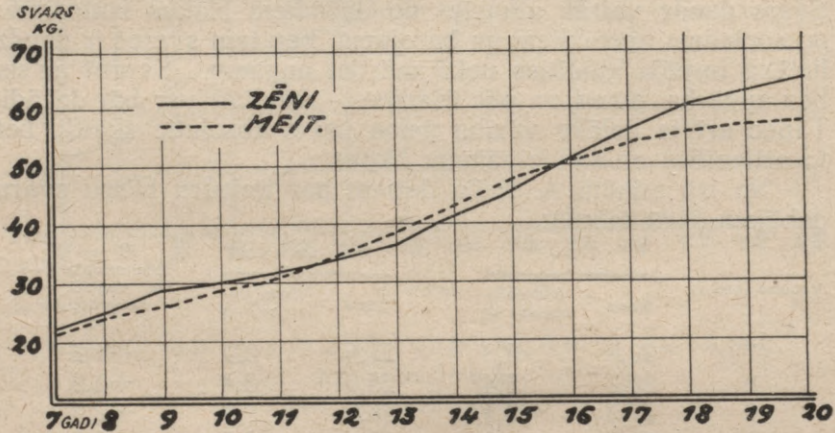
No jau minētā A. Keija datiem par zviedru bērnu svāru dabūjam šādu tabulu:

Vecums (gados)	Zēni		Meitenes		Zēni smagāki (+) vai vieglāki (-) par meitenēm kg
	Svārs	Gada pieaugums kg	Svārs	Gada pieaugums kg	
7	22,8	2,3	21,6	0,9	+1,2
8	26,2	3,4	25,0	3,4	+1,2
9	29,3	3,1	26,9	1,9	+2,4
10	30,3	1,0	29,4	2,5	+0,9
11	32,2	1,9	31,9	2,5	+0,3
12	34,5	2,3	35,9	4,0	-1,4
13	37,6	3,1	39,6	3,7	-2,0
14	42,3	4,7	44,8	5,2	-2,5
15	46,8	4,5	48,9	4,1	-2,1
16	52,3	5,5	51,6	2,7	+0,7
17	57,6	5,3	54,6	3,0	+3,0
18	61,3	3,7	56,3	1,7	+5,0
19	63,3	2,0	57,4	1,1	+5,9
20	65,2	1,9	57,7	0,3	+7,5

Salīdzinot Keija attiecīgās auguma un svāra līknes, redzam pilnīgu saskaņu. Arī svāra līkne (4. zīmējums) rāda, ka zēni un meitenes pieņemas svārā tāpat kā augumā; ka aplūkojamā posma sākumā zēni smagāki, bet tad apm. 4 gadus meitenes ir smagākas, pēc kam atkal zēni tās pārspēj. Tikai šī sektora sākuma robeža pabīdijusies augstāk, kas arī saskan ar novērojumiem: pieņemšanās svārā var iet mazliet nopakaļ augšanai garumā. Vislabāk tas redzams 3. un 5. zīmējuma salīdzinājumā: meitenēm (pēc Keija) lielākais pieaugums ga-

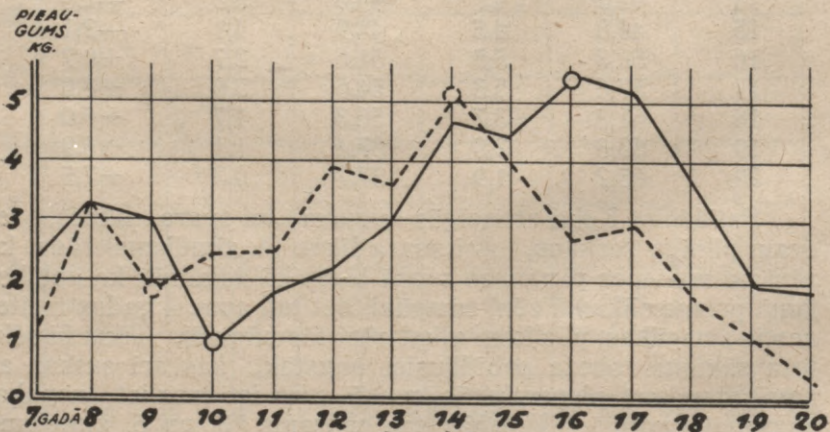
rumā ir 12. gadā, bet lielākais svara pieaugums 14. gadā; zēniem garuma akcelerācijas maksimums 15. gadā, bet svara — 16. vai 17. gadā. Tā tad zēnu un meiteņu svara akcelerācijas maksimālo punktu atstatums arī te 2—3 gadi. Viss svara akcelerācijas posms (pēc Keija) ilgst meitenēm 5 gadi (no 9. līdz 14. gadam), bet zēniem 6—7 gadi (no 10. līdz 16. vai 17. gadam).

Zēnu un meiteņu svars pa gadiem
Pēc A. Keija (Zviedrijā).

4. zīm.

Zēnu un meiteņu svara pieaugums pa gadiem
Pēc A. Keija (Zviedrijā).

5. zīm.

Prof. G. Bakmanis, izlietodams dažādu mērījumu datus, sakarā ar zēnu un meiteņu augšanas ātruma atšķirībām, konstatē, ka zēniem pubertātes laika augšanas paātrinājums savu maksimumu sasniedz 15 gadu vecumā (saskan ar Keija un Rīgas ārsta doc. G. Federa datiem), bet meitenēm — 12 gadu vecumā (saskan ar Keija konstatējumu), un ar 16 gadiem pieaugums vairs tikko manāms, kamēr zēniem jūtams pieaugums turpinās līdz 19 gadiem. (Pilnīgu augšanas procesa apstāšanos prof. Bakmanis noteic vīriešiem 25 un sievietēm 21 gada vecumā). Tā tad arī te konstatēts ātrāks nobriedums meitenēm nekā zēniem par 3 gadiem.⁴⁷⁾

Līdzīgu atzinumu dod angļu (Ch. Robert — pēc G. Bakmana) dati par zēnu un meiteņu garumu. Meitenes te sasniedz garuma akcelerācijas maksimumu tāpat 12 gadu vecumā, aizsteigdamās zēniem priekšā par 3 gadiem (zēni — 15 gadu vecumā).

Georgs Krogh-Jensens lielu vērību piegriež arī individualitēm. Šiem mērījumiem, bez šaubām, ir savas priekšrocības, salīdzinot ar masu mērījumos iegūtiem datiem. Galvenā priekšrocība tā, ka te vienmēr darīšana ar konkrētu individu, ar īstenībā sastopamu faktu, kamēr masu mērījumi dod caurmēra skaitļus, kas var arī nesakrist pat ne ar vienu īstenībā sastopamu gadījumu. Taisnība arī, ka uz masu mērījumiem balstītas liknes ir stipri „nolīdzinātas“, bez konkrēto objektu rindā sastopamām asajām pārejām un šķautnēm, bet ja ievērojam, ka individualmērījumi dod tik lielas svārstības, ka nereti zūd piemērošanas, t. i. likumības konstatēšanas iespēja, tad individualdatus varētu pieņemt tikai kā papildinājumus un novirzījumu ilustrējumus masu mērījumos iegūtajiem datiem. Bez tam, aplūkojot kopmācības un šķirtas mācības problēmu, mums darīšana ar skolēnu masu, kāpēc arī fiziskās attīstības apskata pamatā jāliek masu mērījumi. Masu mērījumi dod tipa priekšstatu un tas aplūkojamā problēmā sevišķi svarīgs. Individualdatus tāpēc šeit neaplūkošu.

Arī Latvijā publicēti vairāki darbi par skolēnu izmēriem, no kuriem te minēšu doc. Dr. med. G. Federa⁴⁸⁾ un Dr. med. L. Jērumas-Krastiņas⁴⁹⁾ pētījumus.

⁴⁷⁾ Über generelle Wachstumsgesetze beim Menschen. Vorläufige Mitteilung von Gaston Backman. Latvijas Universitātes raksti. XII. 1925.

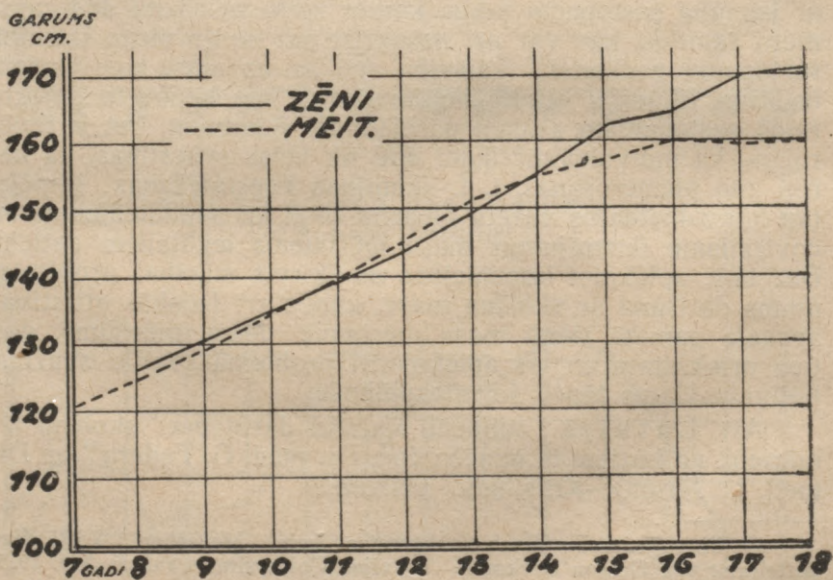
⁴⁸⁾ Dr. med. G. Fedders. Rīgas latviešu pamatskolēnu garums un svars. 1936.

⁴⁹⁾ Dr. med. L. Jēruma-Krastiņa. Antropoloģiski dati par latviešu skolu jaunatni. 1937. Latvijas Universitātes raksti. Medicīnas fakultātes serijs. III.

G. Federa dati, pamatoti uz 3028 zēnu un 3386 meiteņu mērijumiem 1930.—1933. g., rāda šādu vispārīgu ainu par Rīgas latviešu skolēnu augumu:

Vecums (gados)	Zēni		Meitenes		Zēni lielāki (+) vai mazāki (-) par meitenēm cm
	Garums	Gada pie- augums cm	Garums	Gada pie- augums cm	
7	—	—	121,0	—	—
8	126,5	—	125,7	4,7	+0,8
9	130,7	4,2	129,7	4,0	+1,0
10	135,7	5,0	135,4	5,7	+0,3
11	139,7	4,0	139,9	4,5	-0,2
12	144,2	4,5	145,3	5,4	-1,1
13	150,0	5,8	151,6	6,3	-1,6
14	155,8	5,8	155,8	4,2	—
15	163,0	7,2	157,6	1,8	+5,4
16	165,7	2,7	160,2	2,6	+5,5
17	170,0	4,3	159,6	-0,6	+10,4
18	171,2	1,2	160,3	0,7	+10,9

Zēnu un meiteņu garums pa gadiem
Pēc G. Federa (Rīgā).

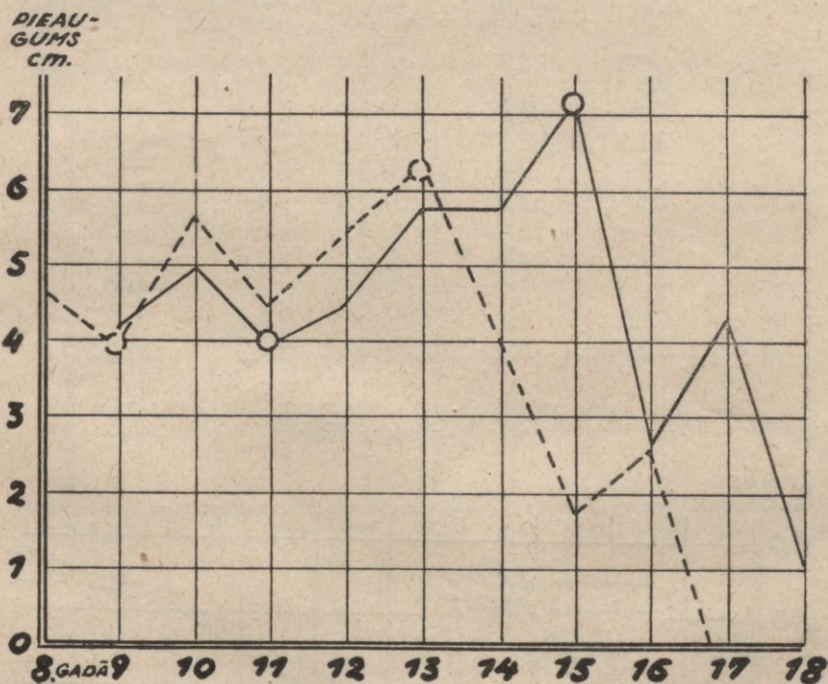

6. zīm.

Datu grafiskais attēlojums (6. zīmējums) rāda visumā tādu pat ainu kā Keija tabulas. Līdz 10. gadam meitenes zemākas

par zēniem, bet tad tos pārsniedz, pie kam pārsniegums turpinās līdz 14. gadam. Šinī gadā zēnu un meiteņu garumi sakrīt, bet tālāk zēni stipri pārsniedz meitenes. Jāatzīmē, ka Rīgas meiteņu garums līdz 14. gadam ir tuvāk zēnu garumam nekā Keija zviedru meiteņu datos. — Gadskārtējo pieaugumu līknes pēc G. Federa datiem rāda skaidri atšķiramu maksimumu zēniem 15 gadu un meitenēm 13 gadu vecumā, bet minimums nav tik skaidri izteikts (7. zīmējums). To apēno spējāks

Zēnu un meiteņu pieaugums garumā
pa gadiem
Pēc G. Federa (Rīgā).

7. zīm.

pieaugums 10. dzīvības gadā ar atslābumu 11. gadā tiklab zēniem kā meitenēm. Pieņemot par akcelerācijas minimumu pirmo zemāko punktu pirms maksimuma, zēniem garuma akcelerācijas minimums varētu būt 11. gadā, bet meitenēm 9.

Sacīto ievērojot, varam pieņemt sekojošo: 1) zēniem un meitenēm auguma akcelerāciju ievada preakcelerācija starp 9. un 10. mūža gadu, pie kam meitenēm tā ir lielāka un neatkrīt 11. gadā līdz zēnu minimuma punktam; 2) zēniem un mei-

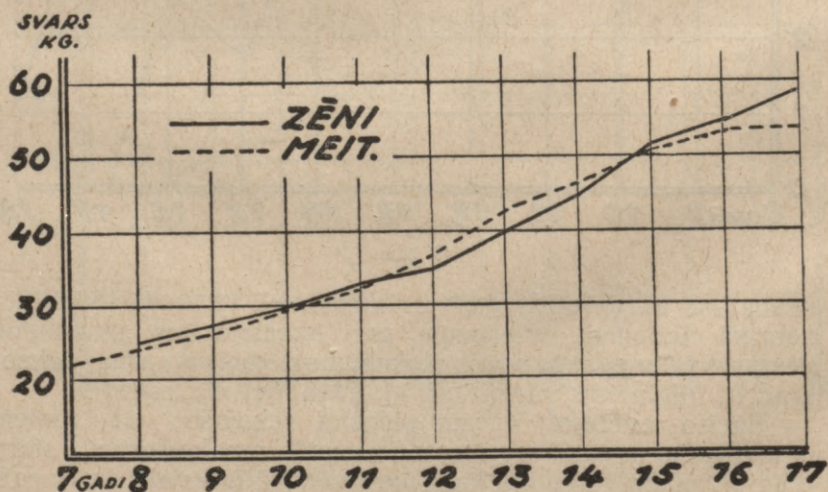
tenēm auguma akcelerācija ilgst 4 gadus, tikai zēniem tā sākas un beidzas 2 gadus vēlāk nekā meitenēm; 3) akcelerācijas minimumu un maksimumu meitenes sasniedz 2 gadus agrāk nekā zēni.

Tā tad arī Federa mērijumi konstatē to pašu faktu, ka meitenes nobriest ātrāk nekā zēni. Te tikai mazāka gadu starpība — 2 gadi, kamēr pēc Keija, Bakmaņa un Roberta aprēķiniem — 3 gadi.

G. Federa mērijumos konstatētais 3028 zēnu un 3386 meiteņu svars:

Vecums (gados)	Zēni		Meitenes		Zēni smagāki (+) vai vieglāki (-) par meitenēm kg
	Svars	Gada pieaugums kg	Svars	Gada pieaugums kg	
7	—	—	22,7	—	—
8	25,3	—	25,1	2,4	+0,2
9	27,6	2,3	26,3	1,2	+1,3
10	30,3	2,7	30,0	3,7	+0,3
11	33,2	2,9	32,9	2,9	+0,3
12	35,8	2,6	37,3	4,4	-1,5
13	40,8	5,0	43,6	6,3	-2,8
14	45,7	4,9	47,0	3,4	-1,3
15	51,4	5,7	50,9	3,9	+0,5
16	55,5	4,1	54,6	3,7	+0,9
17	59,9	4,4	54,3	-0,3	+5,6

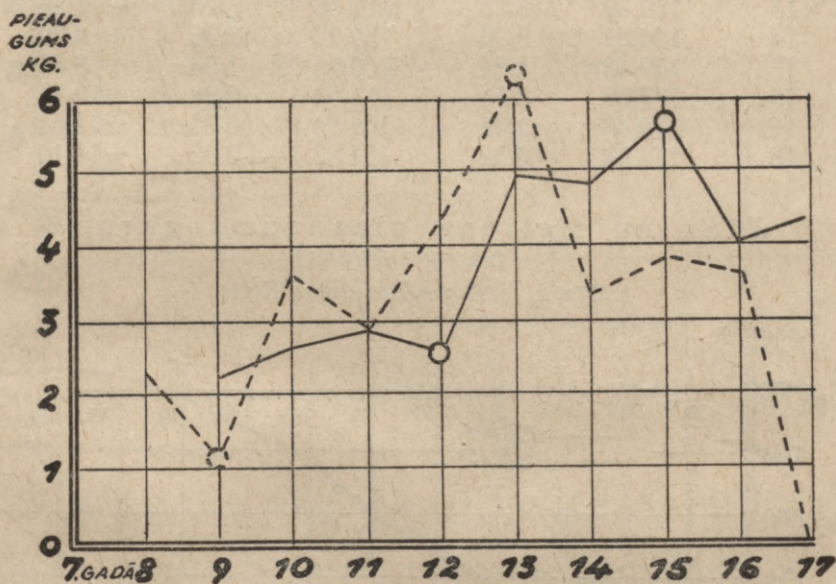
Zēnu un meiteņu svars pa gadiem
Pēc G. Federa (Rīgā).

8. zīm.

Svara liknes (8. zīmējums) arī te visumā līdzīgas auguma liknēm. Skaidri redzams, ka meitenes ne mazāk kā 3 gadus ir smagākas par zēniem un tikai starp 13. un 14. gadu (9. zīmējums) zēni tās atkal nedaudz pārspēj ar svara pieaugumu un nākošajā gadā arī ar absolūto svaru. Gadskārtējo pieaugumu likne arī rāda, ka svara akcelerācijas maksimumu meitenes sasniedz divus gadus ātrāk (13. gadā) nekā zēni (15. gadā).

Zēnu un meiteņu svara pieaugums pa gadiem
Pēc G. Federa (Rīgā).

9. zīm.

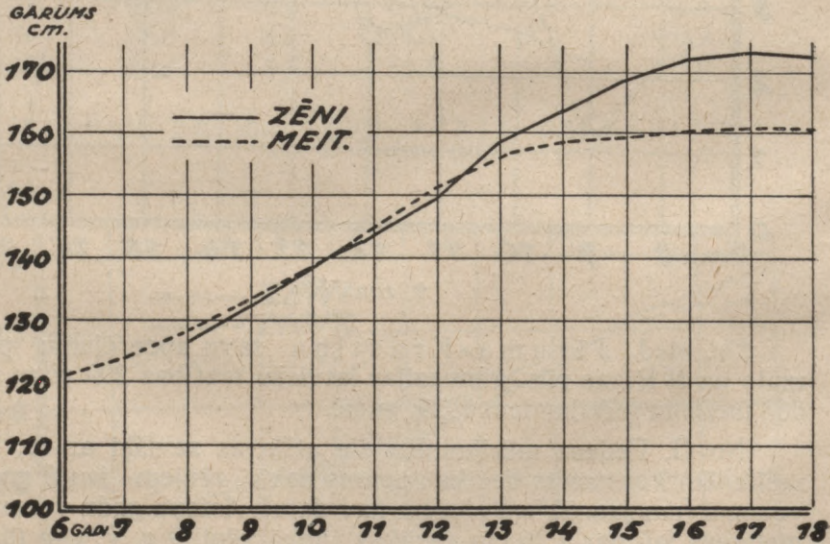
Dr. med. Jērums - Krastiņa savu apcerējumu pamato uz II Rīgas pils. ģimnazijas latviešu tautības 299 zēnu un 563 meiteņu mērījumiem 1929. gadā.

No G. Federa mērījumiem šie atšķiras sevišķi ar to, ka meitenēm konstatēts lielāks augums nekā zēniem jau 8 gadu vecumā (par jaunākiem zēniem nav datu). Astoņu gadu vecumā meitenes jau par 1,26 cm garākas nekā zēni, 9 g. v. gan tikai par 0,04 cm, 10 g. v. par 0,34, bet tad starpība lielāka: 11 gadu vecumā 1,48 cm un 12 g. v. 1,70 cm, pēc kam zēni pārsniedz meitenes garumā. (10. zīmējums). Garuma akcelerācijas periods zēniem no 10. gada līdz 13. (3 gadi); meitenēm maksimāla robeža (12. gads) noteikti iezīmējas, bet minimuma punkts

Vecums (gados)	Zēni		Meitenes		Zēni lielāki (+) vai mazāki (-) par meitenēm cm
	Garums	Gada pie- augums cm	Garums	Gada pie- augums cm	
6	—	—	121,26	—	—
7	—	—	124,66	3,40	—
8	127,98	—	129,24	4,58	— 1,26
9	133,98	6,00	134,02	4,78	— 0,04
10	139,06	5,08	139,40	5,38	— 0,34
11	144,16	5,10	145,64	6,24	— 1,48
12	150,60	6,44	152,30	6,66	— 1,70
13	159,42	8,82	157,56	5,26	+ 1,86
14	164,62	5,20	159,92	2,36	+ 4,70
15	169,46	4,84	160,96	1,04	+ 8,50
16	172,02	2,56	161,54	0,58	+ 10,48
17	173,48	1,46	161,84	0,30	+ 11,64
18	172,92	-0,56	161,82	-0,02	+ 11,10

Zēnu un meiteņu pieaugums garumā
pa gadiem

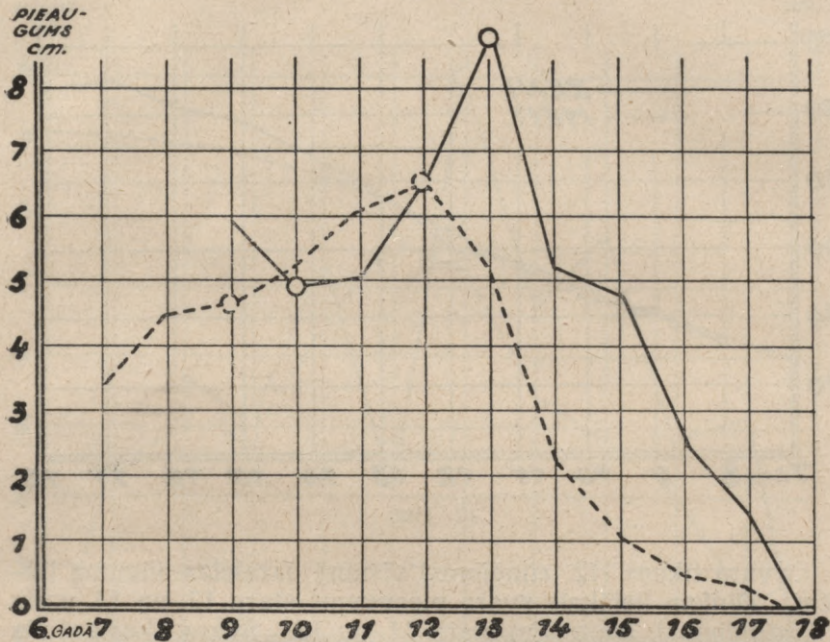
Pēc L. Jērumas-Krastiņas (Rīgā).

10. zīm.

(9. g.) mazāk izteikts, jo gadskārtējie pieaugumi diezgan vienmērīgi progresē jau no 8. gada (11. zīmējums).

Zēnu un meiteņu pieaugums garumā
pa gadiem
Pēc L. Jērumas-Krašņiņas (Rīgā).

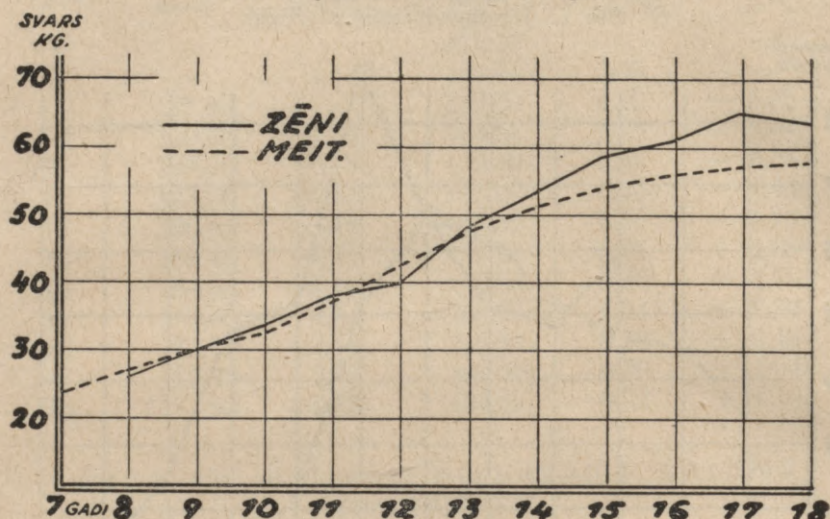

11. zīm.

Zēnu un meiteņu svars pa gadiem
Pēc L. Jērumas-Krašņiņas (Rīgā).

Vecums (gados)	Zēni		Meitenes		Zēni smagāki (+) vai vieglāki (-) par meitenēm kg
	Svars	Gada pieaugums kg	Svars	Gada pieaugums kg	
6	—	—	25,86	—	—
7	—	—	24,60	-1,26	—
8	26,24	—	27,00	2,40	-0,76
9	30,00	3,76	30,02	3,02	-0,02
10	33,16	3,16	32,98	2,96	+0,18
11	38,50	5,34	37,38	4,40	+1,12
12	40,54	2,04	43,00	5,62	-2,46
13	48,54	8,00	48,32	5,32	+0,22
14	53,26	4,72	51,78	3,46	+1,48
15	59,00	5,74	54,64	2,86	+4,36
16	61,90	2,90	56,78	2,14	+5,12
17	65,18	3,28	57,32	0,54	+7,86
18	64,00	-1,18	58,34	1,02	+5,66

Zēnu un meiteņu svars pa gadiem
Pēc L. Jērumas-Krastiņas (Rigā).

12. zīm.

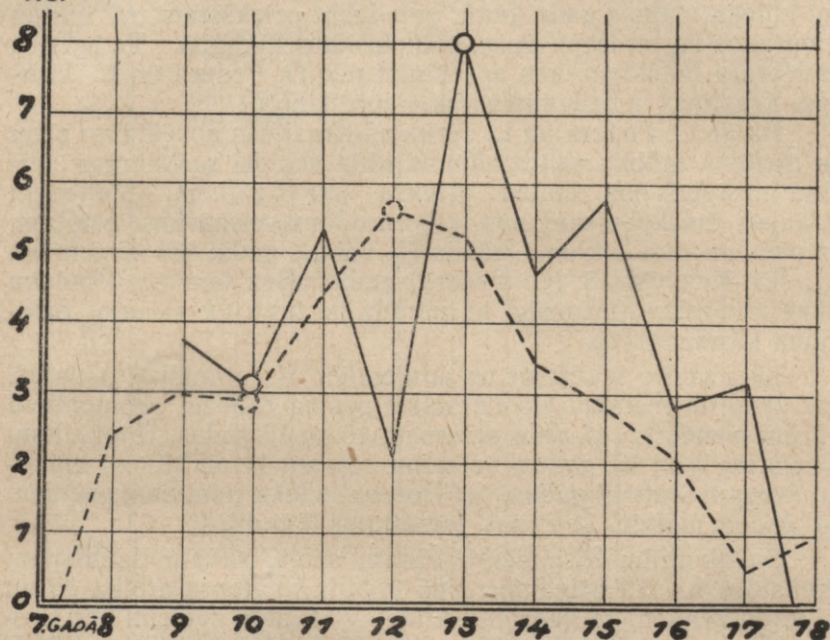
Svara liknes (12. zīmējums) visumā paralelas auguma liknēm. Zēniem lielākais svara pieaugums starp 12. un 13. gadu (13. zīmējums), meitenēm starp 11. un 12. Svara akcelerācija meitenēm turpinās no 10. līdz 12. (maksimums) vai 13. gadam, zēni — pēc preakcelerācijas starp 10. un 11. gadu un atslābuma 12. gadā, ar strauju kāpienu 13. gadā sasniedz maksimumu. Raksturīga zēnu svara pieauguma izlauzītā likne, kas spilgti atšķiras no meiteņu mierīgi veidotās līnijas. Tomēr skaidri iezīmējas zēnu un meiteņu maksimumi, kas tie zēniem par vienu gadu vēlāk nekā meitenēm. — L. Jēruma-Krastiņa dod ziņas arī par krūšu apmēru. Mūs tie var interesēt tas apstāklis, ka meitenēm krūšu apmērs jau ar 15 gadiem sasniedz pusi no ķermeņa garuma, kamēr zēniem tas tikai 17 un 18 gados tuvojas šim samēram. Tā tad arī krūšu apmēra ziņā meitenes nobriest par 2—3 gadiem ātrāki nekā zēni. Visumā sievietēm relatīvais krūšu apmērs, sākot ar pubertātes laiku, paliek joprojām lielāks nekā vīriešiem (L. Jēruma-Krastiņa u. c.).

Lai raksturotu vispārējo cilvēka ķermeņa attīstību skaitļos, lieto dažādus indekus. Plašāki lietots R o r e r a (R o h r e r) i n d e k s = $\frac{\text{svārs}}{\text{garums}^3} \times 100$.⁵⁰⁾ Tas rāda, kādās attiecībās

⁵⁰⁾ Skat. 14. zīmējumu.

Zēnu un meiteņu svara pieaugums pa gadiem
Pēc L. Jērumas-Krašņiņas (Rīgā).

PIEAU-
GUMS
KG.

15. zīm.

Rorera indeki

pēc

Vecums (gados)	G. Federā mērijumiem		L. Jērumas-Krašņiņas mērijumiem	
	zēni	meitenes	zēni	meitenes
6	—	—	—	1,29
7	—	1,28	—	1,27
8	1,25	1,26	1,25	1,26
9	1,24	1,21	1,26	1,24
10	1,21	1,21	1,23	1,22
11	1,22	1,20	1,22	1,21
12	1,19	1,22	1,19	1,21
13	1,21	1,25	1,19	1,23
14	1,21	1,24	1,19	1,26
15	1,19	1,30	1,21	1,31
16	1,22	1,33	1,22	1,35
17	1,22	1,34	1,25	1,36
18	1,23	1,35	1,24	1,37

ir ķermeņa masas, resp. svara attiecība pret tā garumu, t. i. norāda uz ķermeņa pilnīgumu un līdz ar to raksturo vispārējos vilcienos visu ķermeni. Jo īpatnis druknāks un tuklāks, jo indeks augstāks; jo slaidāks un lielāks, jo tas zemāks. Salīdzinot indeku maiņas gadu gaitā, var dabūt priekšstatu par īpatņu stiepšanos un briešanu resp. pieņemšanos tuklumā. Te balstos uz Rorera indekiem, kas aprēķināti pēc G. Federa un L. Jērumas-Krastiņas mērījumiem (sk. iepr. lapp.).

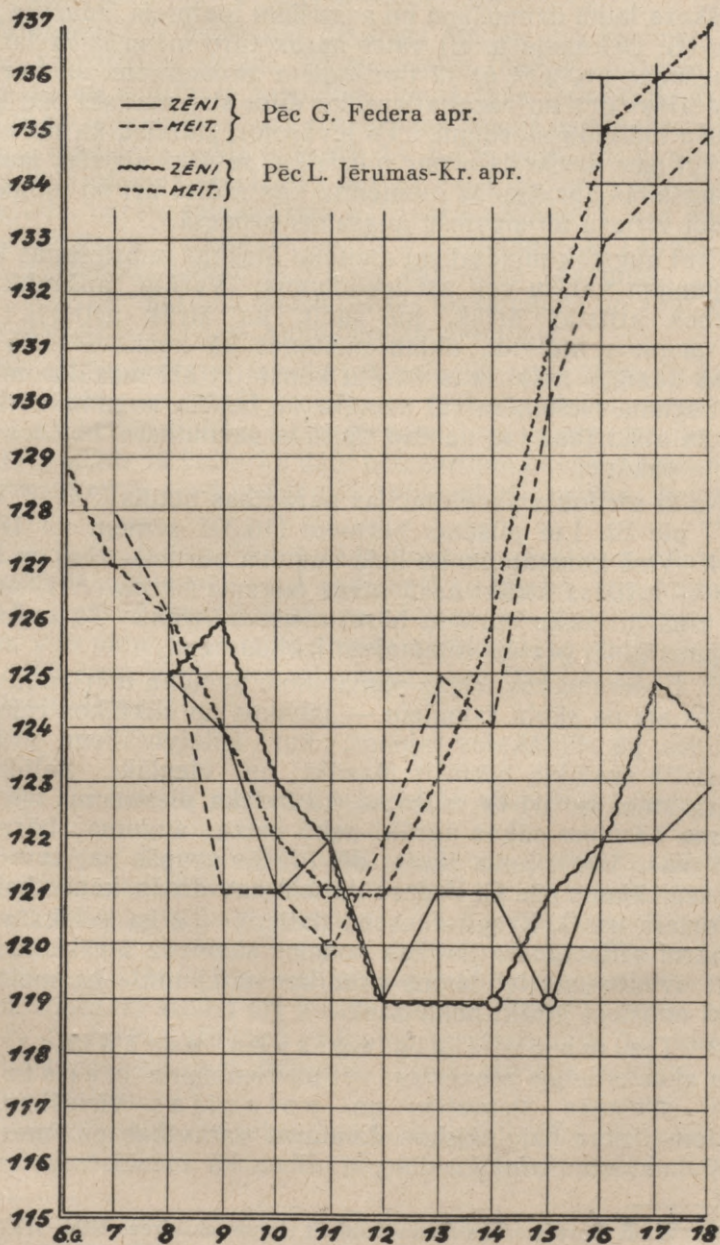
Tiklab G. Federa kā L. Jērumas-Krastiņas aprēķināto zēnu un meiteņu indeku salīdzinājums rāda skaidri saskatamu meiteņu aizsteigšanos zēniem priekšā par 3 gadiem. Meitenēm straujais indeku pieaugums, raksturodams vispārēju briešanu un pieņemšanos tuklumā, sākas 11. vai 12. gadā, bet zēniem 14. (L. Jēr.-Kr.) vai 15. (G. Federa) gadā. Bez tam zēnu indeku likne ievērojami lēzenāka un nerāda ne tuvu tik straujo briedumu kā meitenēm.

Visu sacīto ievērojot un apvienojot visus aplūkotos datus, par zēnu un meiteņu akcelerācijas posma robežu momentiem varētu pieņemt: a) zēnu garumam 10 un 15 gadus, b) meiteņu garumam 9 un 12 gadus, c) zēnu svaram 11 un 15, d) meiteņu svaram 9 un 13 gadus, e) Rorera indeka minimums zēniem 14 gados, meiten. 11 gados (atstatums 3 gadi).

Šo likumību formulējot, varam sacīt: savam dzimumam atbilstoša fiziskā brieduma ziņā 9 gadu meitenes atbilst 10 un 11 gadu zēniem, 11 gadu meitenes — 14 gadu zēniem, bet 12—13 gadu meitenes atbilst 15 gadu veciem zēniem. Tas nozīmē, ka jau pamatskolas pirmajā klasē meitenes fiziskā brieduma ziņā ir zēniem vienu vai divus gadus priekšā, pamatskolas pēdējā klasē apm. trīs gadus priekšā.

G. Krogh-Jensens pieņem, ka jaunavas ap 18. gadu esot jaunekļiem par 5—7 gadiem aizsteigušās priekšā (katram dzimumam tipiskā fiziskā attīstībā). No manā rīcībā esošiem datiem tādu secinājumu par latviešu jaunatni nevar taisīt, jo te nepieciešamas drošas vīriešu un sieviešu auguma līknes pēc mūža gadiem, kur varētu konstatēt augšanas procesa apstāšanās momentu. G. Bakmanis to noteic latviešu vīriešiem ar 25. un sievietēm ar 21. gadu. L. Jēruma-Krastiņa no 1000 latviešu sieviešu mērījumiem konstatē, ka sieviešu augšana garumā apstājas 18. mūža gadā un ka arī skolnieku (862 ģimnazistu) galīgais garums, tiklab vīriešu kā sieviešu, „nestāvēs tālu no 18 gados sasniegtā garuma“. Te gan jāpiezīmē, ka sacītais attiecinams tikai uz minētiem 862 II Rīgas pils. ģimnazijas audzēkņiem, kas sastāda zināmu izlasi un ļoti strauji auguši. Tomēr, ja ievērojam, ka pēdējos gadu desmitos vispār atzīmēta jaunat-

Rorera indeku liknes zēniem un meitenēm
Pēc G. Federa un L. Jērumas-Krastiņas.

14. zīm.

nes pastiprināta augšana garumā, sasniedzot ievērojami lielākas garuma dimensijas, tad jāatzīst, ka agrākos gados pie priekškara laikā dzimušiem un augušiem īpatņiem izdarītie mērijumi (G. Bakmaņa u. c.) vairs neraksturo mūsu laika latviešu augšanas procesu ar tā tipiskajiem momentiem, un var arī jūtami atšķirties no rezultātiem, ko dotu sistematiski pēc kara dzimušu individu mērijumi. To ievērojot, jāatzīst, ka mūsu rīcībā vēl nav drošu datu par mūslaiku, sevišķi vīriešu, jaunatnes augšanas apstāšanās momentu, kas rādītu arī šo momentu distanci vīriešu un sieviešu augšanas procesā.

Pret augstāk minētajiem meiteņu ātrākas nobriešanas konstatējumiem varētu celt arī iebildumus. Varētu apšaubīt, ka meitenes attīstas ātrāk, un sacīt, ka ātrāk attīstas mazāka auguma indivīdi, tiklab meitenes kā zēni. Pēdējā gadījumā līdzīgas atšķirības varētu konstatēt arī mazāka un lielāka auguma meitenēm vai mazāka un lielāka auguma zēniem. Minētās atšķirības tad nebūtu tipiskas dzimumam, bet auguma lieluma pakāpei.

No šī viedokļa akcelerācijas parādības pētījis W. T. Porters⁵¹⁾ pie St. Lui pilsētas bērniem (16.295 zēniem un 18.059 meit.). Viņš konstatējis, ka liela auguma bērni — zēni un meitenes — attīstas ātrāki nekā maza auguma bērni. Arī materialā ziņā turīgāku aprindu bērni attīstas ātrāki. Tā tad konstatējums gluži pretējs minētajam iebildumam.

G. Feders savus Rīgas pamatskolu skolēnu mērijumus sākārtojis arī pa skolu rajoniem — labākos un sliktākos rajonos. Izrādījies, ka sliktākajos rajonos, kur iedzīvotājiem grūtāki materialie apstākļi, bērni ir mazāki un vieglāki. Salīdzinot Rorera indekus, arī te redzams, ka indeka pieaugums lielāka auguma bērniem sākas agrāki nekā maza auguma bērniem. Tikai mazā izmērijuma skaita dēļ (dažās grupās pat zem desmit), secinājums pēc G. Federa datiem nav drošs, kāpēc balstos uz Portera un G. Krogh-Jensena datiem. Tā ka lielāka auguma bērni attiecīgos attīstības posmus sasniedz ātrāki, tad arī atkrit eventualais iebildums pret konstatējumu, ka meitenes fiziski nobriest ātrāki nekā zēni.

2. Dzimumu fizioloģiskās parādības. Auguma akcelerācijas procesiem vēl pievienojama menstruāciju sākšanās sievietēm un polucijas vīriešiem, kā simptomatiskas fizioloģiskas dzimuma gatavības pazīmes (citas šī laikmeta fizioloģiskās parādības kā mazāk raksturīgas

⁵¹⁾ W. T. Porter. The Growth of St. Louis children. 1894. 313. lapp. u. t.

šeit atstāšu neminētas un par pubertates laikmetam tipiskām pārmaiņām gara dzīvē runāšu atsevišķi).

Menstruāciju iestāšanās atkarīga nevien no vecuma, bet arī no klimatiskās joslas, dzīves vietas (laukos, pilsētās), individa rases, tautības, barojuma, vispārīgās fiziskās konstitūcijas un no iedzimtības. Ziemeļeiropas zemēs par menstruāciju sākuma momentu mēdz uzskatīt 14. mūža gadu, lai gan iespējamās ievērojamas atšķirības pat pa 2—3 gadiem. Zīmējoties uz Latviju, varētu minēt ārsta I. Tavera pētījumu⁵², kas apskata menstruāciju iestāšanos pie 1000 latvietēm. I. Tavers pirmo menstruāciju noteic 14,2 gadu caurmēra vecumā, tā tad apm. 2 gadi pēc garuma akcelerācijas maksimuma un apm. gadu pēc svāra akcelerācijas kulminācijas momenta.

Vīriešu pubertātei raksturīgā polūciju iesākšanās ir daudz pakāpeniskāka un grūtāki noteicama ar kādu zināmu momentu. Kā šai parādībai tipisku laiku pieņem divu gadu posmu no 15.—17. gadam, tā tad arī 2 gadi pēc garuma akcelerācijas maksimuma un apm. 1—2 gadus pēc svāra akcelerācijas kulminācijas.

Tā arī šis salīdzinājums rāda jaunavu agrāku nogatavošanos nekā jaunekļu par 2—3 gadiem, kas atbilst vispārīgajam sieviešu ātrākas attīstības tempam. Bez tam jāatzīmē, ka jaunavām viss pubertātes laiks nevien agrāki sākas un agrāki beidzas nekā jaunekļiem, bet arī vispār norit īsākā laikā un tāpēc ar lielāku intensitāti.

VII. Zēnu un meiteņu psihiskās attīstības temps.

Sakarā ar iepriekšējā nodaļā aplūkoto fiziskās attīstības tempu gluži pamatoti uzpeld jautājums par eventualo fiziskās un psihiskās attīstības sakarību. Te varētu postulēt pat zināmu paralelismu miesas un gara dzīves norisēs. Bet vai tāds paralelisms pastāv? Vai meiteņu ātrākai fiziskai attīstībai (sava tipa robežās) atbilst arī ātrāka garīgā attīstība, garīgs briedums? Pozitīvas atbildes gadījumā tas nozīmētu, ka zināma vecuma meitenēm gara dzīve ir vairāk attīstīta nekā tā paša vecuma zēniem.

Neiedziļinoties šīs sakarības kauzalajā būtībā, jāatzīmē, ka diezgan vienprātīgs atzinums pieņem zināma paralelisma pa-

⁵² I. Tavers. Piezīmes par latvietes menstruācijām. Latvijas Ārstu žurnāls. 7/8. nr. 1933.

stāvēšanu. Te varētu minēt prof. E. Meimaņa⁵³⁾ konstatējumu, ka „visās attīstības formās redzams zinams paralelisms starp fiziskās un garīgās attīstības parādībām. Tikai, diemžēl, par šī paralelisma pakāpi nav daudz drošu ziņu (te prof. Meimanis norāda uz dažādām saliktām psihiskām funkcijām. J. Kr.)... Par pilnīgi drošu, turpretī, var uzskatīt to faktu, ka fiziski labi attīstīti bērni visumā arī skolā sekmīgi mācas. „Es pats esmu atradis,“ saka prof. Meimanis, „ka atmiņas un vispārīgā prāta attīstība 9—14 gadu vecumā iet paraleli bērnu fiziskai attīstībai. Kā interesantu fizioloģisku un psiholoģisku papildinājumu varu minēt to faktu, ka smadzeņu attīstība bērnu vecumā visumā norit paraleli intelekta attīstībai. To apstiprina arī Rica (Rietz — Körperentwicklung und geistige Begabung), Drezeke (Dräseke — Gehirngewicht und Intelligenz) un H. Recius (H. Retzius — Hirnentwicklung und Erziehung) pētījumi.“

Līdzīgi atzinumi taisīti arī sakarā ar jutekļu darbības pētījumiem. Konstatēts, ka meitenēm redzes asums agrāk attīstas (Bordier), tāpat krāsu (E. Barnes un Garbini) un garšas apjaušanas (Garbini un Marro).

Ka meitenēm gara spējas attīstas ātrāk nekā zēniem, to var novērot arī ģimenes un skolas dzīvē. Sekmju ziņā pamatskolu meitenes bieži vien ir priekšā līdzīga vecuma zēniem. Meiteņu ātrāku intelektuālu attīstību novērojis jau Ž. Ž. Rusò (1712.—1778.). Tā, piem., viņš raksta sakarā ar Sofijas audzināšanu (Emile): „Mātes māksla ir rādīt meitenēm, ka tas viss ir labs, ko viņa pavēl, un tas taisni tāpēc nenāksies grūti, ka meitenēm saprāts agrāk attīstas nekā zēniem.“

Keršēnšteiners⁵⁴⁾ atradis, ka meitenēm ritma izjūta agrāki un spēcīgāki attīstas. Fr. Gīze (Fritz Giese⁵⁵⁾) nācis pie līdzīga secinājuma sakarā ar bērnu un pusaudžu brīva literara darba pētījumiem, kur spilgti bijusi redzama meiteņu agrāka garīga nogatavošanās. Salīdzināmos individuus viņš sakārtojis dzimuma un vecuma grupās, lai konstatētu attiecīgās grupas „tipiskās pazīmes“. Runājot par pēdējo grupu, kur 17 gadu un vecāki jaunieši, Gīze saka: „Meitenes šinī vecumā jau ir pilnīgi izveidojušās un parasti te arī paliek stāvam, kurpretī vīrišķā jaunatne tikai tagad sāk brīvi un individuali producēt.“ Te der atcerēties fiziskās attīstības gaitu. Jaunavas šinī vecumā jau sasniegušas savas fiziskās attīstības noslēgumu, ka-

⁵³⁾ Prof. Ernst Meumann. Vorlesungen zur Einführung in die experimentelle Pädagogik und ihre psychologischen Grundlagen. Krievu tulk. 2. izd. 1911. 59. lapp. u. t.

⁵⁴⁾ G. Kerscheneiter. Die Entwicklung der zeichnerischen Begabung. 1905. 386. lapp.

⁵⁵⁾ Arbeiten des Bundes für Schulreform. Leipzig-Berlin. 1913. 7. sēj. 5. lapp.

mēr jauneklī tikai nupat pārkāpuši pubertates posma sliksni un tiem vēl 5—7 attīstības gadi priekšā.

V. Šterns⁵⁶⁾ ļoti skaidri formulē nupat sacīto. „Skolas laika sākumā attīstības diferences (zēniem un meitenēm. J. Kr.) vismazākas,“ saka Šterns. „Kur tās parādas, bieži tur redzams meiteņu pārkāpums. Obligatīvajās skolās gadu vidū, dažās spējās arī nedaudz vēlāk, meitenes pārdzīvo skaidri saskatamu attīstības tempa palēnināšanos, kamēr zēni braši dodas uz priekšu. Pie meitenēm to var izskaidrot pa daļai kā noguruma parādību sakarā ar pubertāti, gan arī kā dzimuma nogatavošanos, kas pati ar savām spēcīgajām ķermenī noritošām pārmaiņām rada psihisku aizturi. Kad šī aizture pārvarēta, var pozitīvi iedarboties jauniegūtie psihofiziskie spēki. Dzimuma gatavībai pievienojas garīga gatavība, kas izpaužas atjaunotā meiteņu spēju kāpinājumā. Ar to nu līdzīga vecuma zēni, kam pubertate ar tās ietekmi iestājas vēlāk, gan tiek uz kādu laiku pārspēti. Bet kad zēniem iestājas dzimuma gatavība, viņiem vēl priekšā ievērojams garīgas attīstības kāpinājums, kamēr meiteņu dzīvē nekas līdzvērtīgs vairs nav saskatams.“

Ja mēģinātu šo Šterna un Gīzes konstatēto garīgas attīstības gaitu tēlot grafiski, tad zēnu un meiteņu liknes skolas gadu sākumā ietu slīpi uz augšu, meiteņu likne nedaudz virs zēnu liknes, pie kam atstatums starp liknēm pakāpeniski pieņemtos. Trīspadsmit vai 14 gadu vecumā, sakarā ar pubertates sākumu, meiteņu likne pagriežas paraleli abscisei, kamēr zēnu likne savu virzienu turpina un šķērso meiteņu likni. Bet tad meitenes, pēc pubertates krīzes, no jauna saņem un kāpj augšup, kamēr zēnu likne, sakarā ar zēnu pubertāti, pagriežas horizontāli. Atkal meitenes šķērso zēnu likni, bet uz neilgu laiku: pēc pubertates atplūdiem zēni no jauna tās pārspēj, pēc kam liknes vairs nesastopas. — Līdzīgu grafisku tēlojumu dod arī prof. Nečajevs.

Saprotams, šiem tēlojumiem ir tikai schemas nozīme, kas attīstības procesu rāda, tā sakot, tīrā veidā, bez dažādiem blakus faktoriem, kuriem tomēr dažkārt var būt liela nozīme. Tikdaudz tomēr var pieņemt, ka agrākai meiteņu fiziskai attīstībai (resp. vēlākai zēnu attīstībai) iet līdzīgu agrāka (zēniem vēlāka) garīga attīstība. Katra dzimuma īpatnis ir sevī noslēgta vienība, kur miesas un gara dzīve izteicas dzimumam tipiskā veidā un laikā.

Ievērojot fiziskās un psihiskās attīstības sakarību, va-

⁵⁶⁾ W. Stern. Zur vergleichenden Jugendkunde der Geschlechter. Arbeiten des Bundes für Schulreform. Leipzig — Berlin. 1915. 8. 22. lapp.

rētu rasties jautājums par šīs sakarības precizēšanu, skaidrāku noteikšanu pēc zēnu un meiteņu vecuma. Tā, runājot par fiziskās attīstības tempu, konstatē meiteņu aizsteigšanos zēniem priekšā par 2—3 gadiem, t. i. ka 12—13 gadu meitenes fiziskā brieduma ziņā atbilst 15 gadu zēniem. Vai šo attiecību nu varam pieņemt kā simptomatisku arī garīgai attīstībai? Vai fizioloģiski vienādam vecumam varam postulēt pilnīgi piekārtotu un atbilstošu psiholoģisko vecumu? Šis jautājums pagaidām jāatstāj bez noteiktas atbildes, lai gan pēc līdzšinējiem atzinumiem atbilde varētu būt arī pozitīva. Atcerēsimies tomēr, ka jautājumu sarežģī daži blakus apstākļi. Piem., ja 12 gadu meitene fiziskā brieduma ziņā atbilst 15 gadu zēnam, tad — pārejot uz garīgo attīstību — varam gan pieņemt vienādu attīstības pakāpi, tomēr zēns būs 3 gadus ilgāki dzīvojis, ilgāki bijis pakļauts objektīvās pasaules iedarbībai un uzņēmis sevī arī vairāk iespaidu. Viņa garīgā bagāža būs ievērojami lielāka. Un šim apstāklim svarīga nozīme garīgo spēju salīdzinājumā. Ja tā atļauts izsacīties, tad 12 gadu meitenes un 15 gadu zēna garīgā kapacitāte gan vienāda, bet zēnam ilgāks mūžs devis lielāku piesātinājumu, kas salīdzinājumā ienes jaunus elementus un tempa atšķirības jautājumu padara daudz problematiskāku.

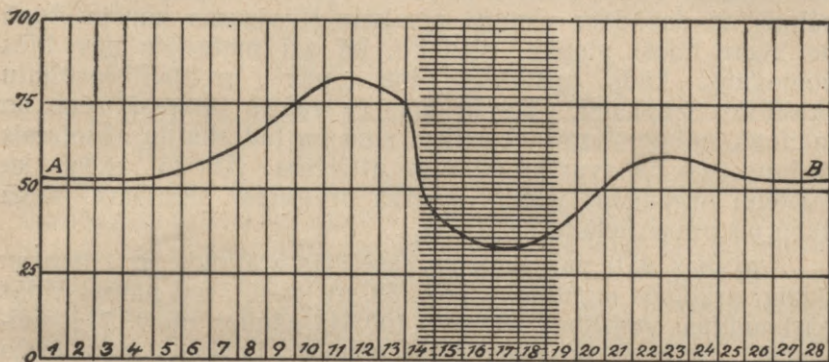
VIII. Traucējumi normalā attīstībā.

Tā ka vīriešiem pubertātes laiks ilgāks, tad bija gluži dabiski domāt, ka šā laika ietekme uz vīriešiem lielāka nekā uz sievietēm, un tādus uzskatus izsacījuši arī vairāki autori. Tā, piem., Dr. med. V. E. Ignatjevs⁵⁷⁾ saka, ka „jaunekliem pubertātes parādības norit vētraināki, viņu nervu sistēma asāki reaģē uz organisma jaunajām prasībām“. Burgeršteins un Netolickis savā Handbuch der Schulhygiene izsaka pretējas domas: „Pubertātes attīstība meitenēm ir savienota ar spēcīgām pārmaiņām un tver visu kopattīstību gluži citādi nekā zēniem.“ Šīs domas šķiet tuvākas īstenībai. Vīrieša pubertātes fizioloģiskā attīstība norit samērā harmoniski un vienmērīgi, kurpretī sievietes attīstībā jau pirmā menstruācija izraisa veselu satraukumu kompleksu. Bez tam jāatceras arī vēlākā menstruāciju norise, kam vīrieša dzīvē nav uzrādama nekāda adekvāta parādība.

Prof. Ots (Ott, pēc Dr. med. Ignatjeva) pētījis 60 veselām sievietēm temperatūru, muskuļu spēku, refleksu darbību,

⁵⁷⁾ Dr. med. В. Е. Игнатъевъ. Физическое развитие дѣтей въ связи съ гигиеной. Москва. 1910.

pulsu un izteicis šīs parādības līknē A B (15. zīmējums. Faktiskais menstruācijas laiks aizsvītrots). Šis pētījums rāda, ka ne mazāk kā 20 dienas mēnesī sieviete dzīvo savilņojumā, kura cēlonis ir fizioloģiskā menstruācijas nōrise. Tāpēc ir pamats sacīt, ka vīrieša dzīve rit zināmā līdzenumā, kamēr sieviete atrodas te kalna paugurā, te ielejā. Arī šī parādība nevar palikt neievērota tiklab kopmācības problēmas apskatā, kā pedagoģiskā praktikā.

15. ZĪMĒJUMS

Slimošana. Jau runājot par pubertātes laika fizioloģiskajām parādībām norādīju, ka meiteņu organisms vairāk padots traucējumiem nekā zēnu. Vēl skaidrāka top aina, ja aplūkojam skolēnu vispārējo veselības stāvokli un saslimšanas dispozicijas.

Skolu higiēniķi ir diezgan vienprātīgi konstatējumā, ka meitenes, sevišķi pubertātes vecumā, vairāk padotas dažādiem traucējumiem organisma funkcionālajās norisēs un arī vairāk slimo nekā zēni. Varētu minēt Hertela⁵⁸⁾ (A. Hertel) konstatējumus Kopenhāgenas skolās, kur jau 1880. g. no 1900 zēniem un 664 meitenēm slimīgu zēnu bijis 31,1% un meiteņu 39,4%; kāda speciala valsts komisija dažus gadus vēlāk konstatējusi, ka no 16.789 zēniem ar chroniskām vai ilgstošām kaitēm slimīguši 25%, bet no 11.136 meitenēm — 41%. Dr. A. Keijs (A. Key), kurš vadīja vienu no valsts komisijas medicīniskajām skolēnu apskatēm Zviedrijā, atradis sevišķi augstu morbiditātes procentu: zēniem 37,4 un meitenēm 61,7%. Ne tik augstu slimīguma procentu, tomēr meitenēm augstāku nekā zēniem, atradis Lindholms Helsingforsas sko-

⁵⁸⁾ Dati par citu zemju skolēnu slimīšanu no Georg Krogh — Jensena sakopojuma.

lās: zēniem 22 un meitenēm 38%. Pēc Šmita-Monarda (Schmidt-Monnard) datiem zēnu morbiditātes procents svārstās starp 30 un 40, meiteņu — starp 40 un 50%. Strukmaņa (Struckmann) pētījums par Zviedrijas skolēnu veselību rāda meitenēm divreiz augstāku slimības procentu nekā zēniem u. t. t.

Šiem konstatējumiem vēl varētu pievienot daudzus citus, bet kopaina tomēr paliktu tā pati. Jāatceras gan, ka šie dati nākuši no dažādām vietām, pie kam slimīguma konstatēšanā ne visur bijuši vienādi viedokļi, kā arī materials nav bijis homogēns, kāds apstākļi ļoti var grozīt rezultātu skaitlisko izteiksmi. Tomēr mūs te vairāk interesē zēnu un meiteņu salīdzinājums veselības ziņā un tad skaitļu absolūtais lielums nav tik svarīgs kā viņu attiecība. Un tā rāda, ka meiteņu organisms mazāk spējīgs pretoties slimībām nekā zēnu un prasa lielāku saudzību.

Latvijas dati par skolēnu veselības stāvokli ir diezgan līdzīgi ārzemēs iegūtiem. 1937./38. m. gadā ārsti pamatskolās pārbaudījuši veselības stāvokli 100.445 zēniem un 93.772 meitenēm. Šķirojot skolēnus divās grupās: 1) tādos, kam ārsta uzraudzība nav vajadzīga, t. i. pilnīgi veselos un 2) tādos, kam nepieciešama ārsta uzraudzība, t. i. kādas slimības apdraudētos, rezultāti (procentos) šādi:

	Ā r s t a u z r a u d z ī b a			
	nav vajadzīga		nepieciešama	
	zēni	meit.	zēni	meit.
Rīgā	86,11%	84,61%	13,89%	15,39%
Visā Latvijā pilsēt. .	89,50%	89,10%	10,50%	10,90%
„ „ laukos	94,70%	94,64%	5,30%	5,36%
„ „ pavisam	92,73%	92,47%	7,27%	7,53%

Te nu gan jāievēro, 1) ka pamatskolas vecumā, sevišķi 1. pak. pamatskolās (8—12 gadu vecumam) bērni samērā maz cieš no slimībām, kāpēc maz tādu skolēnu, kuru veselībai nepieciešama pastāvīga ārsta uzraudzība; 2) izmeklēti tikai tie bērni, kas ieradušies uz medicīnisko apskati, tā tad nav ieskaitīti slimības dēļ iztrūkušie.

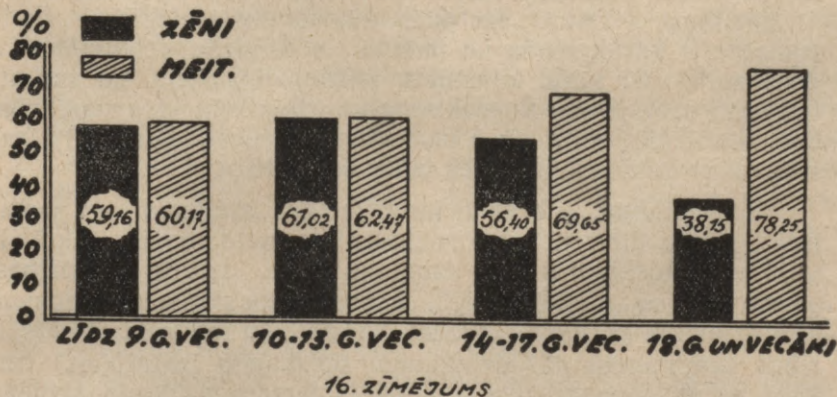
Rezultāti ir daudz zīmīgāki, ja ievēro arī visus tos veselības traucējumus, ko ārsts konstatējis apskatē, neatkarīgi no tā, vai ārsta tūlītēja iejaukšanās un uzraudzība atzīta par nepieciešamu, vai ne. Rīgas pilsētas skolās 1936./37. m. g. ārsti izmeklējuši pavisam 36.833 skolēnus (18.951 zēnu un 17.882

meitenes).⁵⁹⁾ Ievērojot tikai mugurkaula deformācijas, vairogdziedzera nenormalības, rīkles mandeļu saslimšanu, sirdskaites, ādas slimības, redzes, dzirdes un runas traucējumus, atklāto plaušu tuberkulozi un slēgto tub. (ieskaitot arī inaktīvas plaušu dziedzera pārmaiņas), slimības apdraudēto un slimo procents bija šāds:

Dzimums	Līdz 9 gadu vecumam	10 — 13 g. vecumam	14 — 17 g. vecumam	18 g. un vecāki
Zēni . . .	59,16	61,02	56,40	38,15
Meitenes . .	60,17	62,47	69,65	78,25
Kopā . . .	59,63	61,74	62,79	53,91

Te redzam divas raksturīgas parādības: 1) zēniem vairāk slimības gadījumu konstatēts vecumā līdz 13 gadiem (61,02%), tā tad pirms pubertātes, kamēr pubertātes laikā jau jutami mazāk (56,40%) un ļoti maz jauneklā vecumā — 18 gadu un vecākiem (38,15%). 2) Meitenēm neveselības aina pavisam citāda: vispirms jau neveselības gadījumu procents augstāks nekā zēniem, bez tam gadījumu skaitam noteikti progresīvs raksturs, ar spēju pieaugumu pubertātes (no 60,17 un 62,47% uz 69,65%) un jaunavas vecumā (78,25%).

Šie dati neapstrīdami liecina par meiteņu organisma vājāku pretošanās spēju slimībām sevišķi pubertātes un pēcpubertātes vecumā. (Skat. 16. zīmējumu).

Meiteņu veselība tāpēc arī prasa ievērojami lielāku uzmanību un saudzību nekā zēnu. Šo apstākli no kopmācības

⁵⁹⁾ Galvas pilsētas Rīgas statistiskā gada grāmata. 1937. 157. lp.

un šķirtas mācības viedokļa aplūkojot jāatzīst, ka kopmācības skolās šāda šķirošana iespējama tikai ļoti mazā mērā.

IX. Zēnu un meiteņu atšķirības skolas darbu veiksmē.

Jau runājot par zēnu un meiteņu attīstības tempu, pieminēju arī abu dzimumu atšķirības dažādos veikumos. Tas salīdzinājums, resp., atšķirību konstatējums tomēr bija vairāk temporāls, ievirzīts uz momenta konstatējumu, kad viena vai otra spēja manifestējas un sasniedz zinamu augstumu. Te mēģināsim iepazīties arī ar zēnu un meiteņu sasniegumiem skolas darbu izpildījumā, kur abu dzimumu atšķirības redzamas tiklab kvalitatīvā, kā gradualā ziņā.

Būtu vietā jautāt, vai tādas tipiskas atšķirības maz pastāv? Ir taču grūti atrast divus pilnīgi vienādus īpatņus pat viena dzimuma skolēnu starpā, tāpēc pamats jautāt, vai atšķirībām viena dzimuma individu starpā nav tikpat plašs diapazons un tikpat daudzpusīga gradācija kā abu dzimumu pārstāvjiem?

Diferencialā psiholoģija ar tās nodibinātāja W. Šterna un citu pētījumiem, tāpat plašie un daudzkārtīgie novērojumi skolu dzīvē uz šiem jautājumiem atbildējuši pozitīvi, t. i., ka atšķirības pastāv. — Zināms, ir arī iebildumi un aizrādījumi, ka mēģinājumi nepilnīgi un to rezultāti maldinot, jo eksperimenta rezultātu var noteikt kāda nejaušība, kāda izlase ar gadījuma raksturu; ka pats mēģinājuma objekts — skolu jaunatne ir pārāk labila un padota tik daudzām ietekmēm, ka grūti runāt par kādu konstantu tipisku dispozīciju un par attiecīgām praktiskām konsekvencēm. Bez tam visu vajadzīgo ievēribu nepiegiežot zēnu un meiteņu nevienādajam attīstības ritmam un citām pubertātes laika parādībām.

Šie iebildumi ir svarīgi un attiecīgos gadījumos arī pamatoti. Tāpēc diferencialās psiholoģijas metodoloģija, ciktāl ir vēlēšanās noskaidrot abu dzimumu gara dzīves atšķirības, prasa vispirms, pietiekoši lielu eksperimentu skaitu ar daždiem abu dzimumu bērniem, lai zēnu un meiteņu individualās atšķirības nedominētu pār dzimumam tipiskajām īpatnībām. Sakarā ar to nepieciešama arī mēģinājumam pakļauto skolēnu homogenitāte socialā, tautības, vecuma, dzimuma, iepriekšējas izglītības, normalas attīstības un tuvākās vides aspektā, lai garantētu mēģinājumam iespējami līdzīgus objektus, norisi un apstākļus.

Tikpat lielas grūtības diferencialpsichologam sagādā pubertates problema. Pubertates laiks tik dziļi skar jaunatnes gara dzīvi un skolas darba veikumus, ka jaunietis šīnī laikā grūti salīdzinams ar iepriekšējo un vēlāko. Tāpēc 13—14 gadu meitenes rādīs lielāku atslābumu sekmēs un lielāku variabilitāti vispār, nekā tā paša vecuma zēni, kam pubertates ne-labvēlīgā ietekme vēl priekšā. Pie pāris gadu vecākas jaunatnes — ap 15—16 gadu vecumā, zēnu pubertates laikā — konstatējams gluži citāds stāvoklis. Pēc Heimansa un Vīrsmas pētījumiem⁶⁰⁾ meitenēm taisni 15. gadā ir vispārējas attīstības, iekšējas saskaņotības, skolentības un intereses augstākie sasniegumi, kā mēr zēni tānī vecumā ir diametrāli pretējā stāvoklī. Šīnī posmā dzimuma atšķirības tik daudz nav meklējamas intelektuālo veikumu spējās, kā visā ievirzē pret skolu, personīgajā stājā un vērtējumos. Argelandere⁶¹⁾ taisni šo apstākli uzskata par galveno iemeslu, kāpēc pamatskolā un vidusskolas zemākajās klasēs meitenes sekmju ziņā ievērojami pā-rākas par zēniem, kā mēr vecākajās klasēs, kur lielāka nozīme noteiktai apdāvinātībai, šāds pā-rākums vairs nepastāv. — Šie daži piemēri rāda, ar kādām grūtībām un pretrunām jā-sastopas pat vienu un to pašu mēģinājumu izdarot dažādos laikos un apstākļos.

Pirms aplūkojam skolēnu veikumu atšķirības Latvijas skolās, atzīmēsim dažus ārzemju pedagogu un diferencialpsichologu konstatējumus.

Raksturīgus un labi pārskatamus datus par pamatskolu skolnieku un skolnieču vispārējām sekmēm dod G. Šmidbergers.⁶²⁾ Lietodams statistisko metodi, viņš apstrādājis 1016 skolnieku un 1107 skolnieču skolas liecības, pavisam 10.461 liecību. Visi šie skolēni mācījušies Tīringas tautskolās. Viņu liecības sakārtotas pēc labuma četrās grupās tā, ka pirmajā grupā ir labākās, ceturtajā — sliktākās. Rezultāti redzami tabulā:

---

⁶⁰⁾ G. Heymans und E. Wiersma. Verschiedenheiten der Altersentwicklung bei männlichen und weiblichen Mittelschülern. Zeitschrift für angewandte Psychologie. 1916. 441. lapp.

⁶¹⁾ A. Argelander. Geschlechtsunterschiede in Leistung und Persönlichkeit des Schulkindes. Zeitschrift für pädagogische Psychologie. 1931. 28. lapp. u. t.

⁶²⁾ G. Schmidberger. Über Schulfleiß und Schulaufmerksamkeit bei Knaben und Mädchen. Aus der Psychologischen Anstalt der Universität Jena. Zeitschrift für pädagogische Psychologie. 1931. 392. lapp.

Skolas gads	Dzimums	Skolas liecību skaits	Skolas liecību kvalitātes pakāpe			
			1	2	3	4
			(augstākā)			(zemākā)
I	zēni . . .	620	67,3 ⁰ / ₀	28,2 ⁰ / ₀	4,2 ⁰ / ₀	0,3 ⁰ / ₀
	meit. . .	626	78,9 „	16,9 „	4,2 „	0,0 „
II	zēni . . .	1044	47,7 „	41,9 „	9,8 „	0,6 „
	meit. . .	1064	59,5 „	33,7 „	6,2 „	0,6 „
III	zēni . . .	1062	38,7 „	45,3 „	15,2 „	0,8 „
	meit. . .	1166	58,5 „	32,8 „	7,8 „	0,9 „
IV	zēni . . .	824	33,3 „	50,2 „	13,5 „	3,0 „
	meit. . .	889	51,4 „	39,5 „	8,2 „	0,9 „
V	zēni . . .	652	30,1 „	46,8 „	19,3 „	3,8 „
	meit. . .	746	55,4 „	35,9 „	7,0 „	1,7 „
VI	zēni . . .	416	26,4 „	49,0 „	21,6 „	2,9 „
	meit. . .	496	47,6 „	42,5 „	9,3 „	0,6 „
VII un VIII	zēni . . .	388	28,4 „	43,8 „	21,4 „	6,4 „
	meit. . .	468	54,3 „	33,5 „	10,5 „	1,7 „
Kopā	zēni . . .	5006	40,3 ⁰ / ₀	43,6 ⁰ / ₀	14,0 ⁰ / ₀	2,1 ⁰ / ₀
	meit. . .	5455	58,5 „	33,2 „	7,4 „	0,9 „

Dzimums	Sekmju vidējais kvalificējums pa skolas gadiem (aritmetiskais vidējais)							Kopā
	I	II	III	IV	V	VI	VII/VIII	
Zēni	1,38	1,63	1,78	1,86	1,97	2,01	2,06	1,78
Meitenes	1,25	1,48	1,51	1,59	1,55	1,63	1,60	1,51
Meiteņu relatīvais pārākums	9,4 ⁰ / ₀	9,2 ⁰ / ₀	15,2 ⁰ / ₀	14,5 ⁰ / ₀	21,5 ⁰ / ₀	18,9 ⁰ / ₀	22,5 ⁰ / ₀	15,2 ⁰ / ₀

Tabulas rāda, ka čaklības (Schulfleiss) ziņā meitenes ievērojami pārspējušas zēnus visos skolas gados. Visumā skolēnu centība jūtami samazinājusies augstāko klasu virzienā; meitenēm šis sekmju atslābums tomēr nav tik spilgts.

Līdzīgi konstatējumi ir arī amerikāņiem. L. Kasvels⁶³⁾ saka starp citu: „Nesekmīgo procents starp zēniem izrādījies ievērojami augstāks nekā starp meitenēm“. Tā Filadelfijas pilsetas elementarskolas no 175.273 skolēniem devušas 11,5⁰/₀ nesekmīgo, starp tiem 14,6⁰/₀ zēnu un 10,5⁰/₀ meiteņu; Nešviles pilsetā no 11.739 skolēniem 20,1⁰/₀ nesekmīgu zēnu un 13,2⁰/₀ nesekmīgu meiteņu; Merilendas štatā no 187.608 skolēniem 24,6⁰/₀

⁶³⁾ Non-promotion in Elementary Schools by Hollis L. Caswell 1933. 19. lapp. u. t.

nesekmīgu zēnu un 16,7% nesekmīgu meiteņu. To apstiprina arī A. Linkolns savā pētījumā par amerikāņu skolēniem.⁶⁴⁾

Šmidbergers sakopojis arī 3992 skolas liecību ziņas par zēnu un meiteņu uzmanību. Rezultāti arī te meitenēm ievērojami labāki nekā zēniem (labākā uzmanība apzīmēta ar 1, sliktākā ar 4):

Dzimums	Liecību skaits	Uzmanības kvalitātes pakāpe			
		1	2	3	4
Zēni . . .	1775	20,5%	60,5%	18,0%	1,0%
Meit. . .	2217	34,7%	53,9%	11,1%	0,3%

Dzimums	Liecību skaits	Uzmanības vidējais kvalificējums pa skolas gadiem						
		II/III	III	IV	V	VI	VII/VIII	Kopā
Zēni	1775	1,87	2,01	1,95	2,03	1,87	1,96	2,00
Meitenes	2217	1,75	1,82	1,82	1,76	1,69	1,74	1,77
Meiteņu relatīvais pārkāpums		6,4%	9,5%	6,7%	13,3%	9,6%	11,2%	11,5%

Blakus šiem vispārīgajiem kvantitatīvajiem datiem redzam arī ievērojamas kvalitatīvas savādības vispirms jau skolas mācību veikumos. Skolotāji savā praksē konstatējuši, ka daži mācības priekšmeti labāki padodas zēniem, citi meitenēm; zēniem vairāk izpaužas vienas rakstura īpašības, tieksmes un intereses, meitenēm citas.

O. Lipmanis,⁶⁵⁾ pie kura pētījumiem vēl atgriezīsimies, atrod tiešu sakaru starp meiteņu uzmanību un veiksmēm skolas mācības priekšmetos.

H. Tiens⁶⁶⁾ Dr. V. Petersa vadībā pētījis zēnu un meiteņu centības (Schulfleiss) un interešu atšķirības pie četrp Oldenburgas virsrealskolu skolēniem, kur zēni un meitenes mācījās kopējās klasēs vienu un to pašu programmu. Par pētījuma materiālu lietotas skolas liecības ar sekmju atzīmēm. Ievērojot nelielo skaitu skolēnu, pētījumu rezultāti tomēr uzņemami ar zināmu uzmanību.

⁶⁴⁾ A. Lincoln. Sex Differences in the Growth of American School Children. 1927. 103. un 104. lapp.

⁶⁵⁾ Otto Lipmann. Psychische Geschlechtsunterschiede. Ergebnisse der differentiellen Psychologie. I., II. Beihefte zur Zeitschrift für angewandte Psychologie. Leipzig. 1924.

⁶⁶⁾ Dr. W. Peters and H. Thyen. Über Geschlechtsunterschiede in der intellektuellen Leistungsfähigkeit. Zeitschrift für pädagogische Psychologie. 1931. 358. lapp. u. t.

Raksturīgākie H. Tiēna secinājumi:

1. Kopsavilkumā zēni vispārīgajos skolas darbu veikumos stāv nedaudz zemāk par meitenēm. Labākus veikumus nekā meitenes zēni rāda tikai vēsturē; matematikā caurmērā veikumi vienādi zēniem un meitenēm; vācu valodā un svešvalodās meitenes ievērojami pārākas. — Bet tā kā vairākās klasēs mācījušies sevišķi apdāvinātu meiteņu izlase, tad H. Tiēns šo grupu nošķīris, pēc kam salīdzinātas atlikušo skolēnu sekmes. Meitenes arī šinī sastāvā rādījušas labākas sekmes vācu valodā un svešvalodās, kamēr matematikā un vēsturē viņu veikumi bijuši zemāki nekā zēniem. — 2. Zēnu un meiteņu skaits, kas mācības veicis bez atkārtšanas kādā klasē, gandrīz vienāds (26% zēnu, 25% meit.). — 3. Pubertates laikmetā negatīvā ietekme meitenēm iestājusies agrāk (IV. kl.) un intelektuālos veikumus nelabvēlīgāki ietekmējusi nekā zēnus. — 4. Centība meitenēm ievērojami lielāka nekā zēniem; šī centība ir arī viņu labāko sasniegumu pamats, nevis lielāka apdāvinātība. — 5) Sakārtojot priekšmetus pēc uzrādītiem labākiem veikumiem, zēniem bijusi šāda priekšmetu kārtība (visās klasēs): vēsture, matematika, vācu valoda, svešvalodas. Meitenēm priekšmetu kārtība mainījusies vairāk reizes skolas laikā, visumā tomēr iezīmējusies šāda slīdošas pakāpenības rinda: vācu valoda, svešvalodas, matematika, vēsture. — 6. Mācības priekšmetu korelācija meitenēm lielāka nekā zēniem. Tas rāda, ka lietišķi diferencēta veikumu spēja (apdāvinātība) meitenēm retāka nekā zēniem.

O. Lipmanis, lietodams dažādu autoru darbus, konstatē zēnu pārākumu matematikā (sevišķi vecākajās klasēs), dabas zinātnēs (sevišķi fizikā un ķīmijā), tehniskā atjautībā, zīmēšanā un rakstu darbos (satura kvalitātes ziņā). Meitenes pārsvarā: valodās, rakstīšanā (veiklībā un pareizrakstībā), botanikā un tādos priekšmetos, kas prasa vispārēju vai roku veiklību. Ģeografijā un vēsturē Lipmanis atrod lielāku dažādību, tomēr ar iespējamu pārsvaru zēniem.

Visumā līdzīgu konstatējumu sniedz C. Berts:⁶⁷⁾ „Spējas dažādos skolas priekšmetos ir dažādas zēniem un meitenēm. Zēni, bez šaubām, pārāki matematikā, sevišķi aritmetiskās problēmās, zīmēšanā un varbūt arī tajos manuālos priekšmetos, ko māca abu dzimumu skolēniem. Meitenes izceļas valodnieciskos priekšmetos, sevišķi lasīšanā, arī rakstu darbos no literārā viedokļa un rakstīšanas veiklībā un glītumā.“

Latvijas pamatskolu dati sacīto apstiprina. Salīdzinot zē-

⁶⁷⁾ Cyril Burt. The Distribution and Relations of Educational Abilities. London. 1917. 65. lapp.

nus un meitenes, zēni pārāki matematikā, vēsturē, dabas zinībās un ģeografijā; meitenes pārākas: latviešu valodā, svešvalodās un uicības mācībā.

Ka meitenes visumā sekmīgāki veic skolas mācības, apstiprina arī dati par skolēnu sekmēm Latvijas pamatskolās. Tā piem. Izglītības ministrijas 1935./36. m. gada dati par 200.605 pamatskolu skolēniem rāda, ka no 104.362 zēniem 57,69% pārcelti nākošajā klasē vai arī beiguši skolas kursu, bet no 96.243 meitenēm — 67,52%. (Skat. tabulu, kur sekmīgo un nesekmīgo skolēnu skaits rādīts procentos).

Klase	Pārcelti nākošajā klasē bez pēcpārbaudījumiem resp. beiguši kursu		Noteikti pēcpārbaudījumi				Atstāti tānī pašā klasē	
			vienā priekšmetā		divos priekšmetos			
	zēni	meit.	zēni	meit.	zēni	meit.	zēni	meit.
Pirmskola	69,68	75,80	6,74	5,58	2,11	1,92	21,47	16,70
1. klase	59,54	68,68	12,10	10,24	5,09	3,59	23,27	17,49
2. „	53,73	66,39	14,72	12,11	8,62	5,94	22,93	15,56
3. „	50,31	61,16	14,66	12,50	10,01	7,69	25,02	18,65
4. „	53,87	64,63	14,21	11,71	10,80	7,81	21,12	15,85
5. „	49,99	62,25	17,29	14,55	13,07	9,01	19,65	14,19
6. „	83,76	85,13	—	—	—	—	16,24	14,87
Kopā	57,69	67,52	12,52	10,47	7,61	5,51	22,18	16,50

Pa vienam pēcpārbaudījumam noteikts 12,52% zēniem un 10,47% meitenēm; pēcpārbaudījumi divos priekšmetos — 7,61% zēniem un 5,51% meitenēm, bet nesekmības dēļ uz otru gadu tānī pašā klasē atstāti 22,18% zēnu un 16,50% meiteņu. Jāatzīmē arī nesekmīgo skolēnu skaita pieaugums no klases uz klasi. Redzamāks izņēmums tikai 6. klasē (izlaiduma klasē), kur no 5. klases pārnāk tikai tādi, kam drošākas izredzes kursu beigt. Te sekmīgo procents (83,70% zēn. un 83,13% meit.) ievērojami augstāks nekā pārējās klasēs.

Ieskatoties augšējos skaitļos tuvāk, redzam vēl kādu īpatnību. Zemākajās klasēs, pirmajā un sevišķi pirmskolā, procentuali nav liela starpība starp zēnu un meiteņu sekmīgo skaitu. Vidusklasēs starpība — ar pārsvaru meiteņu pusē — diezgan liela, bet pēdējā — izlaiduma klasē pavisam maza. Atcerēsimies, ka faktiskā mācības gada beigās, kad notiek pēdējais sekmju vērtējums, pirmskolā un pamatskolas 1. klasē vairumā mācas 9 un 10 gadu, bet izlaiduma klasē 15 gadu veci skolēni. Meitenēm, pēc iestāšanās pamatskolā, sākas straujais augšanas periods, kad līdztekus iet arī garīgā attīstība, kamēr zēni attiecīgu akcelerāciju sāk dažus gadus vēlāk

un tā pati norit arī gausāki nekā meitenēm. Pamatskolas beigšanas laikā — 15 gadu vecumā — meitenes jau pa lielākaļ daļai ir pārvarējušas pubertates garīgās aiztures un veido savam tipam atbilstošu gara dzīvi, kamēr zēniem šis posms nu tikai īsti sākas. Mazā diference starp sekmīgo zēnu un meiteņu skaitu pamatskolas pēdējā klasē izskaidrojama vairāk ar zēnu gribu un nepieciešamību beigt skolu nekā ar psihisko spēku briedumu. To sevišķi apstiprina tas apstākļis, ka no visiem pamatskolu 15 gadu veciem skolēniem (zēniem) ne mazāk kā 22,97% — pēc skolotāju vērtējuma atzīti par nesekmīgiem ne mazāk kā trijos pamatskolas priekšmetos.⁶⁸⁾

Šī mazā interpretācija man šķita nepieciešama augstāk minēto skaitļu labākai izpratnei. Pie zēnu un meiteņu garīgās struktūras atšķirībām vēlāk vēl nāksies atgriezties.

Runājot par gara dzīves attīstību, esmu ievērojis vairāk skolas prasības un individa iespēju lielākā vai mazākā mērā apmierināt šīs prasības. Un te meitenēm bijušas labākas veiksmes nekā zēniem. Ātrāka fiziska un garīgā attīstība, receptīvāka daba, kas vieglāki pielāgojas skolas darba prasībām, labāka atmiņa (Meimaņa u. c. atzinums) vismaz priekšpubertates laikā un tādos atmiņas veidos (vizuālā un auditīvā), kam sevišķa nozīme skolas darbā, tas viss dod meitenēm ievērojamas priekšrocības līdz tam laikam, kad zēni, pārvarējuši pubertates laika krīzi, sāk pilnām veidot savu gara dzīvi.

Citādāks ir tas stāvoklis, ko rāda skolēnu inteliģences un apdāvinātības konstatējumi.

O. Lipmanis aizrāda, ka meiteņu labākie panākumi skolas mācībās nav izskaidrojami ar meiteņu lielāku inteliģenci un apdāvinātību, bet gan ar lielāku čaklumu, kāda īpašība meitenēm ir lielākā mērā nekā zēniem. Tādu spriedumu Lipmanis sevišķi balsta uz pārbaudījumiem ar testu palīdzību loģisko funkciju sferā, kur zēni rāda noteiktu pārākumu. Bet loģiskās funkcijas ir taisni tās, uz ko visvairāk pamato inteliģences pārbaudījumus. Kā piemēru te minēšu 342 pamatskolu skolēnu (167 zēnu un 175 meit.) inteliģences pārbaudījumu rezultātus pēc Katello testiem (šie testi uzstāda samērā augstas prasības loģiskā un konstruktīvā domāšanā) 1937./38. m. gadā Rīgas Jaunatnes pētīšanas institūtā.⁶⁹⁾

⁶⁸⁾ J. Kronlīns. Nesekmīgie skolēni mūsu pamatskolās. Izgl. Min. Mēnešr. 1938. 10. nr.

⁶⁹⁾ Galvas pils. Rīgas Jaunatnes pētīšanas instituta materiāli.

Vecums	Pārbaudē iegūto punktu skaits caurmērā		Zēniem vairāk nekā meitenēm	
	Zēniem	Meitenēm	Absoluti	%
13 gad.	115,3	103,3	12,0	11,6
13½ „	106,0	102,9	3,1	3,0
14 „	104,5	97,3	7,2	7,4
14½ „	103,9	97,3	6,6	6,8
15 „	97,9	91,8	6,1	6,6
15½ „	94,9	87,8	7,1	8,1
16 „	87,2	86,6	0,6	0,7
Kopā	102,1	97,4	4,7	4,8^o%

Šis inteliģences pārbaudījums liecina, ka situācijās, kur prasīta patstāvīga orientēšanās jaundotos apstākļos, zēni izrādījušies pārāki par līdzīga vecuma meitenēm. Tas norāda uz zēniem raksturīgākām loģiskās domāšanas un orientēšanās spējām, ar ko izskaidrojamas arī zēnu lielākas spējas matematikā. — Pēc pārbaudījuma ar Katello testiem, zēniem caurmērā par 4,8^o% punktu vairāk nekā meitenēm. Nelielais pārbaudīto skolēnu skaits tomēr vēl negarantē noteiktu likumību.

Sakarā ar sacīto var aizrādīt arī uz prof. Tumlirca⁷⁰⁾ vārdā notikušām Gracias reālģimnazijas skolēnu pārbaudēm. Pārbaudīto skolēnu skaits (ap 40 zēnu un tikpat meit.) te vēl mazāks, tomēr rāda noteiktu zēnu pārsvaru fizikas un ķīmijas testos, 7. un 8. klasē zēniem pārsvars arī loģiskās domāšanas testos, bez tam 5. un 6. kl. zēni bijuši pārsvarā arī vispārīgās inteliģences testos ar teikumu pārkārtojumiem un trūkstošo vārdu iestarpinājumiem.

Testu raksturs	Skolēnu dzimums	K l a s e s					Korelācija ar sekmēm skolā	
		III	IV	V	VI	VII un VIII		
Fizikas testi	{ zēni	15,50	15,75	22,38	22,70	24,00	} Nemaz nav vai niecīga.	
	{ meit.	12,45	14,78	15,85	16,60	17,00		
Ķīmijas testi	{ zēni	18,50	18,34	22,12	19,00	23,76		
	{ meit.	12,28	15,78	19,16	20,80	20,00		
Loģiskas domāšanas testi .	{ zēni	6,62	10,11	12,81	12,11	19,25		
	{ meit.	11,37	9,68	16,50	17,20	16,62		
Vispārīgs inteliģences tests	{ zēni	57,00	57,50	64,75	60,56	66,06		} Vāja.
	{ meit.	40,75	62,07	60,50	52,35	70,05		

Atzīmējams arī Tumlirca konstatējums, ka korelācija starp testu pārbaudes rezultātiem un sekmju atzīmēm skolā pa lielākai daļai nepastāv. Tas nozīmē, ka sekmes kādā sko-

⁷⁰⁾ Prof. Dr. O. Tumlirz. Die seelischen Unterschiede zwischen den Geschlechtern in der Reifezeit. Langensalza. 1927. 69. lapp. u. t.

las programas priekšmetā vēl negarantē pozitīvu rezultātu arī inteliģences pārbaudē ar testu palīdzību.

Inteliģences pārbaudēs mazāka nozīme tādiem faktoriem, kā čaklība, patika skolas darbā, atmiņas spēja u. t. t., kam dažkārt svarīga loma skolas dzīvē. Meitenēm skolas gados šo īpašību vairāk nekā zēniem. Bez tam meitenēm arī plašāks interešu diapazons un lielāka spēja pielāgoties skolas prasībām. Zēnu intereses ir specialākas, tās iet vairāk dziļumā nekā plašumā, bet pamata un vidusskola ar savu vispusību un vienādām prasībām visos priekšmetos ir vāji piemērots lauks zēnu specialajām interesēm. Ja nu vēl ievēro meiteņu agrāku attīstību, kas viņām dod iespēju aiziet zēniem priekšā pamatskolā un vidusskolas zemākajās klasēs, kad zēnu intereses vēl nav tik skaidri diferencējušās, ne arī izkopušās viņu spējas, tad labi saprotamas meiteņu priekšrocības sekmju ziņā arī vidusskolas tālākās klasēs.

Ar to arī izskaidrojams, ka zēni ar savu tipisko spontānīti, spēcīgāku intelektuālīti, radoša darba tieksmi, konstruktīvajām spējām, determinētājām tendencēm, opozīcijas kāri un tieksmi kritizēt⁷¹⁾ skolas dzīvē nereti paliek bez izcilākīem panākumiem, bet inteliģences un apdāvinātības pārbaudēs gūst sekmes.

Ar to es nebūt negribu sacīt, ka meitenes būtu mazvērtīgākas par zēniem. Inteliģences pētījumos liela nozīme gara ievīrzei un interesei, kura meitenēm iet citā virzienā. „Sievīetes inteliģencei“, saka prof. Celms⁷²⁾, „vairāk raksturīgs konkrīti-personālais virziens, kurā sievīete mēdz iet galvenām kārtām intuīcijas ceļus, vīrieša inteliģencei — abstraktīlietišķāis virziens, kādā viņš mēdz kustēties galvenām kārtām analītiskas domāšanas ceļā.“ Kur sievīetes inteliģences spējas iet tās intereses virzienā, viņas sasniegumi nav mazāki par vīriešu sasniegumiem.

Jāsaka, ka visos vīriešu un sievīešu gara dzīves laukos nemaz nav atrodāmas tādas spējas, kuru otrām dzimumam nemaz nebūtu. Atšķīrība būs tikai pakāpē — vairāk vai mazāk, pie kam dažās nozarēs šī gradualā atšķīrība samērā liela. Te varētu balstīties arī uz prof. Celma pieminētiem vācu pētnīeka Kirhhofa aptaujas rezultātiem par sievīetes snējām akadēmiskās studījās. 122 profesoru, meiteņu skolu mācības

⁷¹⁾ Prof. Dr. O. Tumlīrz.

⁷²⁾ Prof. Dr. T. Celms. Dzimumu psiholoģīja. Izgl. Min. Mēnešraksts. 1937. 5/6.

spēku un rakstnieku tipiskākās atbildes sakārtotas šādā tabulā:

	Gadījumu skaits, kuros kāda spēja attiecībā uz sievietēm	
	apgalvota	nollegta
Uzcītība, dedzība pienākumu izpildīšanā	17	—
Novērošanas spēja	3	1
Ātra uztvere, spēja iemācīties	10	2
Zinātnisko metožu droša lietošana	—	3
Patstāvība domāšanā	—	6
No jūtām brīva prāta darbība	—	12
Stingri loģiska domāšana	1	5
Abstrakcijas spēja	1	8
Patstāvīgi zinātniski sasniegumi	2	15

Šie konstatējumi visumā atbilst arī spriedumiem par sievieti spējām un darba veidu zemākās mācības iestādēs un apstiprina jau minētās abu dzimumu gara ievirzes atšķirības.

Rezumējot visu šinī nodaļā aplūkoto, varam sacīt, ka zēni un meitenes nav vienveidīgi savā gara dzīvē, spējās, interesēs un tieksmēs. Te ir divas savdabīgi ievirzītas individu grupas, kuru atšķirības arī skolas darbu veiksmēs līdz pamatskolas vecumam un pat pamatskolas zemākajās klasēs vēl maz izpaužas, bet tad rāda arvienu lielāku katram dzimumam tipisku īpatnību dažādību.

Esmu minējis skolas mācības priekšmetus, kuros viena vai otra dzimuma skolēni bijuši pārāki. Kopmācības problemā sevišķi šīs dažādības izcilni var ievērojami ciest: kopmācība ir nivelējoša mācības iekārta, kāpēc kaitē spējīgākai un zināmā mērā arī mazāk sekmīgākai grupai. Spējīgākie nevar attīstīties piemēroti savām dotībām, un mazāk spējīgie nevar mācībām piegriezt pietiekoši daudz vērības, lai paceltos līdz augstākās grupas līmenim, kāpēc klasēs, saskaņā ar intelekta aiztures likumu, izveidojas kāds intelektuāls koplīmenis, kas ir zemāks par individu caurmēra līmeni.

Arī nereti cildinātai savstarpējai sacensībai zēnu un meiteņu kopmācības skolās ne katreiz būs vēlamie panākumi. Sacensība, kura neatbilst pašreizējām spējām un dotībām, var novest pie pārpūlēšanās vai arī — kas tikpat ļauni — pie vienkāršas uzdevumu iekalšanas ar atmiņas palīdzību, kas gan var veicināt atmiņas mehānisma izkopšanos, tomēr bez gara aktivitātes satūra un būtības izpratnē.

Sakarā ar sacīto, derēs atcerēties arī darba diferenciacijas principu. Katra augstāki attīstīta bioloģiska vai sociāla organisma pazīme ir iekšēja strukturāla diferenciacija. Un jo vis-

pusīgāks kāds organisms, ar sīki izveidotām sastāvdaļām, jo lielāka dažādība saskatama organisma atsevišķo daļu uzbūvē, funkcijās un pienākumos. Un jo sīkāk šāda diferenciacija izvesta, jo specialāki izveidoti atsevišķie organi, jo lielāki ir viņu sasniegumi attiecīgajā funkcijā.

Arī skola, kā sociāls organisms, savā iekārtojumā pakļauta šim diferenciacijas likumam. Viduslaiku skolas vēl iztika ar vienu telpu, bet arī tur jau dažādas skolēnu grupas, dažādās zināšanu un vecuma pakāpēs, novietojās kautcik savrūp, lai mācība būtu sekmīgāka. Klasu iedalījums jau bija liels solis uz priekšu, kam sekoja skolu iekārtojums pēc mācāmo priekšmetu tipa un apmēriem. Jaunāko laiku mēģinājumi tiecas ievērot arī skolēnu apdāvinātību, sevišķās spējas un intereses. Plašāka vērēna mēģinājums ir tā sauktā Manheimas sistēma (Vācijā), lai skolēniem dotu iespēju mācīties saskaņā ar savām spējām. Zēnu un meiteņu skolas ir viens no skolu diferenciacijas veidiem, kur iespējams respektēt tipiskas dzimuma īpatnības. Ja šai iekārtai pievienotos vēl sīkāks iedalījums pēc spējām un apdāvinātības, tad diferenciacijas pamatprasības būtu visumā piepildītas. Tā varam sacīt, ka abu dzimumu kopmācības skolas, kur zēni un meitenes pakļauti līdzīgiem nosacījumiem un prasībām, neatbilst ne darba diferenciacijas, ne psiholoģijas gaismā saskatītām pedagoģijas prasībām.

X. Atskats uz zēnu un meiteņu attīstības gaitu.

Viena no kopmācības skolu lielākām kļūdām ir — ja arī ne teoretiski formulēts, bet vismaz praksē izteikts pieņēmums, 1) ka viena vecuma zēni un meitenes atrodas uz vienas un tās pašas attīstības pakāpes un 2) ka abu dzimumu garīgā dzīve un ievirze kvalitatīvi vienāda.

Lai gan iepriekšējās nodaļās jau esmu norādījis uz dažādām zēnu un meiteņu gara dzīves atšķirībām, šeit vēl kopsavilkuma veidā skicēšu abu dzimumu savdabību viņu psihiskās un sociālās dzīves attīstībā, skarot arī raksturīgākos fiziskās attīstības momentus. Zināms, es te runāšu par vispārīgām, tipiskām atšķirībām, ne par individualām īpatnībām, jo var būt arī ļoti „sievīšķīgi“ zēni un „vīrišķīgas“ meitenes. Arī vecums, kur tas atzīmēts gados, uzskatāms tikai kā temporāls orientēšanās līdzeklis, bet ne kā noteikta robeža laikā.

Bērnu saņēmējas un mātes it vienprātīgi apliecina, ka jau pirms bērna dzimšanas var ar diezgan lielu noteiktību zināt, kāda dzimuma bērns būs. Zēni parasti ir nemierīgāki; arī zīdaiņa vecumā tie ir kustīgāki, stūrgalvīgāki un spēcīgāki izrā-

da savu dabu — tiklab omulību, kā nepatiku — nekā meitenes. Tās vispār klusākas, mierīgākas un vieglāki valdamas. Pirmās attīstības pazīmes meitenēm jau zīdaiņa vecumā iestājas agrāk nekā zēniem: pirmie zobi parādās visumā par mēnesi agrāk, un agrāk tās sāk arī runāt un staigāt.

Rotaļu vecumā abu dzimumu daba izpaužas jau labu daļu skaidrāki. Rotalojoties bērns ir savā īpatnējā pasaulē. Tā nav atkarīga no bērna rīcībā esošām rotallietām. „Gluži maldīgs ir taisni pēdējā laikā bieži aizstāvētais uzskats, it kā izšķirības rotaļās būtu bērnam pasniegto rotallietu dažādības sekas“, saka prof. R. Gaups⁷³⁾. Arī zēns rotaļāsies ar lelli, bet neilgi. Viņš it drīz meklēs citu rotallietu vai arī izlietos lelli bumbas vietā, ko sviest pār jumtu. Jūrmalas smiltīs bērni labprāt nodarbojas ar celtniecību. Bet zēni biežāki veidos kādu tuneli, alu, kalnu, torni vai māju, meitene — bļodu ar plāceņiem, maizes cepli, sakņu dārzu u. t. t. Zēniem vairāk patīks skriet, kāpt, lēkt, arī uzbrukt un atņemt otram kaut ko; meitenes jūtīsies omulīgāki, iekārtojot savu saimniecību kādā istabas kaktā, kur tām savs ķekšis un gultiņa ar lellēm. Šīs īpatnības redzamas arī socialās rotaļās: zēni sarīko uzbrukumus cietokšņiem un pilsētām, bet meitenes, ja tās vispār šādās rotaļās piedalās, būs šo pilsētu iedzīvotāji. Bērni arvien sagādā vecākiem rūpes, kad atnākuši kādi viesi, bet zēni te sevišķi „izceļas“, ar savu aktivitāti gribēdami svešajiem sevi parādīt. Tā jau rotaļu laikā iezīmējas tipiskas dzimumu īpatnības: zēni atšķiras ar lielāku aktivitāti, patstāvību, iegūšanas un pētīšanas dziļi, arī rupjāki un grūtāki valdami. Meitenes — receptīvākas, elastīgākas, runīgākas, valodā veiklākas, socialākas, tieksmes tām jūtu iekrāsotas. Jau par zēnu var sacīt ka tas ievirzīts uz plašumu, meitene — uz māju.

Skolas gadu sākumā (8—10 g. vecumā) meitenes ir zēniem nedaudz priekšā gara attīstības ziņā, tomēr šai diferencei vēl nav praktiskas nozīmes. Desmit gadu vecumā meitenes jau ieiet pubertātes laika auguma akcēlerācijas posmā, spēcīgi stiepijas garumā un pāraug zēnus. Mācības un vispār ār pasaules iespaidus uztver ātrāki un skaitā vairāk, veiklāki un subjektīvāki atveido redzēto un dzirdēto. Domrakstos labāki tēlo un stāsta nekā zēni, kuri pa lielāki daļai tikai apraksta. Zēniem tomēr lielāka sapratnes darbība, mācības vielas patstāvīga pārveidošana, vispār — lielāka interese par zinātnisku atziņu (Gaups).

Sākas priekšpubertātes posma pazīmes. Zēnu un meiteņu starpā iezīmējas negativisms. Neitralā bērnība, kur sav-

⁷³⁾ R. Gaupp. Psychologie des Kindes. Latv. tulk. 167. lapp.

starpējās attiecībās dzimuma atšķirību it kā nebija, tagad aizgājusi. Zēni vairās meiteņu, meitenes zēnu. Ķircina un aizkar viens otru. Meitenes ap 11. un 12. gadu jau ievērojami vairāk attīstītas nekā zēni un var uz tiem skatīties „no augšas“. Zēni nevar īsti sacensties ar meitenēm skolas mācībās un tāpēc meklē kompensāciju savās sacīkšu rotaļās, sportā, tiecas atdarināt varoņus un pārspēt meitenes šinī laukā. Ap desmito gadu arī zēniem sākas viņu gausākā tempā ieturētais akcelerācijas posms. Ar 11. vai 12. gadu iestājas īstais pusaudžu laikmets. Zēnu un meiteņu attiecībās biklums un nedrošība, sevišķi pieaugušo klātbūtnē. Neziņa, kā skatīties vienam uz otru, kā sarunāties. Citādi tas ir barā, te zēni sevišķi izceļas ar savu īpatnējo varonību, kura nereti izteicas puiciskās palaidnībās un rupjībās. Arī meitenēm barā netrūkst drosmes.

Pusaudzis sāk apzināties savu „es“ kā īpatnēju vērtību, kam sava nozīme un svars apkārtējā sabiedrībā. Tam sevišķa tieksme darīt visu kā pieaugušie, vēlēšanās tikt atzītam un ievērotam. Meitenēm šī pašapziņas briešana iet vairāk jūtu izkopšanas virzienā, zēniem parasti ārējā bravurā un ietiepīgā stūrgalvībā, no kuras gan arī meitenes nav svabadas. Zūd agrākā vaļsirdība un atklātība pret tuviniekiem. Pusaudzim rodas it kā divkārša dvēseles dzīve: ar vienu kārtu attiecības pret ār pasauli, pret sabiedrību, otra pieder sev pašam (R. Jürgens). Savu iekšējo dzīvi rūpīgi slēpj no sveša skatieniem un citu ziņkāres.

Paraleli rit divi sevis izpausmes veidi: trakulība, draiskulīga jautrība un — ierauššanās sevī. Attiecības ar tuviniekiem, ar audzinātājiem un skolotājiem pasliktinājas. Pusaudzis saskata viņos dažādus trūkumus, kritizē. Tie liekas pat pilnīgi nesaprašas. Pusaudzim skats vēršas tālumā; rodas ilgas pēc kaut kā cita, pēc tāluma un neredzētā. Sirds saites ar savas ģimenes locekļiem top vaļīgākas un it kā tiecas meklēt jaunu vietu, kur piesaistīties.

Ap 13. gadu meitenēm sākas grūts laiks. Fiziski tās jau krietni izaugušas, kamēr zēni šinī vecumā par tām mazāki. Sāk izveidoties sievišķīgas formas, tomēr bez pieauguša cilvēka proporcionalitātes. Fizisks vājums, mazasinība, nogurums, izklaidība, vienaldzība un pat nepatika uz darbu ir šī laika pazīmes. Fiziskā un garīgā darba spējas ierobežotas. Audzinātājiem te jābūt uzmanīgiem, lai meitenes vieglāki pārciestu šo laiku. — Zēni šinī laikā krietni aug, darba spējas tiem lielākas nekā meitenēm, lai gan garīgā briedumā vājāki. Sevišķu uzmanību veselības ziņā neprasa.

Ap 14. gadu meitenēm parasti iestājas arī fiziskā pubertate ar tās fizioloģiskām pazīmēm. Morbiditate pieņemas un nereti ir divreiz lielāka nekā zēniem tanī vecumā. — Zēni spēcīgi aug. Pusaudža saskaldījusies dvēsele arvienu skaidrāki izpaužas savā raksturīgajā savdabībā, atrastais „es“ grib izteikties, gan ne tik daudz garīgi, jo šinī laukā vēl nav jaunu spēku pieplūduma, bet vairāk ārīgi, ar neapvaldītām izturēšanās formām. Audzināšanas ziņā taisni zēni nu prasa lielāko uzmanību un vērīgu atbalstu, lai jaunradušās dziņas ievadītu veselīgas aktivitātes gultnē.

15 gadu vecumā meitenes jau pārspējušas pubertātes iestāšanās satricinājumus. Tiekme uz slimošanu (mazasinība) gan turpinās, bet garīgais briedums jau rāda zināmu gatavību. Garīgajā attīstībā viņas ievērojami pārākas par 15 gadu zēniem, kam fiziskā pubertate nu tikai sākas. — Tagad zēniem sākas viņu grūtais laiks, ne tik daudz fiziski, kā garīgi. Zēni pāraug meitenes. Ātrās augšanas dēļ kustības neveiklas, neharmoniskas. Balss vēl „lūzt“, — no zemā, vīrišķīgā krūšu reģistra šad un tad vēl pārsviežas falcetā. Arī balss šinī laikā prasa saudzību. Chaotiskā gara dzīve ir vājš atbalsts darbam; fiziskās akcelerācijas procesi patērē tik daudz vitalās enerģijas, ka garīgam darbam maz kas atliek, un tāpēc sekmes skolas mācībās iet mazumā. Skolas prasības te pēc iespējas samazināmas.

Ar 16 gadiem sievietes jau tuvu augšanas noslēgumam un fiziskā ziņā jau atbilst sievišķīgajam tipam. Tās nu jau „pieaugušas“ un kā tādas arī kārto savas attiecības ar sabiedrību. Arī Latvijas civillikums šinī vecumā atļauj sievietēm precēties (ar vecāku vai aizbildņu piekrišanu); vīriešiem šis vecums noteikts uz 18 gadiem, kāds stāvoklis visumā arī atbilst fiziskās attīstības samēriem. Zēniem 16 gadu vecumā jau pa lielākai daļai iestājušās dzimuma gatavības pazīmes (polucijas), balss pilnīgi iekārtojusies krūšu reģistrā. Paši izjūt sevi par pieaugušiem, lai gan garīgais briedums nu tikai, pēc atplūdiem, sāk īsti kāpt. Puberalā dvēsele ar savām trauksmēm un noskaņu maiņām, tāpat kā meitenēm, arī zēniem atnes maz prieka.

Ar 17 un 18 gadiem sieviete jau pilnīgi izveidojusies. Tā sasniegusi savu gatavību (Gize), bet vīrietis nu tikai izkļuvis no pubertātes miglāja (Krogh-Jensens) un tam vēl vairāku gadu attīstības ceļš priekšā. Savam tipam raksturīgā brieduma ziņā 17—18 gadu vīrietis nu tikai sāk to attīstības kāpienu, ko meitenes savā ceļā sāka 15 gadu vecumā.

Šinī laikā arī dzimuma jūtas sāk spēcīgāki rosīties. Priekšpubertates biklums un mājīgā nevērība (zem kuras nereti slēpās neizteikta un neapzināta interese) pret otru dzimumu pakāpeniski ir pārveidojušies vairāk vai mazāk izteiktā interesē pret otra dzimuma personām. Neveiklās vairīšanās vietā stājas tuvošanās tieksme. Rotaļīgas sarunas, kopīgas pastaigas, dejas, sarakstīšanās. Vēlēšanās patikt otram dzimumam. Izjūt arī savu pašvērtību, ko dot otrai pusei. Nav retums arī iemīlēšanās, kurai tomēr nav īsta dziļuma. Tas parasti nāk tikai lielāka brieduma gados.

Tāda visumā ir skolnieku — zēnu un meiteņu — attīstības gaita. Zināms, te skicēta tikai schema, bez detaļiem un bez iedziļināšanās atsevišķos gara dzīves — intelekta, jūtu un gribas laukos. Šī schema tomēr rāda abu dzimumu pārstāvju psiches un socialās attīstības gultnes, kas nebūt nav vienādas. Tās nav apvienojamas ne temporāli, ne pēc satura kvalitātes un pakāpes. Pēc gara dzīves struktūras un arī pēc somatiskajiem procesiem zēni un meitenes ir tipiski atšķirīgas grupas, ko nevar pakļaut vienam režimam, vienām prasībām un ar to arī vadīt uz vienu mērķi, nekaitējot tām pamata kvalitātēm un vērtībām, ko daba lielākā vai mazākā mērā ielikusi katrā šo grupu pārstāvī.

Nemaz nerunājot par sevišķiem uzdevumiem, kas skolas mācībā un audzināšanā sasniedzami zēniem un meitenēm un ko kopmācības skolās tikai mazā mērā iespējams realizēt, nedrīkstam aizmirst vienu no pedagoģijas pamatprasībām — pēc iespējas homogenas klases. Jau katrs dzimums par sevi dod klasēs lielu individualu dažādību, un skolotāja darbs taisni šā apstākļa dēļ nav īsti ražīgs, bet ja klases variabilitātei vēl pievienojas dzimuma īpatnības, tad darbs vēl grūtāks, sarežģītāks un arī neražīgāks. Skolotāji ir ļoti neapmierināti, ja vienā klasē vai grupā ir skolēni ar 2, 3 un vairāk gadu starpību vecuma ziņā. Ja arī tiem vienādas zināšanas skolas priekšmetos, tomēr gara dzīve būs dažādi ievirzīta un gradualī atšķirīga. Vai apstākļi var būt labāki, ja kopā mācīsies zēni un meitenes, kam vecums — pēc dzimšanas apliecībām — gan vienāds, bet dažādi attīstījušies gara dzīve rāda 2—3 gadu starpību? Tikpat maz var atzīt par pareizu tādu skolas iekārtu, kur pubertātes laika un pirmās menstruācijas satraukumā uzvilņota meitene, kam tieksme uz iedziļināšanos sevi un sava „es“ noskaidrošanu — nosēdināta uz viena sola ar 13 vai 14 gadu zēnu, kas pilns pusaudža nebēdības, spara un bravuras. Kopmācību tādos apstākļos var atzīt tikai par pedagoģisku inkonkvenci.

XI. Koptmācības skolās nevar sasniegt audzināšanas mērķi.

1. Audzināšanas jēdziens. Audzināšana, kauču arī tikai tās primitīvākos veidos, arvienu ir bijusi cilvēces socialās iekārtas pazīme. Tā ir cilvēku kopdzīves funkcija, jo cilvēks arvienu, apzināti vai neapzināti, ietekmē citus un arī pats dzīvo citu ietekmē. Arī pagātne audzina cilvēku: pagātnes kultura, tradīcijas, ierašas, viss objektīvais gars un šī gara objektivācijas darbojas uz cilvēku un veido viņa gara dzīvi kādā īpatnējā virzienā.

Tā audzināšanas jēdzienu var tvērt ļoti plaši, kā „visu tiešu vai netiešu, apzinātu vai neapzinātu vienu cilvēku iedarbību uz citiem, kuras rezultātā šo cilvēku dabiskās īpašības un spējas tiek paceltas augstākas būtības stāvoklī“.⁷⁴⁾

Mācības kā audzināšanas sastāvdaļas sevišķais uzdevums ir ar piemērotā veidā sniegtām zināšanām, praktiskām mācām, un izkopjot intelekta vingrumu, tuvināt cilvēku tiem mērķiem, ko sprauž audzināšana. Tāpēc, kā jau pieminēju sākumā, audzināšanas un mācības jēdzieni nereti saplūst, jo mācība no audzināšanas grūti atdalama.⁷⁵⁾ Īstenībā tās nemaz nepastāv viena bez otras, lai gan praksē mācība visbiežāk sprauž tikai utilitāra rakstura mērķus, atstājot audzināšanai visu cilvēka koprakstura un personības veidošanu.

Pirmais audzināšanas veids saskatams tīri bioloģiskā plāksnē, proti — kā vecāku instinktā fundēta gādība par jaunās paaudzes labklājību. Šai pirmatnējai gādībai seko pielāgošana socialās dzīves normām, jo cilvēks nav tikai bioloģiska būte. Viņš ir arī loceklis kādā socialā organismā, kam savas respektējamās normas un likumi, kas jāizveido tālāk līdz iespējamai pilnībai. Bet pāri bioloģiskai un socialai sferai ir vēl augstākā ideju un garīgās kulturas pasaule. Tai ir sava likumība, kurā realizējas ideju pasaules augstākā jēga — vispārcilvēciskās vērtības. Audzināšanas uzdevums ir ievest individu arī šai augstāko vērtību pasaulē, padarīt viņu arī par šīs pasaules sargu un vērtību kopēju.

Tādā izpratnē audzināšana ietver sevī trīs savā starpā vienotus motīvus: bioloģisko, kas cenšas nodrošināt nākošās paaudzes individuālo eksistenci, izveidot tās fiziskās un gara spējas, sniegt nepieciešamās mācības dzīves prasību apmierināšanai; socialajā plāksnē ietilpst audzināmā pielāgošana sabiedriskai videi, lai ar to varētu veikt kopīgus uzdevumus un realizēt savas socialās kopas, savas tautas un

⁷⁴⁾ Prof. A. Dauge. Socialais motīvs audzināšanā. IMM., 1932, 5/6. nr.

⁷⁵⁾ Ed. Pētersons. Vispārīgā didaktika. 1931. 5. lapp.

valsts mērķus; trešais — ētiskais moments audzināšanā veido autonomu personību, kas sevī ietver augstu cilvēcības ideju un dod īsto gaismu un vērtējumu tiklab bioloģisko, kā socialo uzdevumu realizācijai. Šis pēdējais motivs paver ceļu uz tīri garīgu augstākas kategorijas kulturu.

Cilvēka audzināšana nevienu no šiem motīviem nedrīkst izslēgt, ja audzināšana par mērķi spraudusi harmonisku cilvēku, kas piepilda savu būtību, savu „es“ ceļā uz augstāku humanitāti. Ja cilvēkam trūks tā apgarojuma, ko dod viņa būtībā pamatots idealisms, viņš nepacelsies pāri bioloģiskās vai socialās lietderības plāksnei, bet tā tad būs nepilnīga, pat cilvēka necienīga dzīve. Šī augstākā būtība jāaskata visiem.

Šādas audzināšanas gaismā katram jāatrod savs sevišķs aicinājums, kas gara ievirzes, gara dispozīciju veidā jau ielikts katrā individā. Te ir savs īpatnējs aicinājums vīrietim un sievietei.

2. Abu dzimumu līdzvērtība un savstarpēji audzināšanas uzdevumi. Bet kāds tad nu ir augstākais aicinājums un augstākā būtība vīrietim kā sava tipa pārstāvim, kāda sievietei?

„Katrs cilvēks jau savās potenciēs ir dots arī kā vīrs vai sieva, kā tēvs vai māte — tas pieder pie īstas, neaizturētas dzīves pilnības. Šo potenci neizdzīvotība rada divainības, pat kropļojumus,“ saka prof. Celms⁷⁶). Prof. Gaups⁷⁷) šo pašu domu izsaka vārdos: „Meitenes pasaule ir māja, puisēna māja ir pasaule.“ Te iezīmēti divi pamata motīvi, katram dzimumam savs: sievietei — mātei un mājas dvēselei būt, vīrietim — tēvam būt un ģimenes objektīvos apstākļus veidot.

Augstāk minētā audzināšanas mērķa izpratnē te gan it kā uzsvērts tikai viens aspekts — bioloģiskais, tomēr tas jāsaprot visā plašumā. Pilnvērtīgs cilvēks bioloģisko uzdevumu realizē visas socialās iekārtas pamatformā — ģimenē, kura savukārt ir gara kulturas šūpulis. Tāpēc augstāk minētais tēva un mātes vārds sevī ietver daudz plašāku saturu — īstenībā visus trīs audzināšanas motīvus: bioloģisko, socialo un autonomās personības motīvu. Vīrietis un sieviete kā bioloģiskas, socialas un ētiskas būtes nostādītas augsta audzināšanas uzdevuma priekšā, proti — realizējot vīrietī un sievietē ieliktais potenci, nevien uzturēt cilvēci un tās kulturu, bet darīt to bagātāku un pilnvērtīgāku.

Abi dzimumi te vienlīdz vērtīgi, abi kā neapmainami

⁷⁶) Prof. T. Celms. Dzimumu psiholoģija.

⁷⁷) Prof. R. Gaupp. Psychologie des Kindes. Latv. tulk.

komponenti iekļaujas harmoniskā cilvēka gara veidojumā; tie ir nepieciešams papildinājums viens otram, un viens bez otra arī pilnam nav izprotami, bet tie tomēr nav vienveidīgi un vienlīdzīgi. Audzināšanas ideāla — autonomas ētiskas personības prasībām — tā galīgā formā vienādi pakļauti abi dzimumi, tikai katrs to realizē savā īpatnējā veidā. Bet tas nozīmē, ka ir vīrieša audzināšana un sievietes audzināšana, tāpat kā ir vīrietis un sieviete.

Sakarā ar abu dzimumu audzināšanas problēmu var pacelties jautājums par audzināšanas un skolas ietekmi uz vīrieša un sievietes psihisko tipu: vai vēlams ar audzināšanu sievietes un vīrieša psihes tipiskās īpašības kāpināt, vai censties tās nivelēt, tā tuvinot abus dzimumus kādam jaunam vienveidīgam tipam.

Kopaudzināšanas un kopmācības aizstāvji aizrāda, ka abi dzimumi kopīgā skolā viens no otra kaut ko aizņemas: sievietes topot aktīvākas, patstāvīgākas, un vīrieši savaldīgāki un socialāki. Prof. Fersters⁷⁸⁾ te gluži dibināti aizrāda, ka sievietes tips ar to nemaz netaps būtiski aktīvāks, ja pieradis reaģēt uz katru ārpusaules iespaidu, uz katru kairienu. Tā būs daudz vairāk reakcija nekā akcija. Tikai tā rosme, kas nākusi no garīgās personības dziļumiem, ir patiesa aktivitāte, viss cits ir ārpusaules vara pār cilvēku, tā tad „pasivitāte“. Jo vairāk padziļinās dvēseles dzīve, jo lielāks top mīlestības un sevis uzvaras spēks, jo vispusīgāki attīstās sirdsapziņas dzīve, jo asāki pazīst dzīves vērtības, jo cilvēks top aktīvāks šā vārda augstākā jēgumā un jo spēcīgāka un dziļāka iedarbība iet no viņa uz pasauli, lai gan no ārpusaules viedokļa tāds cilvēks liksies būt „pasīvs“. Tikai no tādas sievietes, kas sevī saglabājusi „sievas svēto mieru“, Fersters arī gaida patiesu kultūras celšanu. Tā tad būtiskas un tādā izpratnē arī derīgas ir tikai tās ierosas un sevis izpausmes, kas nāk no sievietes resp. vīrieša dvēseles dziļumiem, kur daba mūžīgo dispozīciju veidā ielikusi cilvēkā to, kas tam jāargā, jāizkopj un ar ko arī pašam jākalpo cilvēcei. Viss cits ir pārejošs, īsai distāncei varbūt arī šķietami derīgs, bet bez augstākas jēgas un attaisnojuma.

Un tomēr nedrīkstam aizmirst cilvēka divvienību, kur dzimumu īpatnību apvienojumā rodas īsti garīgais dziļums. Šinī integrācijas procesā dzimumu īpatnībām nevis jānīkst un jāzūd, bet jāpapildinās. Vīrieša dvēseles spēkam ar sievietes maigumu jāgūst augstākā pašdisciplīna un apgarotāks

⁷⁸⁾ Fr. W. Foerster. Schule und Charakter. 57. lapp. u. t.

heroisms; te jāizaug tam idealam vīrietim, kam piemīt — angļu zinātnieka Hakslija (Huxley) vārdiem runājot, „a vigorous will, controled by a tender conscience“ (spēcīga griba, ko kontrolē jūtīga apziņa), bet sievietes dvēselē no vīrieša spēka un neatlaidības jāieplūst gribas un augstākas konsekvences elementiem, tomēr „ne lai attīstītu vīrišķīgo sevis piepildīšanas veidu, bet lai to darītu nelokamu pašaizliedzībā, līdzjūtā pastāvīgu un mīlestībā heroisku“ (Fersters). Šinī augstākā integrācijā neviens netiek aplaupīts, neviens neko vērtīgu nezaudē, bet iegūst un top pilnīgāks. Bet tas var notikt tikai tad, ja ir izkopti vīrišķības un sievišķības elementi, ko dot un ņemt.

3. Līdzšinējās audzināšanas un mācības nepilnības gara kulturā. Mechaniskās iekārtas kopmācības skolas nevar veikt šādu augstāku tipu audzināšanas darbu. Te nav iespējams realizēt skaidru vīrieša un skaidru sievietes rakstura ideālu un radīt nepieciešamos psiholoģiskos priekšnoteikumus abu dzimumu savstarpējai garīgai iedarbībai. Augstāka savstarpēja audzināšana var sākties tikai tad, kad tips jau parādījies savā īpatnējā daļumā un spēkā, kad tas jau pats sevi atradis. Bet pusaudžu gados un puberalās jaunatnes mijkrēslī, kad gara dzīve tik nestabila un juceklīga, tad ticība kādai labvēlīgai savstarpējai abu dzimumu ietekmei, un it īpaši nivelētajos ikdienas apstākļos, nereti var piedzīvot vilšanos.

St. Holls, runādams par amerikāņu sieviešu koledžām, kas iekārtotas pēc vīriešu skolu parauga, izsaka domas, ka šo mācības iestāžu ietekmē var notikt, ka sievietei paliek tikai viņas dzimums, bet izzūd sievišķība. Kopmācības skolu zeme Ziemeļamerikas S. V. jau jūt šo nelaimi. Sieviete tur izvairas no ģimenes dzīves un sevišķi no mātes pienākumiem. Iedzīvotāju skaits tur aug no iecelotājiem un iedzīmtajiem nēģeriem, bet ne no turienes kulturalajām ģimenēm, kur intelektualisms un materialisms ir bijis liels kavēklis normalai ģimenes dzīvei. Kāds St. Hola piemērs⁷⁹⁾, attiecināts uz trim amerikāņu sieviešu koledžām, te ļoti raksturīgs. No 705 skolniecēm, kas beigušas kursu, apprecējušās tikai 196, t. i. 27,8%. No šīm laulībām 66 (33,6%) bijušas bez bērniem, visām pārējām kopā bijuši 222 dzīvi bērni jeb caurmērā 1,7 bērni katrā ģimenē. Tā 705 absolventes (pievienojot vēl 196 vīrus — 901 persona) nākošā paaudzē par savas kulturas mantiniekiem atstāja tikai

---

⁷⁹⁾ Gabriel Compayré. L'adolescence. Etudes de psychologie et de pédagogie. Paris. 1909. Krievu tulk. 1910. 83. lapp. u. t.

222 pēcnācējus, kamēr nediplomētajām sievietēm ievērojami lielākas ģimenes.

Arī Latvijas skaitļi rāda, ka mazāk izglītotām aprindām ir lielāks vitāls spēks un instinktīva dzīvotgriba nekā vairāk izglītotiem iedzīvotāju slāņiem. Tā 1937. gadā no visiem 34.863 dzimušiem 12.928 (37%) pieder Latgalei, lai gan tur ir tikai 29% no visiem Latvijas iedzīvotājiem. Iedzīvotāju dabiskais pieaugums 1937. g. g. Latgalē bija 5.187, Zemgalē 866, Kurzemē 378, Vidzemē 250, bet Rīgā tikai 99.⁸⁰⁾ Tā tad — jo augstāka kultūra, jo zemāka dzimstība. Un sekas te var būt tādas, ka kultūra pati sevi iznīcina.

Bieži vien šīs bēdīgās parādības cēloņus meklē skolās kā augstākas kulturas veidotājos faktoros, tomēr ne visa vaina te uzliekama skolām un skolās gūtai izglītībai. Te vairāk vainojama vispārīgā materialistiskā gara ievirze, kas ģimenē un bērnos redz tikai kavēkli un traucējumu ērtai dzīvei. Tomēr arī skolu nevar atbrīvot no līdzatbildības par tautas likteni. Skola var būt viens no spēcīgākajiem faktoriem tautas audzināšanā, tautas pagriešanā uz jaunu ceļu, no kura saskatāmas, blakus materialajām, arī citas vērtības, pie tam augstākas, pilnīgākas, mūžīgas. „Sevišķi mūsu sievietēm, kas par daudz aizraujas ar gluži seklām lietām“, saka prof. P. Jurevičs,⁸¹⁾ „vajadzētu atkal nākt pie pareiza ieskata par īstākām un dziļākām laimi nesošām vērtībām, kāda it sevišķi ir ģimenes dzīve un bērni. Tām vajadzētu koncentrēt savas dzīves saturu it sevišķi šai virzienā, kas tām varētu būt jo vieglāk, ja tās ik mirkli atcerētos savas saistības un pienākumus pret savu tautu un tās likteni, apzinoties, ka tikai no tām atkarājas, vai šī tauta dzīvos vai izmirs. Šo vērtības apziņas pārraudzināšanu, šīs atbildības sajūtas izveidošanu, šo saistības apziņas atjaunošanu ar savu zemi, ar darbu, ar savu tautu vajadzētu sākt jau no skolas.“

Te norādīts uz skolas nozīmi un uzdevumu tautas pār-
audzināšanā. Skolai jārunā uz audzēkņu sirdi, jārosina tie spēki un jāskar tās vērtības, kas ir dvēseles dziļumos. Te nepietiek ar intelekta attīstību; te blakus loģiskas domāšanas spējām vēl kas cits vajadzīgs, — jāsaskata arī savs īpatnējais pienākums un jāiedegas centienos pēc tā.

Kad ģimenē tēvs vai māte saviem bērniem saka ko vispārīgu, tie saka visiem kopā, bet kad jārunā no sirds uz sirdi, tie saka dēlam atsevišķi un meitai atsevišķi. Tā vienkārši

⁸⁰⁾ Latvijas statistiskā gada grāmata. 1937/38. 12. un 14. tab.

⁸¹⁾ Prof. Pauls Jurevičs. Nacionalās dzīves problēmas. 1936. 262. lapp.

cilvēka saprāts un audzināšanas instinkts rāda, ka kopmācības skolas nav īstā vieta, kur runāt par augsto dzīves piepildījumu. Viss te jāskata ideālu gaismā, kuri pēc būtības taču katram dzimumam savādi.

Nepietiks ar to, ka tikai dažus priekšmetus mācīs vīriešiem un sievietēm atsevišķi, ka mācīs vīriešiem militāro mācību un sievietēm tā vietā mājturību vai rokdarbus un ja ārsts vai dabas zinību skolotājs kaut ko pastāstīs par īpatnējo higienu. Visai sievietes izglītībai jānes tāds gars, kas atbilstu sievietes stāvoklim dabā un pasaulē, kas atbilstu augstās garīgas kultūras pastāvēšanas prasībām un sievietes uzdevumam šo prasību piepildīšanā. Sievietes izglītībā jāpanāk īsta emancipācija, īsta atbrīvošanās no sievietes dabai un aicinājumam nepiemērotā un vienpusīgā intelektualisma, kas sievieti garīgi izkaltē, aizved no ģimenes un iesaista sievietei neatbilstošās profesijās. Audzināšanā vispār un sevišķi sievietes audzināšanā jāuzsver ģimenes ideāls. Tāds virziens būs arī pilnīgā saskaņā ar Valsts Prezidenta Dr. K. Ulmaņa atzinumu, ka „ģimene ir stūrakmens visā mūsu valsts dzīvē, un pēc tam nāk skola, kas turpina ģimenē uzsāktu jaunās paaudzes audzināšanu“. (No Valsts Prezidenta runas pašvaldības amatpersonu kursos 1935. g. 4. martā).

Runājot par sieviešu izglītību, gan nedrīkst aizmirst arī to dilemmu, kuras priekšā nostādīta katra sieviete: tai tēlojas ģimenes dzīve un arods. Ģimenes dzīves nodibināšanā mūslaiku dzīves iekārta nav sievietei devusi iniciatīvu, tikai viņas tālākā uzturēšanā un izveidošanā sievietei pienākas lielākā atbildības daļa. Līdz ģimenes dzīves nodibināšanai un daudzos gadījumos arī vēlāk sieviete spiesta gādāt par savu eksistenci, arī laulības dzīvē atbalstot vīru nepieciešamo materiālo līdzekļu gādāšanā. Tā sieviete spiesta rūpēties arī par arodniecisku izglītību.

Bet te nu notiek, ka aroda izvēlē sieviete aiziet pārāk tālu no sava īstā aicinājuma. „Pielīdzināšanās“ tieksme to aizvedusi pat līdz tādām profesijām, kur tai nav saskatāma nekāda iespēja tapt par mājas un ģimenes gara kopēju. Jāatzīst, ka atjaunotās Latvijas laikā piemērotu sieviešu arodu izvēles ziņā notikušas lielas pārmaiņas uz labo pusi, tomēr arī pašreizējais stāvoklis vēl rāda, cik grūti nākas sievietēm piegriesties viņu izglītībā no agrākos laikos iesāktā maldīgā „pielīdzināšanās“ ceļa uz sievietes aicinājumam un dabai piemērotu izglītību.

Sacītais tomēr nenozīmē, ka jāiet atpakaļ pie sieviešu izglītības iestādēs dažkārt kultivētās jūtu pārsmalcinātības un

atrautības realai dzīvei. Īstā sievietība to nebūt neprasa. Sievietes gara auglīgai dzīvei nepieciešama nevis norobežošanās un iegrīmšana sevī, bet veselīga papildināšana ar tiem heroiska idealisma elementiem, kas kalpo ģimenei, nacijai un kulturai. Šis idealisms neatstās sievieti nevarīgu realās dzīves prasību priekšā, tas dos iespēju gādāt arī par eksistenci, bet arvienu rādīs arī sievietes īsto aicinājumu, kur viņas būtība var sevi piepildīt.

Vācija, ar 1938. gadu sākot, ir mēģinājusi sieviešu izglītību radikāli reformēt. Pilnīgi nošķirot zēnu un meiteņu vidusskolas, tur meiteņu skolās ievests arī cits mācības plāns un grozīta liela daļa mācības materiala. Sieviešu mācības iestāžu uzdevums tur izteikts Ādolfa Hitlera vārdos: „Sagatavot audzēknes mātes pienākumiem“.⁸²⁾ Meiteņu vidusskolām te divi tipi — mājsaimniecības un valodu tips. Raksturīgajā mājsaimniecības nozares vidusskolā blakus vispārējās un estētiskās izglītības priekšmetiem trijās pēdējās klasēs obligatoriski jāmacas arī ēdienu gatavošana, darbi mājā un dārzā (ziemā amata mācība), veselības mācība un veselības kopšana (arī praktiski), bez tam četru nedēļu nepārtraukts dienests zīdaiņu namā, bērnu dārzā vai ģimenē; sieviešu rokdarbi visās klasēs. Šie priekšmeti pēdējās trijās klasēs aizņem ne mazāk kā trešo daļu no visa mācības laika.

Tāds iekārtojums gan dod stipru materialās noderības pamatu, tomēr negarantē pilnvērtīgu sievietes izglītību. Tiecoties pēc mājas dzīvē nepieciešamām mācībām, gara izglītībai dots samērā maz. Labi panākumi te būs tikai tad, ja skolotājs spēs mācības vielu apgarot, etizēt un sniegt tādā dvēseles siltumā, ka arī audzēknēs iedegas svētā pienākuma uguns varonīgai kalpošanai. Praktiskās mākas vien, vai arī atbalstītas tikai ar visai ierobežotu gara kulturu, nevar veidot harmonisku cilvēku un pilnvērtīgu sabiedrības locekli. Te jāpanāk nepieciešamais līdzsvars, kas gan lielā mērā atkarīgs no katras tautas garīgās un saimnieciskās konstelācijas. No Latvijas skolām šim garīgā un materialā aspekta līdzsvarojumam vistuvāk gan būs jaunās sieviešu ģimnazijas.

Līdz šim esmu vairāk pieminējis sieviešu audzināšanu un mācību. Tas tomēr nenozīmē, ka vīriešu audzināšanā un mācībā jau darīts un sasniegts viss iespējamais nācijas un kulturas kuplināšanai un pastāvēšanai. Arī te vajadzīgs jauns socialāks gars, kas grib kalpot nevien sev un šim momentam, bet arī citiem un nākotnei. Tomēr vīriešiem apstākļi lab-

⁸²⁾ J. Kronlīns. Vidusskolu reforma Vācijā. IMM., 1938, 5/6. nr.

vēlīgāki. Te mācības priekšmeti un mācības metodes nav par kavēkli vismaz vīrietim raksturīgās intelektuālās gara ievirzes veicināšanai, ja vien prāta asumu un gribas stiprumu varēs līdzsvarot ar dvēseles cildenumu.

XII. Kopaudzināšanas pedagoģiskā vērtība.

Gandrīz visi iebildumi, kas celti pret zēnu un meiteņu kopmācības skolām, vērsti pret abu dzimumu mācību pēc vienām programām un metodēm, kur neievēro abu dzimumu dažādo fiziskās un psihiskās attīstības tempu, zēnu un meiteņu dzimuma dispozīcijās pamatotu raksturu un ignorē nākamās dzīves uzdevumus. Tie ir smagi iebildumi un visumā pilnīgi pamatoti. Kopmācības skola no šā viedokļa nav ataisnojama.

Bet kopmācības skolas dzīvē ir arī tādi momenti, kas nav nobīdami līdz ar mehānisko koinstrukcijas iekārtu. Tos līdzīgi notiesājot un no tiem atsakoties, būtu arī zaudēts kas svarīgs un vērtīgs. Es te domāju kopaudzināšanu, kas zināmos apstākļos vēlama, tādu kopaudzināšanu, kur ievērota nepieciešamā distance, kur abu dzimumu skolēni nav spiesti atrasties viens otra tuvumā līdz apnikumam, pie tam vēl tādos attīstības posmos, kad viņi pēc šāda tuvuma nemaz netiecas. — Minēšu īsumā šādas kopaudzināšanas pozitīvās puses.

1. Ģimene ir audzināšanas pamatforma, kāpēc katrs iekārtojums, kas veicina ģimenes dzīvi, pelna ievēribu arī kā audzināšanas faktors. Vai kopaudzināšana veicina ģimenes dzīves nodibināšanu, šis jautājums vēl līdz šim nav vienveidīgi atbildēts. Šai problemā ievijas tik daudz citu faktoru ar tīri lokālu raksturu, ka rezultāti šai ziņā var būt dažādās vietās cits citam pilnīgi pretēji. Tiklab Eiropas, kā Amerikas pedagogi bieži izsaka domas, ka kopmācība nivelē skolēnus dzimuma ziņā, padara tos indifereņus, kāda izjūta neizdevīgi atsauca uz vēlāko ģimenes dzīves nodibināšanu. Ir arī pretējas domas. Aizrādīšu te tikai uz G. Kompeires⁸³⁾ minētiem amerikāņu datiem, kas šādus pārmetumus neapstiprina. No amerikāņu sieviešu koledžu absolventēm apprecoties 22%, bet no kopmācības koledžām 28%. Tā tad kopmācības skolas it kā veicina ģimenes dzīves nodibināšanu, lai gan fakts, ka no vidusskolu absolventēm tikai ceturtdaļa nodibina ģimenes dzīvi, ir pats par sevi traģisks.

⁸³⁾ Gabriel Compayré. L'adolescence. Etudes de psychologie et de pédagogie. Paris. 1909. Krievu tulk. 91. lapp.

Arī Eiropā daži pētījumi apliecina, ka kopmācība rada ģimenes dzīves nodibināšanai labvēlīgus priekšnoteikumus. G. Krogh-Jensens balstas uz A. Lēmaņa Dānijā 1916. g. izdarīto pētījumu pie apm. 5000 skolēniem dažādās skolās un dažādā vecumā. Viņš atradis, ka kopmācības iekārta nivelē abu dzimumu skolēnus priekšpubertātes vecumā, kamēr pubertātes un pēcpubertātes vecumā kopmācības skolās konstatēta dzimuma īpatnību izcelšanās lielākā mērā nekā šķirtās skolās. Šis apstāklis tā izskaidrojams, ka nivelētāju ietekmi vada intelektuālā rakstura kopmācība, kas sevišķi jūtama dzimuma ziņā maz ietekmējamā priekšpubertātes laikā. Kad dzimuma rosmes top spēcīgākas, otra dzimuma klātbūtne izrādas izcilāks faktors nekā kopmācības nivelētāja iedarbība. Tāpēc arī kopmācības skolās šinī laikā dzimuma atšķirības spīgtākas nekā šķirtās skolās.

Ja ievērojam, ka pēcpubertātes laikā vīrieši un sievietes savā tipiskā būtībā jau tiktāl noskaidrojušies, ka šķiet viens otram nevien pievilcīgi, bet „var būt arī par pedagoģisku spēku otram dzimumam“ (Fersters), tad atturīga kopaudzināšana pēcpubertātes laikā var būt svarīgs faktors nācīgas turpmākā dzīvē.

2. Kopaudzināšana skolā ir dabisks mājas audzināšanas turpinājums. Kamēr kopmācības skolas ar savu mehānisko vienvēidību ir gluži mākslīgs iekārtojums, mājas kopaudzināšana, kur dēli un meitas nav cits no cita izolēti, sastopama visā dabā. Katram dzimumam arī ģimenē savi pienākumi, savs darbs un vajadzības gadījumā arī sava mācība, bet tomēr visi apvienoti nedalītā ģimenes vienībā, kur arī aug spēcīgs kopības gars.

3. Kopaudzināšana ir dzīvāka, garīgo un materiālo komponentu ziņā bagātāka nekā šķirta mācība un šķirta audzināšana. Arī audzināšanā der pārmaiņa un dažādība. Tā atsvaidzina un veicina gara rosmes.

4. Kopaudzināšanā labāk mācas saprast un pazīt cilvēku, un pie tam nevien abu dzimumu pārstāvji cits citu, bet arī viena dzimuma personas savā starpā. Kopaudzināšana dod daudz vairāk jaunu situāciju, kur var izpausties cilvēka īstais „es“.

5. Kopaudzināšanā nav vietas izplūdušai romantiskai sapņošanai par otru dzimumu. Te vienmēr darbojas līdz kāds realisma motīvs, kas sauc atpakaļ īstenībā. Zināms, te jāsaduras ar seksualisma draudiem, kas var stāties pilnīgi nōrmas erotikas vietā. Taisni kopaudzināšana ir tas lauks,

kur atsevišķu seksuali ievirzītu īpatņu iespajds var būt bīstams, lai gan pedagoģiska literatūra reti min gadījumus, kur labi vadītās skolās kopaudzināšana būtu kaitējusi tikumībai. Izņēmumi un sevišķi gadījumi iespējami visur.

6. Kopaudzināšana ir socialāka un izdevīgos apstākļos, sevišķi pēcpubertates laikā, palīdz jaunekļiem atbrīvoties no brutalitātes tieksmēm.

7. Kopaudzināšana ir uzticības pārbaude un pierādījums. Nereti audzināšanā nevar sasniegt vēlamos rezultātus vienīgi tādēļ, ka visas labās pamācības un mājiēni ietīti neuzticībā pret audzināmo. Šī neuzticība nospiež garīgi, nelauj attīstīties pienākuma un pašvērtības apziņai, bet uzticība veicina taisni labo iedģļu attīstību.

Minētie faktori audzināšanā tik svarīgi, ka to gaismā kopmācības skolas dabū ievērojamu atbalstu. Arī kopmācības skolu aizstāvjiem sava daļa taisnības. Viss te atkarģgs no viedokļa, no kāda apskata kopmācības skolu problemu. Ja lūkojamies no mācības viedokļa, tad kopmācības skolām — sevišķi tām, kur mācas pubertātes vecuma bērni — nav pedagoģiska attaisnojuma; ja lūkojas no audzināšanas viedokļa, tad nevar neredzēt arī pozitīvās puses. Kopmācības skolas tādējādi ir reizē sliktas un arī labas.

Nākotnes uzdevums — tā pārveidot visu skolas mācību, audzināšanu un iekārtu, lai pedagoģiskās inkonsekvences izzustu.

XIII. Praktiski secinājumi.

Skolas iekārtojumā jāievēro, kas ir skolas galvenais mērģis: audzināšana vai mācība. Jāatzīmē, ka Latvijas skolās vispār pārsvarā mācības elementi, sevišķi tas sakāms par dažādajām skolām pilsētās, kur viss laiks, ko skolēni pavada skolas sienās, aizņemts ar noteiktiem mācību priekšmetiem. Audzināšanas elementi te mazāk izcelti. Lauku pamatskolās, kur iekārtotas kopmītnes, stāvoklis citāds. Te vismaz viena daļa skolēnu pavada skolā visu nedēļu, tie iesaistīti te ar visu savu dzīvi un interesēm. Arī skolotāju parasti te nav daudz un tiem ciešāki sakāri ar saviem skolēniem: labāki zina skolēnu mājas apstākļus, viņu priekus un bēdas, kāpēc arī daudz tuvāks garģgs kontakts ar audzēkņiem. Šāis skolās audzināšanas faktori varēs rādīt savu spēku daudz vairāk, bet mācība dažkārt cietīs. Sekmju salīdzinājumi to arī apstiprina.

Vidusskolās mācības elementi vēl vairāk izcelti. Parasti te katram priekšmetam savs skolotājs, un viņš savā priekš-

metā spiests vērtēt skolēnus tikai no sekmju viedokļa. Pat klases audzinātāji te nespēj vispusīgi iepazīties ar saviem audzēkņiem un tos vadīt, jo mācību gaitā neizteicas viss indivīds. Taisni vidusskolās, kur veidojas skolēnu raksturs, kur apziņā izkristalizējas nākotnes uzdevumi un ideāli un kur tāpēc audzināšanai vislielākā nozīme, līdz šim vismazāk bijis iespējams audzināt.

No pedagoģiskā viedokļa uz visu šai un iepriekšējās nodaļās sacīto lūkojoties, jāatzīst, ka jo vairāk skolā uzsvērta mācība, jo mazāk attaisnojama zēnu un meiteņu kopmācība, bet kur lielāka vērība piegriezta audzināšanai, tur zēnu un meiteņu kopaudzināšana var būt visai derīgs audzināšanas veids. Skolu dzīvē nu jācenšas nevien dot zināšanas un praktiskas mākas, bet arī audzināt. Ciktāl šo mērķu sasniegšana atkarīga no skolas iekārtas, no kopmācības vai šķirtas mācības, no kopaudzināšanas vai šķirtas audzināšanas, skolu iekārtā būtu ievērojami šādi nosacījumi:

Bērnu dārzos un pirmsskolās, kur dzimuma ziņā bērni vēl pilnīgi neitrali, nav nekāda pamata šķirt zēnus no meitenēm. Te bērnam vēl pilnīgi jāsaņemas mājas un ģimenes atmosferā, un šķiršana radītu tikai neattaisnojamu lūzumu bērna dzīvē.

Pamatskolas 1. klasē bērni parasti iestājas 9 gadu vecumā. Meitenēm ap to laiku jau sākas auguma akcelerācijas posms, zēniem ap 10. gadu, tomēr attīstības pakāpes atšķirības vēl nav tik lielas, ka būtu praktiska vajadzība iekārtot pilnīgi šķirtu mācību. Dažu mācības priekšmetu īpatnējā rakstura dēļ un lai skolēni pakāpeniski pierastu pie šķirtas mācības, atsevišķi priekšmeti, piem., vingrošana un rokdarbi, mācām zēniem un meitenēm atsevišķi. Šāda iekārta var turpināties visā pirmā pakāpes pamatskolā, kur tad izveidotos parciāla kopmācība un kopaudzināšana.

Pilsētās, kur bērni ātrāki attīstas nekā lauku apstākļos, un kur lielas skolas ar paralelām klasēm, var iekārtot šķirtas klases zēniem un meitenēm jau no trešās klases sākot. Kopaudzināšanas labās puses tomēr izlietojamas pēc iespējas plaši. Zēniem un meitenēm kopēji rīta svētbriži, kora dziedāšana, kopēji skolas izrikojumi, ekskursijas, kopējs darbs skolēnu pašdarbības pulciņos skolotāju vadībā un, ja iespējams, arī kopējas tēvu valodas stundas. Šādas kopaudzināšanas iespējas paturamas un izlietojamas visās skolās.

Atsevišķas zēnu un meiteņu pamatskolas, jau sākot ar zemākajām klasēm, gan dod dažas ērtības iekārtojuma ziņā, bet rada asu lūzumu ar ģimenes iekārta, ko sevišķi mazie

skolēni dziļi izjūt; bez tam tādās skolās nav iespējams izlietot kopaudzināšanas pedagoģiskos elementus.

Pamatskolas 5. un 6. klasē, tāpat vidusskolu sagatavošanas klasēs mācas 13 un 14 gadus vecas meitenes, pret kurām ievērojama liela saudzība, lai gan tās savā īpatnējā attīstībā zēniem par vairāk gadiem priekšā. Kopmācībai šai laikā nav vietas, tomēr kopaudzināšanas elementi izmantojami.

Vidusskolās, kur parasti iestājas 13 (1. sag. kl.) resp. 15 (V kl.) gadu vecumā, zēnu un meiteņu nevienādas attīstības, sevišķo nākotnes uzdevumu un intelektualizētās mācības dēļ kopmācība no pedagoģiskā viedokļa nav attaisnojama, bet kopaudzināšana, augstāk attēlotā izpratnē, paturama visām klasēm. Vidusskolām tāpēc jābūt nevis pilnīgi šķirtām katram dzimumam, bet tikai ar atsevišķām klasēm zēniem un meitenēm. Šāda iekārta, ar tiem pašiem skolotājiem — vīriešiem un sievietēm, bet ar attiecīgi pieskaņotu mācības programmu un piemērotām metodēm, dod pilnīgu iespēju respektēt skolēnu dzimumā pamatotas īpatnības un nākotnes uzdevumus, pie tam nesaraustot tās saites, ar kurām daba saistījusi vīrieti un sievieti par cilvēcisku vienību.

Arodu skolās, kas domātas tikai vienam dzimumam, atkarībā no skolā mācāmās profesijas, audzināšanas elementiem maz vietas. Arī pārējās arodu skolās mācība tik lielā pārsvarā, ka īsti sekmīgs darbs būs šķirtās klasēs, tomēr kopaudzināšanas motīvi pēc iespējas izmantojami tāpat kā vidusskolās.

Tā organizētas skolas, kur pietiekamā mērā un katram dzimumam piemērotā veidā izmantoti tiklab mācības kā audzināšanas elementi, dos iespēju realizēt īstu cilvēciska veseluma kulturu. Šo skolu panākumi tad arī varēs būt pilnīgā pretstatā tiem kļūdainās skolu iekārtas rezultātiem, ko prof. T. Celms⁸⁴⁾ tēlo šādiem vārdiem:

„Nepareiza ir katra audzināšanas un dzīves sistema, kas vienu dzimumu nivelē virzienā uz otru: tā var radīt tikai kroplības. Bet nepareiza ir arī sistema, kas vienu dzimumu garīgi tiktāl atsvešina no otra, ka vairs nevar rasties organiska, nemākslota garīgas sadarbības sinteze virzienā uz cilvēcisko veselo.“

Pakāpeniski izveidota šķirtas mācības un kopaudzināšanas iekārta varēs būt viens no vērtīgākiem faktoriem pilnvērtīga cilvēka audzināšanā.

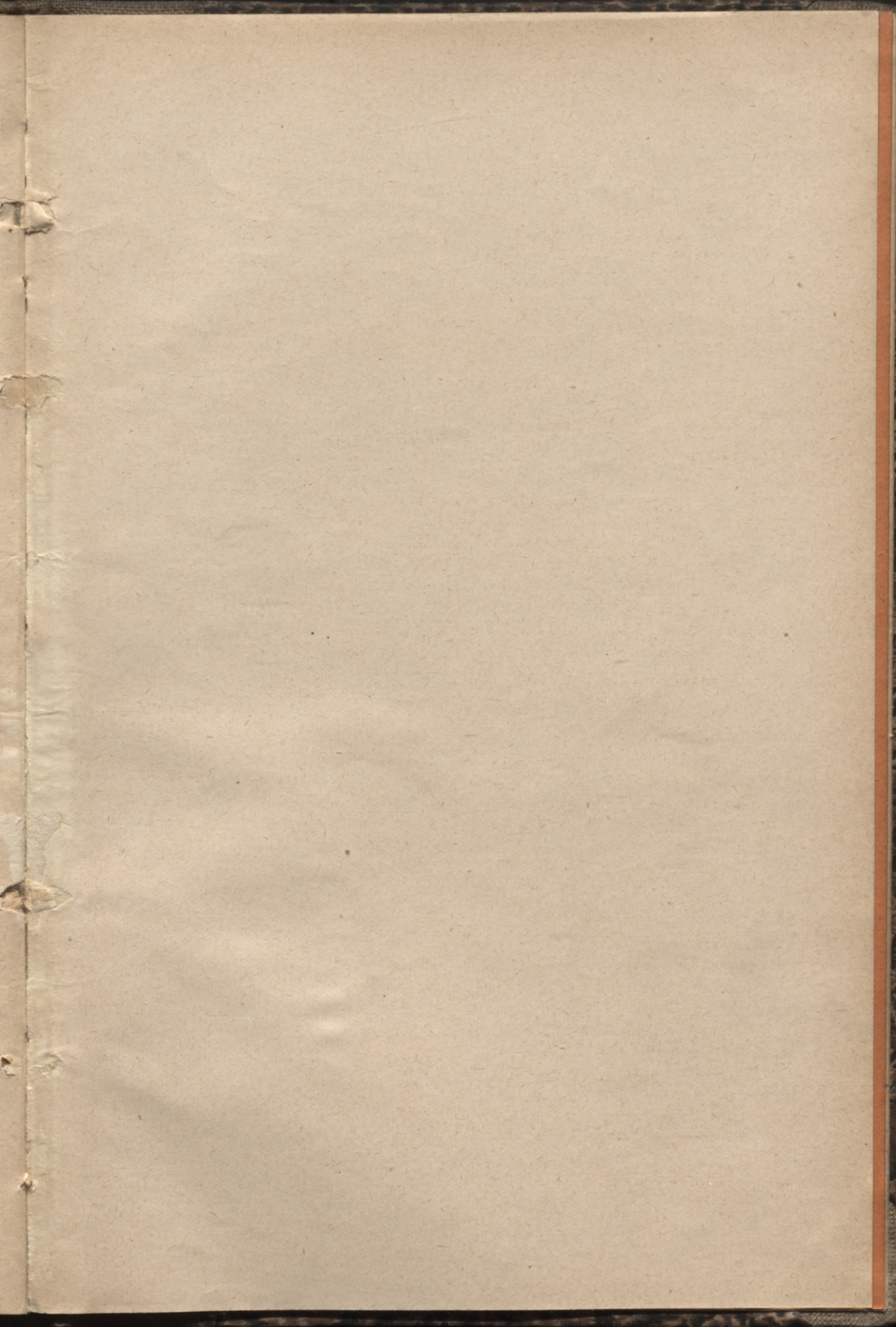
⁸⁴⁾ T. Celms. Dzimumu psiholoģija. IMM. 1937. 5/6. nr.

Saturs.

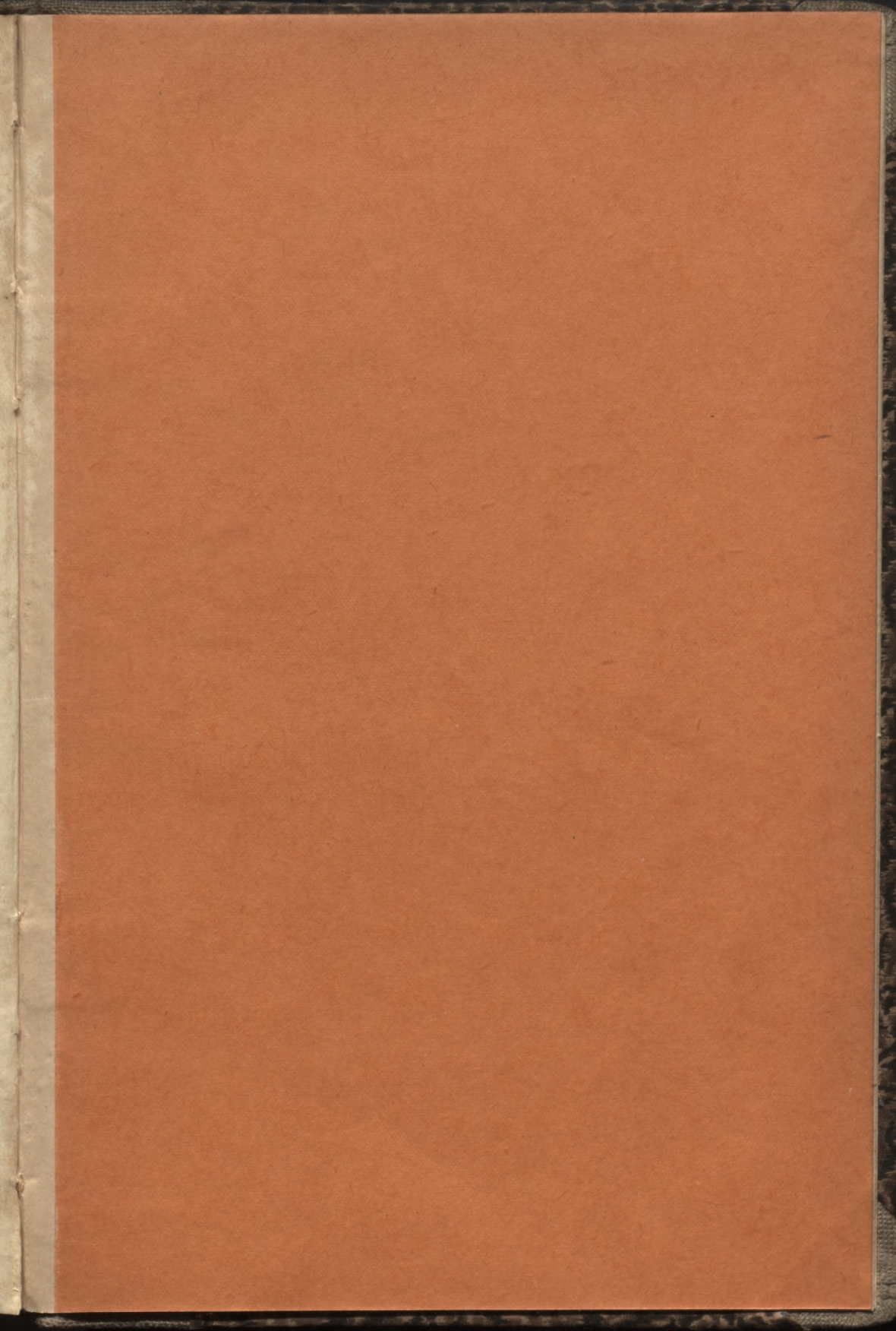
	Lapp.
Ievadam	3
I Koptmācības un kopaudzināšanas jēdziena izpratne	4
II Sociālo faktoru loma koptmācības problemā	6
1. Sieviešu emancipācijas kustība.....	6
2. Politisko virzienu sakari ar izglītības un skolu problemām	11
III Zēnu un meiteņu mācība Ziemeļamerikas Savienotās Valstīs un Austrumeiropā	12
1. Ziemeļamerikas Savienotās Valstīs	13
2. Dānijā	14
3. Zviedrijā	16
4. Norveģijā	17
5. Somijā	17
6. Krievijā	18
7. Lietuvā	19
8. Igaunijā	20
9. Vācijā	21
10. Polijā	23
IV Koptmācības un šķirtas mācības problema Latvijā.....	26
V Atzinumu dažādība koptmācības un šķirtas mācības problemā	33
I Koptmācības aizstāvju atzinumi	34
1. V. T. Harris	34
2. Toms Vūdijs	34
3. Grants un Hodžsons	34
4. Elvūds Keberlijs	34
5. K. E. Palmgrens	35
6. V. Reins	37
II Šķirtas mācības aizstāvju atzinumi	38
1. Stenlijs Holls	38
2. A. Hergets	39
3. V. Minchs	39
4. Hugo Gaudīgs	40
5. F. V. Fersters	40
6. R. Jūrgens	40
VI Zēnu un meiteņu fiziskās attīstības temps	41
1. Augšana garumā un pieņemšanās svarā	41
2. Dzimumu fizioloģiskās parādības	58
VII Zēnu un meiteņu psihiskās attīstības temps	59

	Lapp.
VIII Traucējumi normalā attīstībā	62
Slimošana	63
IX Zēnu un meiteņu atšķirības skolas darbu veiksmē.....	66
X Atskats uz zēnu un meiteņu attīstības gaitu	76
XI Kopmācības skolās nevar sasniegt audzināšanas mērķi	81
1. Audzināšanas jēdziens	81
2. Abu dzimumu līdzvērtība un savstarpēji audzināšanas uzdevumi	82
3. Līdzšinējās audzināšanas un mācības nepilnības gara kulturā	84
XII Kopaudzināšanas pedagoģiskā vērtība	88
XIII Praktiski secinājumi	91

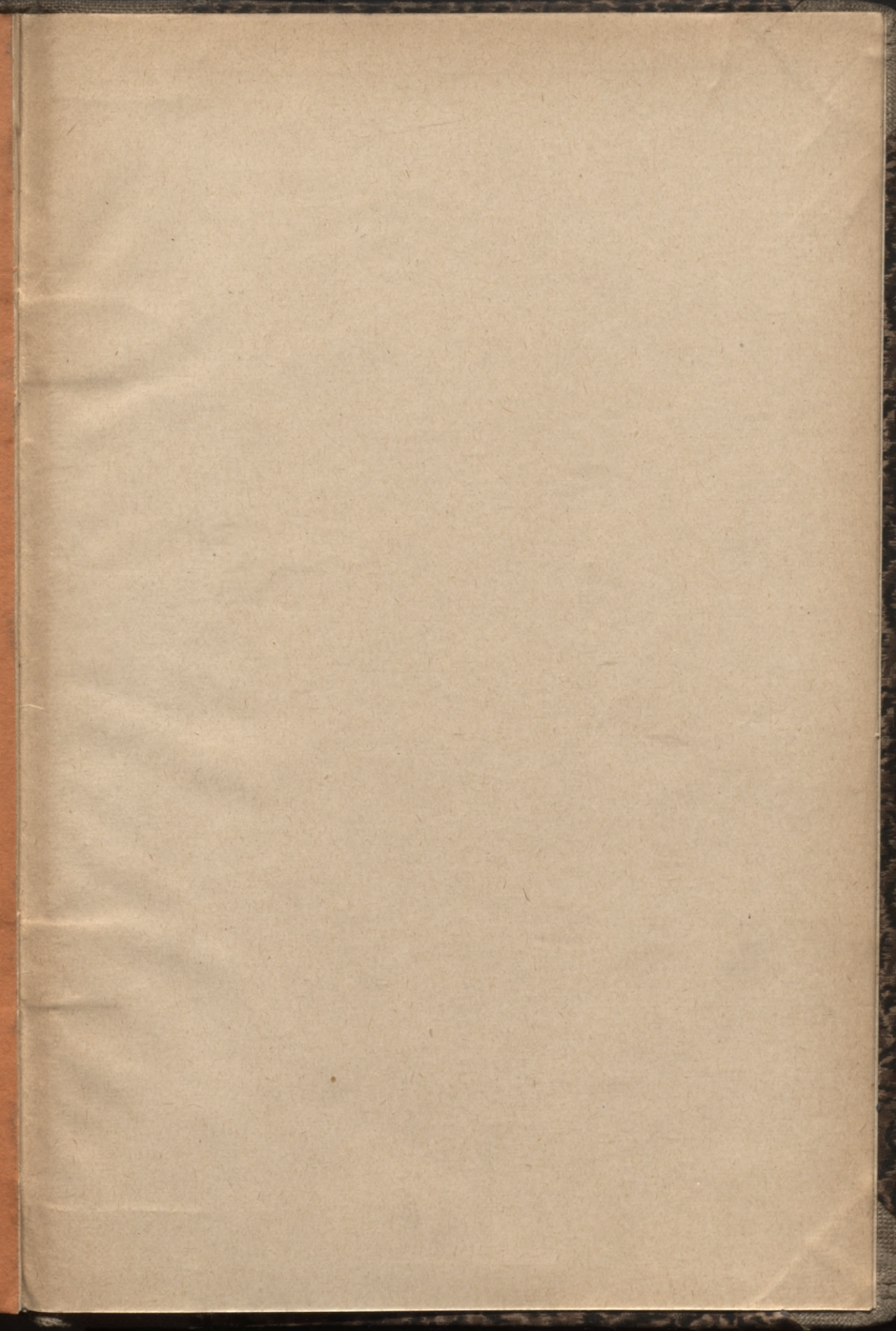

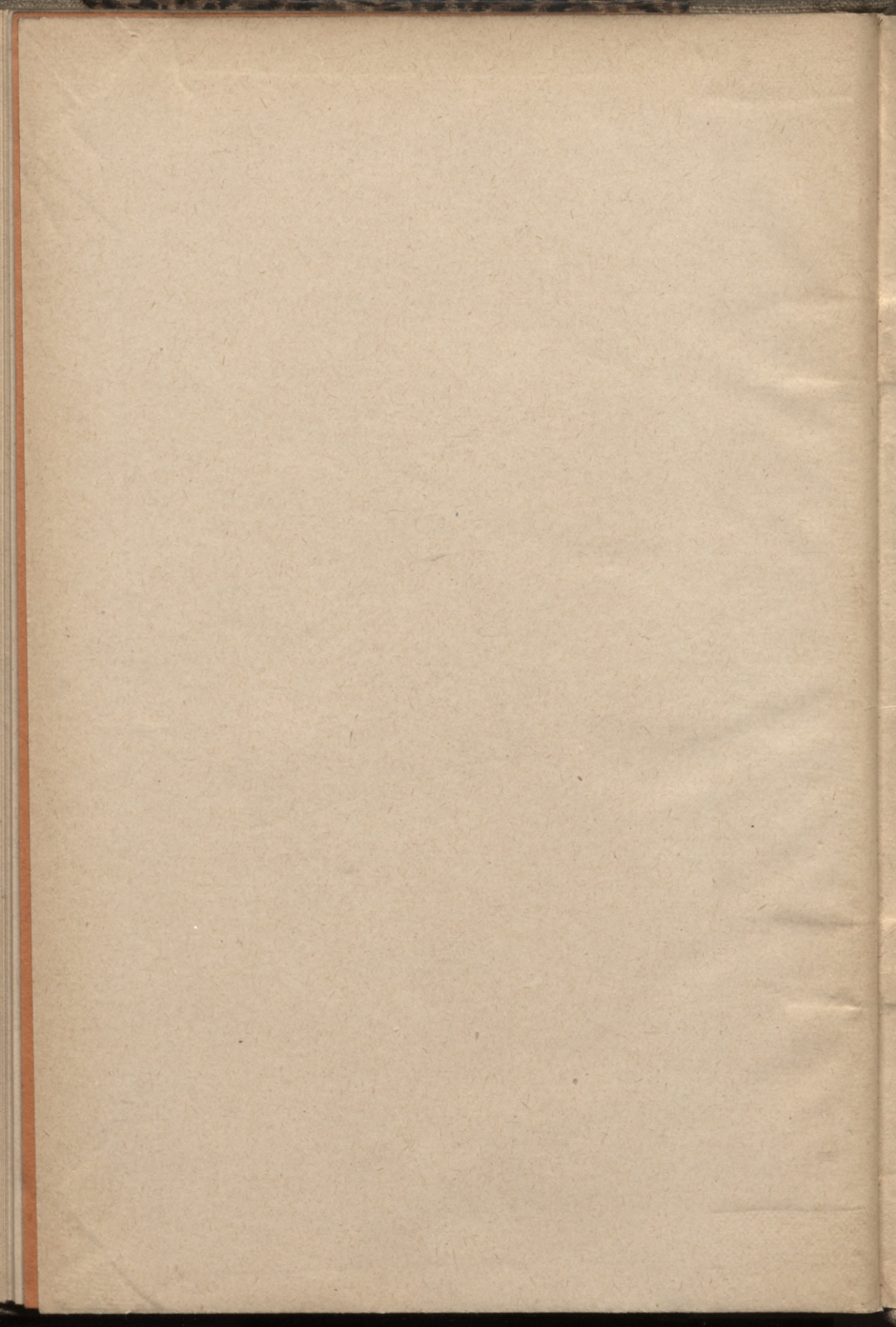
Lu 3200

- 9. AUG. 1939

Lu 3200

050
01

LATVIJAS NACIONĀLĀ BIBLIOTĒKA

0309057857